

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG 1980

TÅMDRUP KIRKE

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1980

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI A/S . KOLDING

Indhold.

Vejle Amts historiske Samfund 1955—1980. Af Sigvard Skov . . .	7
Glimt fra året 1905	25
De romanske gravsten i Tam- drup kirke. Af Rudolf Volf	41
Rids af musiklivet i Kolding 1880—1980. Af Gunnar A. Eng- berg	63
Arbejderbevægelsens første dage i Fredericia 1865—1885. Af Axel Petersen	127
Fra museerne	155
Vejle Amts historiske Samfund .	167
Annoncer	173

Vejle Amts historiske Samfund 1955-1980.

Af Sigvard Skov.

Vejle Amts historiske Samfunds egen historie i de sidste 25 år er forløbet uden større dramatiske begivenheder. Det skal ikke forstås, som stagnation har hersket. Der kan tværtimod meldes om fremgang på flere fronter og om nye heldigt gennemførte initiativer. Men man har været lykkeligt forskånet for en pågående og usaglig opposition og for skarpe meningsudvekslinger. Uden noget brud har man kunnet fortsætte den én gang lagte linie, og i den grad midler og arbejdskraft har været for hånden, har man kunnet øge aktiviteterne. Denne rolige udvikling har ikke mindst været betinget af, at samfundet i hele perioden faktisk kun har haft én formand, nemlig amtmand A. M. Wamberg, der har båret formandsskabets byrde i årene 1952-1978.¹⁾ Bestyrelsens øvrige medlemmer er sindigt og betænksomt skiftet ud, når alder, død eller andre tvingende årsager har nødvendiggjort det. Mange har siddet længe, nogle af os måske for længe, så det er glemt, at

Amtmand A. M. Wamberg. Privat foto.

valgene ikke gælder på livstid. Kontinuiteten er vel varetaget. Det har været tilstræbt at få amtets forskellige egne nogenlunde ligeligt repræsente-

ret, og da samfundet stedse har ønsket et godt og nyttigt samarbejde med skolevæsnet, med biblioteker og museer, har folk herfra sat sig på en del bestyrelsesposter samtidig med, at der stadig har været plads for amatørskribenter og repræsentanter for den folkelige opbakning, uden hvilken et samfund som vort ikke kan virke eller trives. Bestyrelsen har været passende alsidig sammensat, har rummet forskellige synspunkter og ladet divergerende meninger komme til orde inden for den givne ramme og den fælles interessesfære.

Mon ikke de 23 herrer og den ene dame, som man har betroet samfundets trivsel gennem 25 år, har røgtet dette tillidshverv med glæde? Årbøger og udflugter er de synlige resultater. Om bestyrelsens virke inden for murene vides nok mindre. Bestyrelsesmøder kan være plagsomme, men hos os har de nu mestendels været både hyggelige og fornøjelige. Stedet har lejlighedsvis været i samfundets lokale på Koldinghus, på Vejle rådhus, i enkelte medlemmers private hjem; men langt de fleste har været henlagt til Amtsgården i Vejle. Og det kan da nok røbes, at når man var nået den alvorstunge dagsorden igenem, og det skete altid både grundigt og seriøst, har amtmandinden oftest sørget for en passende pause eller et hyggeligt efterspil, hvor replikkerne

ikke førtes til protokols, men hvor nye ideer og planer ofte fik sin første uforpligtende udformning på vejen mod forkastelse eller realisation. Såvel det saglige som det mere fornøjelige i disse sammenkomster skulle da gerne modsvares af en indsats for samfundet på et eller andet område. De to dusin navne, der her er tale om, møder man derfor igen som bidragydere til årbogen, som foredragsholdere ude og hjemme eller som medarrangører af udflugter og møder og i øvrigt som deltagere i samfundets forskellige aktiviteter. En særlig byrde kom til at hvile på organist H. C. F. Hansen²⁾ i Fredericia, der indvalgte i styrelsen i 1953. Han blev samfundets sidste »rigtige« kasserer og lagde et stort arbejde på denne besværlige post. Han passede kasse og regnskab og årbogens udsendelse omhyggeligt og kunne vist også lide det, men efter hans død i 1973 gjorde man intet forsøg på at finde en efterfølger af samme art. Vi accepterede de nye tider i form af EDB, som formentlig nok er effektivt, men man kan jo ikke drøfte samfundets anliggender med dette upersonlige væsen på samme hyggelige måde som med organisten.

Landinspektør Axel Johansen var, mens han boede i Kolding, i en lang årrække medlem af bestyrelsen. Efter at være flyttet bort fra amtet følte han sig stadig forpligtet over for vort

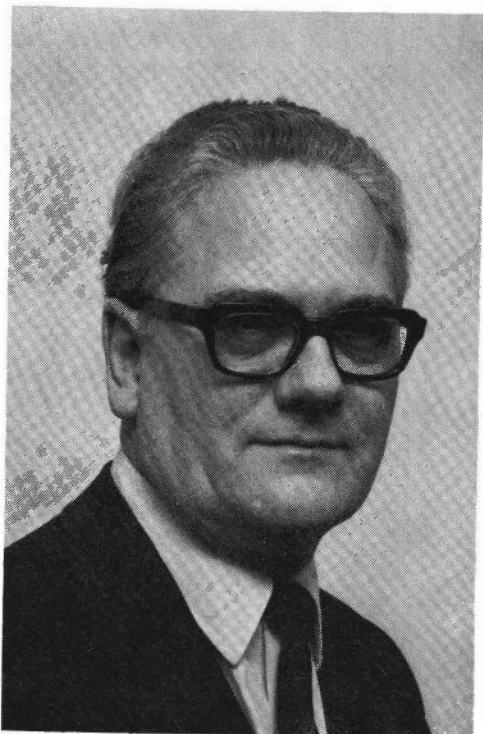

samfund, hvorfor han i sit otium udarbejdede et såre nyttigt realregister til årbøgerne fra 1905 til 1960, som samfundet derefter lod gå i trykken. Maskinmester Nissen vidste næsten alt, der var værd at vide om det gamle Fredericia, og stillede gerne sin viden til rådighed. Kamma Varming tænker mere på historien i skolens tjeneste, men går heller ikke af vejen for rent praktiske gøremål. Vidtløftige beregninger af trykkeriudgifter, sidetal og oplagstal tager civilingeniør Redderesen gerne på sig. Samfundets virke er vist ikke særlig godt pressestof, men

Organist H. C. F. Hansen. Privat foto. (Til venstre).

Landinspektør Axel Johansen. Privat foto (ca. 1940).

Axel Rude har stedsø sørget for god pressedækning og har i øvrigt med sin redaktionelle ekspertise og formidlen-de evne været samfundet til megen nytte. For de fleste af bestyrelsens medlemmer er historien en kær hobby (for nogle endda noget mere), men for Leo Novrup, der indvalgte i 1965, er den blot én blandt mange. Måske er han blevet mest kendt for sine fug-

Redaktionssekretær Axel Rude.

lestudier, men han forstår også den svære kunst ud fra et tilsyneladende kedsommeligt hul i jorden at få en arkæologisk fortid til at tage form for tilhørerne og den endnu sværere at holde op, mens lydhørheden og interessen stadig er levende. Det må være tilstrækkeligt til at vise, at en plads i bestyrelsen også måtte betyde en aktiv indsats. Det har vi ventet, og vi er sjældent blevet skuffede. Derfor er der på disse sider heller ikke plads til at anføre alt det, som det dobbelte dusin i bestyrelsen fra tid til anden har

måttet hanke op i; men vi er på den anden side heller ikke i tvivl om, at et og andet nok kunne være gjort bedre.

Med en spids bemærkning fra grevinde Danner hed det, at amtmand Orla Lehmann styrede Vejle amt blot med et vink af fjeren i hatten. Om hans sene efterfølger, amtmand Wamberg, vil man næppe bruge de samme ord; men selvfølgelig har han »styret sit amt« om end i andre former end forgængerens. Det høje amtmandsembede, som tidens utidige reformatorer gerne så afskaffet, har han tilmed formået at give liv og farve, og til denne farve har også formandskabet i vort samfund givet sin lille nuance. Samfundets anliggender er blevet omhyggeligt drøftet, og beslutningerne har været så velovervejede, at det har været unødvendigt at bruge tid på detaljer ved generalforsamlingen i forbindelse med udflugten, når et spændende monument — eller kaffen — ventede.

I årbogen for 1968 havde viceskoleinspektør P. Eg Jensen markeret sit navn med en artikel om den almindelige valgret i Vejle amt. Anvendt i praksis førte den forfatteren ind i amtsrådet, men ved formandsvalget i 1978 kom den ikke i anvendelse. På gammel og værdig vis valgtes Eg Jensen ved kåring.

Arkivet.

Istandsættelsen og nyttiggørelsen af det ulykkeligt brandhærgede Koldinghus slot tog sin første begyndelse i 1890 med stiftelsen af det museum, der fik til huse inden for de gamle mure, og det var derfor helt selvfølgelig, at museet varetog de følgende arbejder på slottet. Men i 1914 meldte sig tillige Kolding Kunstforening og Vejle Amts historiske Samfund med ønsket om at søge ly under slotstag, så beskedent dette end måtte være. Det lykkedes at samordne interesserne, og ved en fælles indsats fik de tre institutioner slottets vestfløj overdækket og nødtørftigt istandsat. Vort samfund fik ved den lejlighed et lokale til rådighed i stueetagen. Det var beskedent af omfang; men der lå store planer bag, som ikke mindst kæmner Brandorff var talsmand for. Lokalet betegnedes *Arkivet*, og i samfundets bestyrelse har der siden da været en arkivar som den særlige vogter af dette område. Hvervet har i reglen ikke været byrdefuldt, for da det sønderjyske landsarkiv efter genforeningen etableredes i Åbenrå, kunne man godt skrinlægge forhåbningerne om et større officielt arkiv for Sydjylland. Ideen om de lokalhistoriske arkiver, som siden skulle vise sig så frugtbar, havde endnu ikke fået den praktiske udform-

ning, som den siden fik, og den regnede i øvrigt ikke med amtsarkiver. Arkivlokalet var aldrig blevet sat i stand og henlå endnu i 1950erne nærmest som et støvet og forfaldent pulterkammer med enkelte forretningspapirer, tilfældige folkemindeoptegnelser og gamle aviser, der repræsenterede den strandede arkivplan, og så nogle store pakker i karduspapir, som indeholdt samfundets lager af gamle årbøger, hvilke og hvor mange var der ingen, der havde rede på. Arkivar var dengang apoteker Arnold Hansen. Han satte pris på titlen, men overlod gerne oprydningen til amtslæge Jakobsen og den, der skriver dette. I nært samarbejde med Koldinghusmuseet, som netop da gennemgik en indre istandsættelse, blev rummet gjort brugbart. Der blev lagt ølandsfliser på gulvet, murene pudsedes, og træværket blev malet. En række skabe blev sat op til at rumme årbøgernes usolgte oplag. Billeder på væggene og en passende møblering fuldendte værket. Elektrisk lys nåede man dog ikke til; men ønskede man på kølige dage yderligere at understrege hyggen, var det muligt at få blussende ild i den velbevarede hjørnekamin. Det sidste er ikke mere muligt. Et arkitektskifte har blokeret skorstenen. Det meste af

Arkivet på Koldinghus.

arkivindholdet placeredes efterhånden i de forskellige samlinger, hvor det sagligt hørte hjemme. Tilbage er for tiden blot nogle brevsamlinger og protokoller, som der hviler klausul på. Men rummet var blevet brugbart til møder i redaktionsudvalg og bestyrelse samt til mindre sammenkomster. Som følge af denne slotsbeboelse var samfundet repræsenteret i den ministerielle Koldinghus-kommission af 1964 og tiltrådte dennes enstemmige betænkning. Man tør derfor stadig regne med husly på Koldinghus for vort samfund.

Årbogen.

Årbogen er udadtil samfundets vigtigste opgave. Format og typografi undergik ikke væsentlige ændringer fra 1905 til 1974. Første omslag havde et dekorativt ydre, en tegning af Lauritz Holm, hvori indgik Koldinghus, Borchs gård, Landsoldaten, udsigt over Vejle, et bulhus samt Jellinghøjene, endelig de tre købstæders våbenskjolde og sluttelig det hele omslynget af en blomsterkrans. Det var nu den tids måde at udtrykke sig på. Ingen skulle være i tvivl om årbogens sigte.

Da dette noget overlæssede, men meget talende arrangement ikke længere fandtes tidssvarende, kom i stedet Erik Ebstrups lille vignet, der i en meget enkel streg viste Jelling kirke mellem højene. Vignetten var nydelig og velegnet på et titelblad, men repræsenterede ligesom for lidt på omslaget, som derfor på amtslæge Jakobsens foranledning fik et smudsomslag i gråt, som prydedes med vekslende motiver fra amtet, af trykmæssige grunde efter grafiske forlæg og dækkende hele omslaget. Årgangen 1960 berigedes med en farveplanche af Tamdrup-altret, og man havde derefter tænkt sig muligheden af at bringe i alt fald ét farvebillede hvert år. Børkop mølle, Prinsens Port, planten

Pimenta Acris og kyrassérregimentets fane nåede at komme med.

I 1974 gik man over til et nyt format. Man har ment at måtte acceptere et større format, hvor teksten kunne sættes tospaltet, en ordning som adskillige andre årbøger har fundet praktisk. Ja, selv Fataburen — sit lødige indhold ufortalt — der i en lang årække hævdede sig som den typografisk fornemste af de nordiske årbøger, kapitulerede. En fordel — det må indrømmes — er, at det større format uden vanskelighed giver mulighed for større, og det vil i reglen også sige bedre, billeder.

Amtslæge Jakobsen,³⁾ der redigerede årbogen fra 1952 til sin død i 1968, lagde et stort arbejde i dette hverv. Alle modtagne artikler blev nøje drøftet på møder i det samlede redaktionsudvalg. Kilder og henvisninger, påstande og konklusioner blev gennemgået, fejl rettet, nye oplysninger føjet til og sproget pudset af, om det tiltrængtes. Denne omhyggelige — eller håndfaste — redaktion hindrede på den anden side ikke, at der kom artikler med, hvis anskuelser ikke deltes af nogen i redaktionen, når de var sobert argumenterede og skønnedes af interesse for årbogens læsere. Som et

eksempel på Jakobsens arbejdsmåde kan nævnes, at da festskriftet om Jelling var udsendt i 1955, fremkom der i årbogen for 1958 En redaktionel Tilføjelse, som var meget mere, nemlig en meget levende beretning om afstøbninger af den store Jellingsten placeret ude i Europa og besøgt af amtslægen, amtsskolekonsulent Wintner og apoteker Arnold Hansen på en fælles biltur. Den har sikkert været fornøjelig. Pointen var, at årbogen jo skulle handle om Vejle amt, men der måtte meget gerne herfra kunne trækkes linier ud i en større verden.

Med hensyn til nekrologer havde man tidligere fulgt en noget vekslende kurs. Man enedes nu om, at der ikke blot skulle være de mere eller mindre følelsesbetonede mindeord, men også reelle oplysninger, hvad der i flere tilfælde førte til, at vedkommendes levnedsløb afsluttedes med en veritabel og – synes vi – nyttig bibliografi. Trods flere tilløb nåede man ikke til faste regler for, hvem der burde omtales. Apoteker Arnold Hansen foretrak i dette stykke den håndplukkede metode.

I årene 1969–1975 forenede amtmand Wamberg formandsskabet med redaktørposten. Selv skrev han en række anmeldelser, noget som årbogen hidtil kun havde dyrket ret sporadisk, og han sørgede for, at amtets heraldik blev vel tilgodeset. I det redaktionelle

Amtslæge Jakob Jakobsen. Privat foto (1967).

gennemførtes den ændring, at flere af styrelsens medlemmer inddrog i beslutningsprocessen. Amtmand Wamberg lagde megen vægt på at få stof fra moderne tid, og det lykkedes da også i et vist omfang, men Wamberg gjorde også den erfaring, at det er svært at få arkitekter, kommunalfolk og andre, der står midt i dagens gerning, til at sætte deres – skal man sige bedrifter – i skriftlig form. Artiklerne om kongebesøget i 1965 blev skrevet på opfordring for at skabe et moderne sidestykke til tidligere tiders be-

retninger om f. eks. Frederik VI's og Frederik VII's færd i den danske provins. Om dronningens besøg i 1974 skrev Wamberg selv. Det bør endelig nævnes, at de årlige beretninger om aktiviteter inden for samfundet er skrevet af Wamberg med de nødvendige formelle oplysninger om steder og personer, men også med lejlighedsvis små levendegørende bemærkninger ind imellem. På et vist tidspunkt var der tale om et nøjere formaliseret samarbejde mellem de kulturelle institutioner og foreninger i Vejle amt, sådan som det f. eks. praktiseres i Sverige. Det kunne ikke gennemføres, partikularismen var for stærk; men som resultat heraf fremkom korte beretninger fra museerne i årbogen, ligesom der etableredes gratis adgang for samfundets medlemmer til visse af amtets museer. En tilbagevendende artikel »Årets gang i amtet«, sådan som det er set i Sverige, erklæredes for meget ønskelig, men indtil videre arbejdsmæssig uoverkommelig. Og et mere af de fromme ønsker: I en årrække havde vi hvert år en oversigt over ny litteratur vedrørende amtet. En genoptagelse har hidtil ikke været mulig. En lokalhistorisk Alexander behøver ikke at græde. Erobringernes tid er ikke forbi.

Selv om årbogens indhold er afhængig af de tilbudte manuskripter, vil man

alligevel kunne spore en tydelig tendens i retning af at udvide historiebegrebet i flere retninger. Geografisk er man bundet af Vejle amt, og sådan må det være; men der må gerne kunne trækkes lange linier ud i den store verden, såsom der gives en verden ikke blot uden for Verona, men også uden for amtets grænser. Helt legalt har man kunnet beskæftige sig med vestindisk historie. St. Thomas kan ikke siges at høre til Vejle amt; men da det derværende apotek ved de tre øers bedrøvelige salg i 1917 overflyttedes til Vejle, var der årsag nok til et par af amtslæge Jakobsens meget interessante artikler om de temmelig indviklede forhold, der knyttede sig hertil. I Danmark, hvor vor tro med Oehenschlägers ord er »ren og lutret«, glemmes let, at der er andre trossamfund. Vi har dog ikke i Vejle amt negligeret Fredericias særlige vilkår og er også kommet i hu, at katolske ordener i en lang årrække har gjort en indsats på hospitalsvæsnets område og i flere købstæder udgjort små enklaver, som både religiøst, sprogligt og nationalt var fremmede for det omgivende samfund. En artikel om Mariasøstrene i Vejle⁴⁾ tegner ikke blot dette særlige milieu, men er tillige bemærkelsesværdig ved, at artiklen blev bragt både på dansk og på flamsk, søstrenes modersmål, på det at man også i hjemlandet skulle kunne læse om søstrene

og deres indsats i det fremmede. En honneur, om man vil.

Indtil kommunalreformen hørte også »de otte sogne« som en del af det gamle Sønderjylland til Vejle amt, og det var vi glade for. Det er markeret ved flere lejligheder, og i et enkelt tilfælde gik vi over den gamle grænse og har gengivet det foredrag, som dommer i højesteret F. Thygesen holdt på Tyrstrup herreds gamle tingsted i Aller i 1962 om Sønderjyllands retshistorie. Det delte Tyrstrup herred var på denne dag ligesom samlet igen, idet Historisk Samfund for Sønderjylland deltog i arrangementet, så der var fremmøde fra såvel nord som syd. På den anden led er der taget emner op fra den sociale historie, og fra søens verden er der bragt enkelte artikler. Men mere markant er det, at der blev bragt en række afhandlinger med emner fra teatret, musikken, billedkunsten og litteraturen. Der kom ligefrem flere opsatser om glemte eller næsten glemte kunstnere, hvis minde var værd at drage frem. Inden for skønlitteraturen er Harald Kidde det store navn, og en række artikler har ikke lidet øget vor viden om denne tanke- tunge, men uforglemmelige digter, der så nøje var knyttet til fødebyen Vejle og dens omgivende skønne natur. De medicinalhistoriske bidrag er helt amtslæge Jakobsens indsats. Yp-

Museumsinspektør Rasmus Mortensen.

perst er vel skildringen af den Haughus-Doktor, C. J. Boye, lige værdifuld som lokalhistorie og som menneskeskildring.⁵⁾ Mon ikke de fleste nogenlunde væsentlige emner inden for historiens vidtstrakte arbejdsområde har været strejft i Vejle Amts Arbøger?

Lejlighedsvis kan en mere personlig bemærkning komme til orde og gud ske lov for det. Rasmus Mortensen, der sjældent brugte stærke ord, sluttede sin artikel, Vejle Amt i Danmarkshistorien, med den stilfærdige

sætning: »Historien giver styrke til at leve livet og overvinde vanskeligheder«.6) Samme Rasmus Mortensen opnåede — velfortjent — at blive æresmedlem af vort samfund, og han opnåede også — lige så velfortjent — en ordentlig banstråle fra Svend Aakjær, den senere rigsarkivar, da han ikke ville vide af et lyrisk citat i Mogens Lebechs første arbejde.7) Lyriske citater og romantisk grundholdning har også siden voldt kvaler og været årsag til livlige debatter i redaktionen. Der er jo stadig folk, der mener, at saglighed og kedsommelighed er et og det samme. Tør man derefter røbe, at vi

faktisk har bragt et lyrisk digt om den gamle hærvej?8)

I 1975 overtog lektor, mag. art. A. Nellemann redaktionen af årbogen, og da Rude i 1978 trak sig tilbage, efterfulgtes han af pastor Rudolf Volf, hvis arbejder om den ældste kristendoms minder i Vejle amt ikke var forblevet ubemærkede. Den tredje medredaktør siden 1956, nærværende forfatter, er endnu ikke blevet skiftet ud. Den nye epoke for årbogen, hvor visse nye linier allerede kan skimtes, er imidlertid endnu ikke historie og må derfor vente på omtale til næste større milepæl er i sigte.

Monografier.

Ved siden af årbogen er i tvangfri følge udsendt en række selvstændige skrifter. Det største løft i så henseende er vel nyudgaven af Eliassens beundrede koldinghistorie med den nyskrevne fortsættelse fra det tyvende århundredes begyndelse op til 1970. Til halvtredsårsjubilæet i 1955 udsendtes det meget statelige festskrift, der ligesom skulle sammenfatte og afslutte de seneste undersøgelser og tolkninger af Jelling-monumenterne. Men arkæologien er en urolig videnskab. Der kunne sagtens føjes et nyt og endnu mere

opsigtsvækkende bind til. Til dette jubilæum i 1980 er man gået til den anden ende af danmarkshistorien med udgivelsen af stiftamtmand Herschends optegnelser fra de sidste forvirrede krigsår, da han var en slags dansk statholder i Jylland med domicil i Silkeborg. Til Vejles byjubilæum i 1977 udsendtes Træk af Vejle Bys Historie. Denne bys teater med den velbevarede bygning har fået sin historie: Thalia i Provinsen, skrevet af Jakob Jakobsen i 1967. Med Kamma Varming som initiativtager og medfor-

fatter udsendtes i 1973 en bog om Anton Berntsens liv og digtning med forfatterens hundredårsdag som den ydre anledning. Det er ikke vort samfunds skyld, hvis det skulle gå i glemme, at Orla Lehmann var amtmand i Vejle. Det er vel også dette danmarkshistoriske navns lokale tilknytning, der har foranlediget samfundet til i 1970 at udgive hans beretning om den græske tronfølgesag i 1863 — i hundredåret for forfatterens død. Helt for

sig står maleren Hjalmar Matthiessens barndomsminder fra Fredericia, hvis fortrolige karakter er understreget ved den valgte publikationsform, nemlig det håndskrevne manuskript gengivet i faksimile i 1968. I 1978 udsendtes endelig et register til årbøgerne 1961—1975, udarbejdet uden for vor egen kreds af tre unge biblioteksfolk, Bente Vibeke Havn, Grethe Johanna Kvist og Kaj Peter Smedegaard Rasmussen.

Udflugter og sammenkomster.

Et væsentligt led i samfundets virke er de årlige udflugter til lokaliteter med historiske minder af den konkrete art, at de byder noget for øjet. Emner har man egentlig aldrig savnet. Snarere har man undertiden lagt så mange attraktioner ind på en enkelt ekspedition, at det har været svært at overholde i alt fald tidsprogrammet. Styrelsens medlemmer har efter evne og mulighed givet monumenterne et par ord med. Lejlighedsvis har man kunnet drage nytte af særlig ekspertise uden for vor egen kreds; men vi har også og gerne givet ordet til en lokal mand af måske mindre berømmelse ud fra den betragtning, at et langt samliv med et bestemt monu-

ment kan give en fortrolighed, som meget vel kan opveje en fremmed ekspertviden under interesseformidlingens særlige vilkår. Det kan næppe undre, at vi har besøgt et stort antal kirker, og det vil man utvivlsomt blive ved med. Det er svært at finde en helt interesseløs kirke i vort land. Af mere speciel karakter må nævnes herrnhutternes kirke i Christiansfeld (1957) samt den katolske kirke i Fredericia (1965) og den reformerte i samme by (1975). Amtets museer har været flittigt besøgt, og museumsmæssige nyordninger i Tønder, Sønderborg og på Moesgård har man også draget med ind. Der er dog ingen af de nævnte attraktioner, der har kun-

net måle sig med et besøg på en herregård. Der er dem, der vil hævde, at herregårdslovgivningen af 1919 var en politisk nødvendighed, men heraf følger ingenlunde, at den repræsenterede den højeste retfærdighed eller den kulturelt lykkeligste løsning. Antallet af beboede herregårde er reduceret alt for meget siden da, og samtidig er interessen for dem, der er tilbage, taget stærkt til. Det gælder ikke blot de ydre arkitektoniske værdier, som i rigt mål forefindes, og som for væsentlige deles vedkommende vel må betragtes som sikrede for fremtiden, men i lige så høj grad det liv, der er levet bag slotsmurene. Det er i et demokratisk samfund spændende at fornemme lidt af adelig livsstil og at opdage, at den tilhørende luksus fortrinsvis er kunstnerisk betonet og ingenlunde identisk med den nemheds tekniske komfort i hastig udvikling, som nu ikke er til at undvære. Dertil kommer, at et velbevaret herregårdsmilieu altid rummer noget mere end netop summen af de enkelte kunstværkers værdi. Men det fører jo med sig, at man helst vil indenfor for at iagttage herlighederne og for at se, hvordan man har indrettet sig under andre vilkår end dagligdagens kendte. Det er nu ikke så lige en sag at klare trods herregårdenes traditionelle gæstfrihed, for selv om aneportrætterne stadig er til stede, er det nødvendige

tjenerskab det i alt fald ikke. Det tjener en række slotsherrer — og ikke mindre slotsfruer — til megen ære, at de trods besærlighederne har villet give adgang for flere hundrede mennesker til deres private hjem med tilhørende kunstneriske og historiske minder.

Det er først i de senere år, at teknikkens udvikling eller den industrielle arkæologi, som englænderne siger, er draget ind i en bredere historisk sammenhæng. Det kan nævnes, at i 1954 foretog vort samfund en udflugt til Randbøl, Skibet og Vandel med skinnebus, og da var dette befordringsmiddel med tilhørende Vejle-Vandelbane i disse egne på vej over i de historiske minders rækker. Et forslag om en afskedstur med Trolldhedebanen, da denne Danmarks længste privatbane bedrøveligvis måtte standse driften, vandt ingen tilslutning hos os, men nok i andre kredse. Men siden da er industrihistorien blevet accepteret både som emne i årbogen og som udflugtsmål i 1979, da turen gik til vandkraftanlægget i Vestbirk. Det vil måske også her være stedet at anføre, at man på hærvejs-turen i 1959 medbragte en transportabel højttaler for at kunne klare de nødvendige informationer.

I de senere år har man udvidet samfundets aktiviteter i vintertiden med en række sammenkomster i am-

tets købstæder med tilhørende foredrag, forevisning af film eller underholdende visesang, ligesom man også har bestræbt sig for at udvide emnekredsen til at omfatte f. eks. arbejderbevægelsens historie og den moderne kunst, hvor ikke mindst det personlige møde med kunstnere som Robert Jakobsen og Mogens Zieler har tiltrukket sig opmærksomheden. I 1961 og 1963 afholdtes hjemstavnsaftener, som henvendte sig til bredere kredse end blot vore egne, og i maj 1957 arrangeredes på Vejle Museum og Bibliotek et lokalhistorisk kursus, som man trods god tilslutning ikke har haft mod til at gentage i konkurrence med andre forekommende kursustilbud.

Et eller andet sted skal der vel stå noget om penge, såsom al aktivitet kræver midler. At nævne de 6 kr. i årlig kontingent i 1955 og sidestille dem med de 50 kr., det koster i 1980,

er ikke meget oplysende. Værdimæssigt er der næppe større forskel, men den ulyksagelige pengeforringelse har medført, at bestyrelsen tit og ofte og altid med bedrøvet sind har måttet foreslå kontingentforhøjelse. En trøst er dog at finde dels i medlemmernes accept af det uundgåelige, dels i stigende offentlige tilskud samt bogtrykkerens uendelige langmodighed. Og så er der jo sket det mirakuløse, at vort samfunds medlemstal er steget fra 659 i 1955 til 3443 i 1979.

En sådan udvikling kommer ikke af sig selv. Vel tilrettelagte hvervekampagner har vist, at der findes slet ikke så få mennesker, der gerne vil være med i vort fællesskab, blot de får et lille puf i den rigtige retning. Behøver man at føje til, at såvel idé som dens praktiske udførelse⁹⁾ skyldes amtmand Wamberg? Det er forståeligt, at resultaterne har vakt interesse også i andre amtssamfund.¹⁰⁾

Epilog.

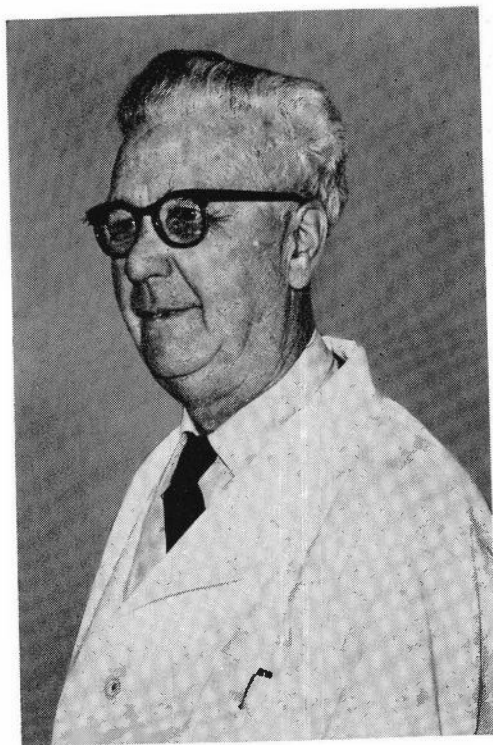
I samfundets formålsparagraf hedder det kort og godt »at vække og nære den historiske sans«. Ideologiske overvejelser og historieteoretiske spekulationer har man ikke gjort meget ud af, og lad os være glade for det. Man

er gået til sagen: skriftet og foredraget. Men man aner jo nok bag den knappe form det grundtvigske historiesyn, som det formidledes af folkehøjskolen, ikke så meget de store syner som den jævne fortælling om

fædres liv og virke i de små samfund, bondelivet under årstidernes rolige skiften og byhåndværkernes dont i laugstidens trygge hegn. Lejlighedsvis kunne der være lidt om jordfund og oftere beskrivelser af historiske monumenter med middelalderens gudshuse som det selvfølgelige midtpunkt. Righistorien strejfedes mest vedrørende de tider, da der var krig i landet; treårskrigen er skildret adskillige gange i Vejle Amts Årbog.

I dag ønsker vi, både skribenter og læsere, et mere omfattende og mere differentieret billede af fortiden, som rækker op til i forgårs, men vi vedkender os stadig formålet »at vække og nære den historiske sans«.

At leve med i Vejle Amts historiske Samfund kan naturligvis have flere grader af engagement. Man finder underholdende læsning i årbogen og deltager i møder og udflugter, hvor man mødes med ligesindede af historisk interesse, amatører såvel som folk af faget. Det kan være en hobby blandt mange andre, men det kan også være noget mere — noget, man lever med i, og som er med til at præge ens liv og tilværelse. Hvor stærkt man må betone dette, er svært at have nogen mening om; men et par eksempler synes at vise, at det i alt fald for nogle drejer sig om væsentlige værdier. Når fru Johanne Hansen på

Apoteker Arnold Hansen. Foto i Kolding Byarkiv.

årsmødet i 1966 takkede for, hvad Vejle Amts historiske Samfund havde været for hendes mand, apoteker Arnold Hansen, var det ikke blot en høflig hilsen. Apotekeren havde, da tiden var inde, taget afsked med sit apotek og med gerningen dér (som han satte højt) og havde derefter også sagt farvel til flere tillidsposter af ideel karakter. Men da han med sorg måtte erkende, at hans helbred ikke tillod ham at fortsætte som næstformand i vort samfund, kneb det. Hans

Byrådssekretær Niels Jacobsen. Foto i Kolding Byarkiv.

stærkt følelsesbetonede farvel efterlod ingen tvivl om, hvor hans hjerte var i denne sag. Det er også værd at mærke sig, at byrådssekretær Niels Jacobsen havde ønsket, at talen ved hans bisættelse skulle holdes af samfundets formand, hvad også skete på smuk og værdig vis.

Og til slut vil det nok være rimeligt at citere amtmand Wambergs stiltfærdige afskedsord: »Det har været en spændende og interessant opgave at være formand; det har bragt mig i

berøring med en mængde interessante mennesker, som virkelig har beriget min tilværelse«.

*

Omkring 1905 skal der nok have været faghistorikere, der betragtede de lokalhistoriske aktiviteter med mild overbærenhed eller måske ligefrem med ringeagt. Sådan er det ikke mere. Lokalhistorien har fået sin egen lærestol ved Københavns Universitet. Lidt efter lidt har den opfattelse fæstnet sig, at den forskning, der sysler med geografisk begrænsede områder, ikke blot har en værdi i sig selv, men også bidrager til den almindelige rigshistorie. Mange små detaljer kan stykkes sammen til en større mosaik, kan ligefrem være nødvendige dele af en større sammenhæng.

På den anden side lader det sig næppe bortforklare, at historien som kundskabskilde og dannelsesfaktor er i densiven. I de kommende år vil flere og flere gå ud af den historiefattige skole, folkeskole som gymnasium, med en i bedste fald hullet, tilfældig og armodig viden om fortiden, hvad der så kan danne en kuriøs kontrast til tidens nostalgiske interesse for bondehuse til fritidsbrug og for folkelige antikviteter. Her vil stadig være en opgave i ikke blot at vække og nære, men også at fastholde og udvikle den historiske sans.

Vil man til slut anlægge et optimistisk syn på vort samfunds fremtid, kan man nok finde realiteter at knytte et håbefuldt lyssyn til. Medlemstallet har aldrig været større, og de offentlige og private tilskud til driften har i forbindelse med medlemstallet skabt en bedre økonomi, som igen er baggrunden for en øget aktivitet, ikke blot i omfang, men også – det håber vi da – i kvalitet.

Noter.

- 1) Ole Warthoe-Hansen kippede med flaget i Lokalhistorisk Journal, 7. årgang (1978), nr. 4, side 12–13.
- 2) Vejle Amts Aarbog 1973, side 164–167.
- 3) Vejle Amts Aarbog 1969, side 7–15.
- 4) Vejle Amts Aarbog 1961, side 53–76 (på dansk) og side 77–90 (på flamsk).
- 5) Vejle Amts Aarbog 1961, side 117–142.
- 6) Vejle Amts Aarbog 1956, side 16.
- 7) M. Lebech: Dyrslægens Mogens fra Taulov (1962), side 111.
- 8) Vejle Amts Aarbog 1966, side 9–13.
- 9) Lokalhistorisk Journal, 4. årgang (1975), nr. 1, side 3–4.
- 10) Ole Warthoe-Hansen: Lokalhistorisk Status (i Festskrift til Johan Hvidtfeldt (1978), side 477).

Glimt fra året 1905.

Vejle Amts historiske Samfund har eksisteret i femoghalvfjerds år. Mon ikke en og anden i jubilæumsåret 1980 kunne få den tanke: hvad skete der egentlig i Vejle amt i 1905 — det år, da samfundet blev stiftet?

Lidt af det, der skete, er på utraditionel vis fortalt på de følgende sider. Samfundets formand, to bestyrelsesmedlemmer og et »menigt« medlem har påtaget sig det møjsommelige arbejde at gennemblade nogle aviser fra 1905 og derefter skrive hver en lille artikel om nogle af de begivenheder, som dengang optog folk.

Det tog man som et godt varsel.

Da Vejle Amts historiske Samfund holdt stiftende generalforsamling på Fredericia rådhus den 6. januar 1905, blev byens kommandant, oberst Axel

Viceskoleinspektør Kamma Varming har hentet stof til artiklen *Det tog man som et godt varsel* i aviser fra Fredericia og Vejle. Samfundets formand Peder Eg Jensen har også studeret Vejle-aviser, og det, han har fundet, fortæller han om i artiklen *Det talte man om i 1905*. Forhenværende lektor Gunnar A. Engberg har taget sig af Kolding-aviserne og nedfældet sine indtryk derfra i artiklen *Træk af livet i Kolding i 1905*. Endelig har købmand Anders Bager læst Horsens-aviser og fra dem udvalgt artiklen *Den jyske industri- og landbrugsudstilling i Horsens*.

Liljefalk, indvalgt som Fredericias repræsentant i bestyrelsen. Man kan sige, at han fik en dramatisk »dåb« i forbindelse med samfundets

Oberst Axel Liljefalk. Efter foto (P. Honoré, 1979) af et billede i Hovedvagten i Fredericia.

Billedet side 27 viser Urskovgårds mose ved Søvej på toppen af Urhøj. Foto: Kamma Varming. 1979.

første bestyrelsesmøde i Vejle den 14. januar.

I Fredericia Dagblad fra mandag den 16. januar 1905 kan man læse følgende notits:

»En kold Tur. — Oberst Liljefalk som Redningsmand.

Da Oberst Liljefalk i Lørdags var i Vejle i Anledning af Bestyrelsesmøde i Vejle Amts Historiske Samfund og før Mødet foretog en lille Spadseretur sammen med Stiftamtmand Bardenfleth, bemærkede han, at en Dreng, der prøvede Isen paa en Tørvegrav, faldt igennem. Obersten kastede re-

solut sit Overtøj og vovede sig ud efter Drengen. Isen gik dog straks itu, og Obersten stod i Vand til Halsen. Det lykkedes ham svømmende at faa fat i Drengen og faa ham bjerget i Land og sig selv bagefter. En Stige, der var skaffet til Veje, lettede dette Arbejde en Del.

Oberst Liljefalk søgte efter det kolde Bad straks den nærmeste Gaard og kom i Seng nogle Timer, hvorefter han med en ubetydelig Forsinkelse indfandt sig ved Bestyrelsesmødet.

Heldigt for den Dreng, at Historisk Samfund holdt Bestyrelsesmøde i Vejle, og at Obersten skulde blive

Vidne til hans Vandgang. Begivenheden, der skete i Nærheden af Urlevgaard, blev af de øvrige Bestyrelsesmedlemmer taget som et godt Varsel for den nystiftede Forenings Fremtid«.

Efter at have sundet sig oven på den dramatiske beretning må man som lokalkendt undre sig over den »lille Spadseretur« til Urlevgård. Urlev ligger ca. 15 kilometer fra Vejle i nærheden af Hornsyld. Her må være noget galt.

Ved at finde frem til begivenheden i Vejle-aviserne, viser Urlev sig da også

at være en fejl. Det er tydeligt, at Fredericia Dagblad har brugt samme kilde som Vejle Amts Folkeblad. Det er naturligt, da begge er venstreblade. Der er kun to afvigelser i teksterne: Mens obersten »øjeblikkelig« kastede sit overtøj i vejleversionen, er han »resolut« i hjembyens avis. Spadsereturen gik her til Jerlevgård. Afstanden dertil er godt nok kun ca. 7–8 kilometer, men alligevel en betragtelig spadseretur efter frokost.

I Vejle Amts Avis kan man læse en meget detaljeret og nøjagtig beretning.¹⁾ Allerede i indledningen gives

en stedsbeskrivelse, som gør spadsere-
turen sandsynlig:

»Paa Urskovgaards Mose, der ligger
ved Jellingvejen noget inde paa Mar-
ken, havde der i Lørdags dannet sig
et tyndt Islag af knap en Tommes
Tykkelse«.

Fra amtmandsboligen i Vedelsgade
til Urhøj er der en rask tur på en halv
times gang. Heroppe var der foruden
den smukke sø også en udsigtsbænk,
hvorfra der var en storslået udsigt
over hele byen og fjorden. Det var
nok et sted at invitere sin udenbys
gæst med hen. Obersten var først i
1902 blevet kommandant i Fredericia,
så måske havde han ikke ofte været i
Vejle.

Journalisten på Fredericia Dagblad
har måske hørt om Urskovgård, men
ikke fuldt ud turdet svigte Vejle Amts
Folkeblads version; derfor blandin-
gen Urskov + Jerlev = Urlev?

Beskrivelsen af selve redningsaktio-
nen er også langt mere detaljeret i
Vejle Amts Avis:

»Han (Obersten) naaede ogsaa ud
indtil nogle faa Alen fra Drengen, da
Isen brast under ham, og nu laa begge
i det iskolde Vand. Ved at træde
Vande lykkedes det Obersten i nogen
Tid at holde sig oppe, men Situatio-
nen kunde være blevet meget kritisk

ikke blot for Drengen, men ogsaa for
Obersten, hvis ikke i rette Tid Murer
Antonsen fra Grejsdalen var kommen
til Stede med en Stige, der blev skub-
bet ud paa Isen til Obersten. Ved
Hjælp af denne lykkedes det Ober-
sten at faa baade Drengen og sig selv
reddet i Land«.

Det må vel siges at være fortjent, at
oberst Liljefalk²⁾ den 16. februar 1905
blev tildelt medaljen for druknedes
redning med ret til at bære samme.
Akterne i sagen, som findes i Rigsar-
kivet, viser helt klart, at både ober-
sten og drengen³⁾ var i alvorlig livs-
fare. Blandt andet beskrivelserne af
bundforholdene i søen godtgør, at
den var dyb og mudret, og vandet var
isnende koldt.

Det første bestyrelsesmøde i Vejle
Amts historiske Samfund fik en dra-
matisk optakt. Noget lignende er vist
heldigvis ikke sket i de forløbne 75 år,
men måske *var* det et heldigt varsel
for samfundets historie.

Noter.

- 1) Beretningen i Vejle Amts Avis er i nøje
overensstemmelse med politirapporten,
som findes i Rigsarkivet som bilag til me-
daljeansøgningen (justitsministeriets 1.
kontor F 1095). Kopier af sagens akter
findes i Vejle byhistoriske Arkiv.
- 2) Axel Theodor Larsen Liljefalk (1848—

1915) var født i København som søn af etatsråd L. C. Larsen. Han var fra 1902 til 1908 oberst over 7. regiment og kommandant i Fredericia. Han var medlem af bestyrelsen for Vejle Amts historiske Samfund fra 1905 til 1911. Han har i alt skrevet 228 sider i årbøgerne og derudover en lang række historiske bøger.

- 3) Den reddede dreng hed Mads Peter Alfred Jensen og var født den 3. februar 1891 som søn af arbejdsmand Hans Ankjær Jensen, der boede i Agade. Han fulgtes med to andre drenge, Svend Aage Rogardt Christensen (født den 17. april 1892) og Jens Chr. Petersen (født den 28. november 1890).

Det talte man om i 1905.

En ganske sagesløs gårdejer fik i 1905 sin halmstak omme bag laden splittet af kæmpende skoledrenge.

Halmstakken var Port Arthur. Dens forsvarere var russere. Angriberne var japanere. Efter at avisen var blevet en daglig gæst i næsten alle hjem, var begivenhederne ude i den store verden kommet nærmere. De voksne drøftede dem. Børnene lyttede, og hvad de havde hørt, arbejdede de med i deres fantasi og omsatte det til leg. Således gik det da til, at den russisk-japanske krig fik en udløber i Vejle Vesteregne.

Den anden udenlandske begivenhed, der optog sindene det år, følte mere nærværende. Det var striden mellem Norge og Sverige. Norge ville være sig selv og ud af foreningen med Sverige. Mens det kunne være svært at finde ud af, om man skulle holde med russerne eller japanerne i deres blo-

dige opgør på fjerne krigsskuepladser, var det let at tage parti i nabolandenes strid. Man holdt med Norge — om ikke for andet så for Bjørnstjerne Bjørnsons skyld.

Den grundtvigske højskole, der dengang havde sin storhedstid, havde taget ham til sig. Gennem højskolen og gennem den folkeskole, der mere og mere prægedes af den, var hans bondefortællinger og hans sange blevet folkeeje. Hans besøg på danske folkehøjskoler formede sig som sande triumftog. Man vidste at fortælle om en højskoleforstander, der levede på, at han for år tilbage havde haft Bjørnson som gæst i sit hjem. Han fremviste en kop, hvoraf digteren havde drukket sin kaffe. Den havde ikke været vasket siden, og det skulle ej heller ske i fremtiden, garanterede han. Hans femårige datter, der under besøget havde fået et kys på kinden af

den store nordmand, syntes dog ikke at være omfattet af garantien. Om historien står til troende, får være, men sikkert er det, at begejstringen for Norge og alt, hvad der var norsk, kunne give sig næsten sværmeriske udslag. Det lyder nu engang bedre i danske øren at sige: »Jenten haukede bort i lien«, end at sige: »Maren råbte nede i engen«, konstaterede Henrik Pontoppidan lidt onskabsfuldt.

Bjørnsøns skildringer af *norsk* bondeliv havde fået mange i tale. I 1905 var imidlertid en skildrer af *dansk* bondeliv ved at komme på alles læber. Det var Jeppe Aakjær. Hans bog Vredens Børn var kommet året før. Den indeholdt skildringer af en anden art end Bjørnsøns. Her var ikke idyl, men anklage mod bønderne og mod samfundet over landarbejdernes kår.

Bogen udkom frem til 1914 kun i 2000 eksemplarer i alt, så store læser-skarer kan den ikke have haft. Alligevel skabte den voldsomt røre ved sin fremkomst og affødte avisartikler i hundredvis. Mange gav Aakjær ret. Der var slet ikke så dejligt derude på landet. Andre fandt hans anklager vildt overdrevne. Reaktionen har næppe været stort anderledes her end i andre egne af landet. Aviserne vrimgledede med indlæg fra folk, der ud fra egne erfaringer gav tilslutning til Aakjærs hårde kritik eller gik imod den. Vejle Socialdemokrat bragte følgende

skildring af forholdet mellem husbond og tyende, når der var gilde på gården:

»Man spiser og drikker ikke, men man æder, æder saa Sveden i store tunge Draaber drypper ned paa den skinnende hvide Dug. Vel at mærke i Husbondens Stue, thi i Folkestuen, som oftest ligger ved Siden af, sidder Gaardens Tyende og slubrer i sig den halvkolde Mælkegrød og de tomme tykke Rugbrødshumpler, alt mens Tænderne løber i Vand ved Duften af de mange Slags Steg, Fugl og Fisk, der bæres ind i Familiens Spisestue. End ikke Synet skal de skaanes for«.

I de fleste indlæg hævdedes der, at tjenestefolkene ikke led nød, og at forhold som skildret af Jeppe Aakjær ikke kendtes på disse egne. En indsender mente at have iagttaget, at jo bedre bondens jord var, og jo mere velhavende han var, jo dårligere behandlede han sine folk. Herude i den fattige Vesteregn er vi alle lige fattige, og her behandles tjenestefolk som medlemmer af familien. Var vi alle ligemænd, ville alt gå meget bedre. Der var dog også indsendere, der erkendte, at med hensyn til de forhold, man bød tyendet, stod det ikke godt til alle steder. Det var måske ikke så galt på almindelige gårde, men på herregårdene skulle forholdene være slemme. Denne vurdering fik Vesteregns eneste herremand,

kammerherre Carl Bech til Engesholm, til at blande sig i debatten. »Vist bor mange Tjenestefolk under tarvelige Forhold«, skrev han, »men det er der mange paa Landet, der gør. Paa mange Husmandssteder er Boligforholdene ogsaa tarvelige, men de er dog altid meget bedre end Kvistlejligheder i Byen«.

Men man bør fordele sol og vind lige. Hvordan var ungdommen på Vejle Vesteregnet i 1905? Det var der i hvert fald én, der skrev til avisen om: »Det er grueligt at tænke paa, at naar en Karl eller Pige i gamle Dage fik 10–20 Rdl. i Løn, kunne de lægge Penge op, men nu til Dags har de ikke Penge, naar de kommer til November, skønt mange af dem faar 2–3–400 Kr. i Løn. Men i gamle Dage behøvede de heller ingen Cykler. Cykler er en Landeplage, ingen Karl eller Pige kan længere gaa —«.

Så meget havde emnet optaget sindene, at avisen til sidst så sig nødsaget til at stoppe yderligere meningsudvekslinger om sagen. Det skete ikke uden beklagelse: En del indlæg må vi lade ligge, da pladsen er stærkt optaget af de politiske forhandlinger.

De politiske forhandlinger, der hentydedes til, var udsprunget af J. C. Christensens regeringsdannelse først på året og dannelsen af rebellerens parti (Det radikale Venstre) nogle

måneder senere. Men selv om avisen — her Vejle Amts Folkeblad — altså så det som sin største og vigtigste opgave at bringe landspolitisk stof, hvad tidens partitro aviser i øvrigt alle gjorde, så var folk nok så meget optaget af de nære problemer.

I hvert fald ser det ud til, at det, man for alvor var optaget af i Vejle Vesteregnet i sommeren 1905, var jernbansagen.

Det kan måske heller ikke undre. Det var jo i de år, da borgmestre, sognerådsformænd og folketingsmænd kæmpede for, at i hvert fald deres by, sogn eller kreds skulle have del i jernbanedriftens velsignelser. Det kunne nok knibe at forene disse bestræbelser med et helhedssyn, og det havde ført en kendt folketingsmand til den tungsindige erkendelse, at næst efter kønsdriften var jernbanedriften den drift, det var vanskeligst at få styr på.

I 1894 var privatbanen fra Vejle til Give taget i brug. Nu — 1905 — var man ikke kommet videre. Det affandt man sig ganske pænt med i Give, men afgjort ikke i Brande. Både denne by og Sdr. Omme pressede på for at få banen videreført til sig. Men i Give savnede man helt forståelse for deres behov.

Give-kredsen (hvortil dengang hørte såvel Brande som Sdr. Omme og andre af Vesteregnetns sogne) havde si-

den 1895 haft N. Chr. Jensen som folketingsmand. Han var bosat i Flø i Brande sogn og gik sædvanligvis under navnet Jensen-Flø.

Han vidste alt for godt, at hans vælgere i Brande ventede af ham, at han skulle skaffe byen den jernbane, som de ønskede så hedt. Det pinagtige var, at hvis det lykkedes for ham, ville hans vælgere i Give blive dybt skuffede. Forholdet mellem de to store kommuner i Give-kredsen var aldrig præget af megen hjertevarme. Ude i Sdr. Omme havde man mistet interessen for en forlængelse af Give-banen; man var blevet, hvad de selv kaldte »midtlængdebanemænd«, hvilket betød tilhængere af en bane fra Langå til Bramming-Esbjerg.

Med så modstridende interesser i sin valgkreds måtte Jensen-Flø fare med varsomhed. Han talte med varme, i hvert fald i Brande, om sin kamp for gennemførelsen af en statsbane fra Herning til Vejle. Når denne plan ikke hidtil havde kunnet realiseres, skyldtes det modstand i jernbanekommissionen.

Det var slet ikke let at være Jensen-Flø. At mistænke ham for at træde vande i hele jernbanesagen var måske uretfærdigt, men nærliggende. Sidst på sommeren blev hans vanskelige balancegang truet af hans partifælle redaktør Søndergaard på Vejle Amts Folkeblad. Den direkte årsag til

opgøret var nogle udtalelser, Jensen-Flø var kommet med på et møde i Brande om jernbanesagen. Disse udtalelser var, skrev redaktøren i sin avis, vattede. »Man må være bestandig sin Kærlighed«, lød det manende fra redaktørstolen i Vejle til det ærede medlem i Brande. Jensen-Flø var ikke den mand, der lod et sådant angreb sidde på sig. Måske har han følt, at han netop var bestandig i sin kærlighed. Der udviklede sig en lang duel mellem ham og redaktør Søndergaard. Det gennemgående tema hos Jensen-Flø var, at han hele tiden efter bedste evne havde arbejdet for gennemførelsen af Give-Herning banen som statsbane. Så skyndte han sig i øvrigt at føre kampen over i fjendens lejr ved at påpege den manglende interesse og støtte for sagen, han havde mødt i de to købstæder, Vejle og Herning, som skulle forbindes af banen. Hvad var forklaringen på de to købstæders manglende støtte til Vesteregns store sag? Velsagtens den, at de anså egnen som et område, der var stavnsbundet til dem, og som de følgelig ikke behøvede at tage særligt hensyn til. En indsender, der underskrev sig Midtlængdebanemand, blandede sig i striden og påviste, at det var midtlængdebanen, der havde interesse for landboerne. Det var den, man burde samle sig om, og ikke banen mellem Herning og Vejle.

Den 28. august bragte Vejle Amts Folkeblad så et brev fra en kreds af borgere i Brande med opfordring til at lade striden med Jensen-Flø fare og i stedet samle sig om sagen, at få banen Give-Herning gennemført som statsbane. Det fik bladet til at aflægge følgende trosbekendelse: Der har for os kun været én baneplan gennem mange år: Statsbanen Herning-Vejle. Der gik dog en månedstid, inden stridens dønninger lagde sig i avisens spalter. Først skulle et stort jernbane-

møde, der var indvarslet til afholdelse i Herning, afholdes.

Her vedtoges der, som det kan læses i avisen for 29. september, en henvendelse til regering og rigsdag om, at statsbanearbejdet fra Holstebro til Herning må blive ført syd på over Brande til Give og Vejle. Denne henvendelse kunne alle tilslutte sig, og der faldt ro over sindene for et stykke tid, og alt var som før. Der skulle komme til at gå mange år, før planen førtes ud i livet.

Træk af livet i Kolding i 1905.

En heftig nytårsstorm fra nordøst satte i 1905 vandet indtil 10 fod over daglig vandstand.

Hele havneterrænet blev oversvømmet. Arbejdet måtte ophøre på svineslagteriet og arbejderne evakueres. Et lokomotiv blev sendt ned på kajen for at bjerge nogle jernbanevogne, men det måtte vende om med uforrettet sag, fordi vandet ville trænge ind og slukke fyret. Jernbanevognene blev derefter bjerget med håndkraft.

Vandet trængte ind i I. A. Hansens kalkværk og læskede noget kalk, som så antændte noget træværk. Brandmandskabet mødte hurtigt nok op, men det kunne ikke komme frem til

brandstedet for den rivende vandstrøm. En tilkaldt vognmand nægtede at vove sig ud i vandet med sine heste.

Imidlertid var I. A. Hansen blevet alarmeret, og han sendte straks sin egen vogn til havnen, og med den kom både brandmændene og sprøjten frem til brandstedet. Men da var der gået to små timer, og bygningen var nedbrændt. Alt var ødelagt: kontoret og dets protokoller, 300 sække cement, 200 tønder kul og 100 tønder kalk. Alt var uforsikret, så I. A. Hansen led et betydeligt tab.

Kvarteret i Søndergade og sidegaderne dertil var ramt af den værste

vandflod, og mange beboere måtte rømme deres huse.

Denne nytårsstormflod fremkaldte to reaktioner. Den ene var, at stadsingeniør Løchte skrev i bladene om at forbedre Koldings kloakforhold, den anden var følgende annonce den 4. januar:

»Da Stormfloden Nytaarsaftens Dag hos mange Smaakaarsfolk har forvoldt en Skade, som det vil være svært for dem at bære, opfordrer vi undertegnede, vore Medborgere til at yde Pengebidrag, som efter nærmere Undersøgelse vil blive fordelt mellem de skadelidte. Bidrag modtages af os«.

Annoncen var underskrevet af følgende personer: Knud Hansen (senere redaktør af Kolding Social-Demokrat), H. Juhl, Konrad Jørgensen (bogtrykker), W. Kiørboe (sognepræst), N. Mogensen, P. J. Petersen, Schjørring (borgmester) og N. P. Stenderup.

Ved indsamlingen indkom der i alt 879 kr. 66 øre til de vandlidte.

*

I byrådsmødet den 3. februar 1905 forelå en skrivelse fra statsbanerne om, på hvilke betingelser statsbanerne kunne overlade pladsen foran

Kolding banegård til et monument for C. Berg.

Byrådets formand, borgmester Schjørring, fandt det naturligt, at byrådet ofrede noget for en mand som Berg. Sagfører, senere landstingsmand I. L. Hansen takkede på den nedsatte komités vegne byrådet for dets velvilje.

Dette foranledigede redaktøren af Kolding Avis, Bertel Møller, til at skrive, han fandt det forkasteligt, at komiteen for Bergmonumentet ikke havde »kunnet nøjes med mindre end Byens bedste Plads til Anbringelse af de sølle halvjerde Tusinde Kroner, den havde samlet sammen ved Tiggeri over hele Landet«.

I den følgende bladfejde svarede Kolding Folkeblad, at sagen angående pladsen for C. Bergs statue var afgjort af trafikminister C. Hage (Venstre). I øvrigt var der ingen grund til at hyle op over så selvfølgelig en ting som at overlade et jordstykke, der havde henligget ubrugt i 40 år og aldrig ville kunne anvendes af statsbanerne.

Bertel Møllers vægtigste indlæg stod i Kolding Avis den 8. februar 1905. Han gjorde først gældende, at jernbanens område burde være neutralt, dernæst, at Berg først og fremmest var partimand. Videre skrev han:

»Berg har skabt Kolding Bys Venstre, men han har i øvrigt kun haft yderst

ringe Indflydelse paa Byens Udvikling og Udseende. Naar man ved Hovedindgangen til vor By rejser en Statue af Berg, er det en Forvanskning af den historiske Kendsgerning. Det er en Vildførelse af Publikum, som maa faa det Indtryk, at Berg har været for Kolding, hvad f. Eks. Drewsen var for Silkeborg.

Bergs Monument hører hjemme paa hans politiske Valplads, paa Valgstedet eller i Nærheden deraf«.

Komiteen erklærede den 14. februar gennem Ritzaus Bureau, at der til Bergs monument i Kolding var indsamlet ca. 11 000 kr. i hele landet.

Over et år efter, den 2. september 1906, afsløredes billedhuggeren Rasmus Andersens statue af C. Berg på banegårdspladsen i Kolding.

*

Den 16. marts 1905 fik en indsender optaget følgende i Kolding Folkeblad:

»Tillad mig i Deres ærede Blad at udtale min Forundring over et Syn, som de, der skulde passere Søndergade i Aftes, var Vidne til. At en stakels Dame, som blev forfulgt, puffet og slaaet af en pibende og skrigende Flok Dreng og en Pøbelhob paa ca. 200, og saa se, at 3 Betjente staar stille ude i den sydlige Ende af Søndergade,

hvor Sværmen passerede, uden at sætte en Stopper for en saadan Trafik. Hvem Damen var, vides ikke, men jeg synes dog, at hvem det end var, kunde hun fordre Beskyttelse mod saadan en Flok vilde Menneskers Vilkaarlighed. Og hvem i Koldings sydlige Bydel har ikke set lignende gentagne Gange de sidste 3 Dage, saa man maa virkelig udbryde: Hvor har vi Politiet! har vi for lidt Politi i Kolding? Efter min Formening burde her virkelig skrides ind fra Politiets side. Jeg synes dog, at vi ikke skulde have det, som de havde det nede i Sydlandene i Middelalderen«.

Det optrin, som beskrives i indsenderens brev, var fremkaldt af en strejke på Brødrene Volkerts Fabriker. Kun de organiserede arbejdere deltog i strejken, og de og deres tilhængere var ude efter de arbejdsvillige, især når disse var på vej hjem fra fabrikken.

Indsenderens hensigt med brevet var altså at formå politiet til at gribe ind til fordel for de arbejdsvillige. Men politimester Schjørring var indstillet på, at politiet skulle vise tilbageholdenhed i et tilfælde som dette. Det var ikke politiets opgave at blande sig i arbejdernes indbyrdes opgør.

Strejken endte med, at der afsluttedes en treårig overenskomst mellem fag-

foreningen og Brødrene Volkerts Fabriker.

Caspar Peter Charles Schjørring var juridisk uddannet og kgl. embedsmand. Til embedet hørte tre funktioner, som borgmester, som politimester og som dommer. Sådant var ordningen den gang.

*

Den 28. juli 1905 bragte Kolding Folkeblad følgende betydningsfulde meddelelse:

»Naar Automobilerne kommer til Danmark.

Ved Frederikshøj Kro vil der umiddelbart ved Landevejen blive anbragt et iøjnefaldende Skilt, hvorpaa der staar: »Automobil, holdt«.

Af Grænsegendarmerne overleveres der derefter til Føreren en kortfattet Vejledning affattet paa Tysk og Dansk, hvorefter Automobilet straks ved Ankomsten til Kolding skal melde sig paa Politistationen, og hvor Føreren da skal godtgøre sin Kvalifikation. Tillige meddeler Vejledningen, at Kørehastigheden ikke maa overstige 4 Mil i Timen«.

*

I september var der cykelløb ved Olympia. Herom fortalte Kolding Folkeblad:

»Cykelløbene i Gaar den 17. September havde samlet en utrolig Masse Mennesker. Der var nok omtrent 3000 til Stede, og at de morede sig var øjensynligt. Stemningen kom efterhaanden højt op, takket være vore egne indfødte Sportmænd, der paa den smukkeste Maade varetog Byens Interesser og til fulde tilfredsstillede Lokalpatriotismen. Skønt vi anser Cykelløb mere for en behagelig Folkeforlystelse end en Sportspræstation, skal dog Heltene fra i Gaar se deres Navne paa Tryk som et beskedent Vederlag for deres Daad — foruden naturligvis hvad de ellers har bjerget af noget endnu mere værdifuldt. Her er Navnene:

P. Heick, Kelner Rasmussen og Former Andersen. Stadigvæk under Forudsætning af, at det var en Folkeforestilling, var Arrangementet upaa-klageligt. I Motorcykelløbet kørte P. Heick en dansk Mil i ca. 7 Minutter«.

*

Følgende notits i Kolding Folkeblad den 6. december 1905 fortæller om byens eksportmarked, der var oprettet i 1900 på initiativ af eksportør Jens Holm:

»Fra Kolding Eksportmarked afgik i Gaar 355 Kreaturer til Aabenraa, 380 til Flensborg, 200 til Kiel, 25 til Al-

tona, 40 til Indlandet, og 40 slagtedes her. I Lørdags afsendtes til Aabenraa 700 og til Flensborg 65. Det bliver i alt 1805 Kreaturer«.

Den jyske industri- og landbrugsudstilling i Horsens.

Den 17. juni 1905 fortalte Horsens Avis følgende om den jyske industri- og landbrugsudstillings åbningshøjtidelighed:

Paa Pladsen omkring Udstillingens Hovedportal havde der samlet sig de særlige Indbudte og en ret talrig Forsamling af Tilskuere.

Af uniformerede Herrer ses Indenrigsminister Berg, Departementschef Krieger, Kammerherre, Stiftamtmand Dreyer, Borgmester Jork, Herredsfoged Rahlff, Toldinspektør Bang, Postmester Friis, Stationsforstander Parelius, Hofjægermester Ræder til Palstrup, Toldkasserer Holbech, Konsul P. Mørch, Konsul Kasper Nielsen m. fl. Pastor Tomasson var mødt i Ornat.

Af civilklædte Herrer bemærker vi Udstillingskomiteens Formand, Direktør Chr. Jensen, Fabrikant Axel Meyer, Rektor Otto Lund, Landstingsmand Schultz, Fredericia, Formanden i Fællesforeningen af jyske

Landboforeninger, Hofjægermester Bech, Engelsholm, og Formanden i Fællesforeningen af jyske Handelsforeninger, Grosserer Baune, Aarhus, Formanden i Landbrugsforeningen, Gaardejer P. Svendsen, Egebjerg, Folketingsmand Lyngsie, Pastor Olesen o. fl.

Sangerne, hvis hvide Huer ses langt bort, har taget Plads paa Balkonen oven over Hovedportalen. Som et fixt lille Træk i Arrangementet kan i øvrigt nævnes, at ved den store Flagstang paa Plænen og ved hver af Flagstængerne paa Taget staar opstillet en Brandmand parat til at hejse Flaget, naar Prinsen trykker paa Knappen. Næsten præcis Kl. 1 kommer Prinseparret kørende i Købmand Johan Christiansens flotte Landauer, som svinger sikkert og værdigt ind paa Pladsen. I en efterfølgende Vogn sidder Prinsens Hofchef, Kammerherre Rothe, Hofdame Frk. Castenschiold og Adjudant Ritmester Castenschiold.

Idet Prinseparrets Vogn kommer til Syne, spiller Musikken Fanemarchen. Prinseparret stiger ud, og Prinsen hilser paa Borgmester Jork og Direktør Jensen. Derefter begiver Deres kgl. Højheder sig ind i Teltet, hvor Prinsen vexler Haandtryk med Fabrikant Meyer, Konsul Baune, Kammerherre, Stiftamtmand Dreyer og Indenrigsminister Berg, idet Prinsen underholder sig lidt med Ministeren.

Samtidig underholder Prinsessen sig med Kammerherreinde Dreyer, Borgmesterinde Jork og Fru Direktør Jensen.

Borgmester Jork træder derefter frem paa Talerstolen og tager Ordet:

Deres kgl. Højheder, Deres Excellence Indenrigsministeren, højtærede Forsamling. Idet jeg paa Udstillingskomiteens Vegne byder Dem alle Velkommen her, skal jeg bringe en Tak til Alle og Enhver, som bærer Udstillingen med sin Nærværelse. Eet særligt Velkommen til Deres kgl. Højheder, Prins Christian og Prinsesse Alexandrine, fordi De ved Deres høje Nærværelse kaster Glans over Festen. Udstillingens Mænd bringer Deres kgl. Højhed deres dybeste Tak, fordi han allernaadigst har villet staa i Spidsen for Udstillingen.

Det kan vel ikke forbavse, at Horsens By med stigende Interesse har fulgt Forberedelserne til Udstillingen; jo mere de er skredne frem, des mere er

Forventningerne bleven vakt. Men paa den anden Side har de kendt Udstillingens Begrænsning. De har ikke ventet, at den som Verdensudstillingen eller den sidste store Udstilling i København skulde tildrage sig Udlandets Opmærksomhed, men de har dog haabet, at denne Udstilling, skønt den kaldes jydsk, skulde blive bekendt ogsaa uden for Jylland. Derfor borger da ogsaa, at der findes ikke faa Udstillere uden for Jylland, og at Repræsentanter for flere Organisationer i Dag er komne til Horsens.

Langt har i andre Lande ofte den enkelte Mands Røst op til Kongethronen, men i vort kære Fædreland er det ikke saa. Alt, hvad der rører sig i Folket, giver Genlyd hos Kongen. Naar man har villet forsøge at holde denne Udstilling i Horsens, har Hs. Majestæt ogsaa allernaadigst tilsagt den sin Bistand. En Tak for den Interesse Hs. Majestæt har vist Udstillingen, og fordi den har kunnet aabnes under hans Auspicer. Idet jeg bringer Hs. Majestæt denne Tak, vil jeg ønske, at vor Herre maa give Hans Majestæt Kraft og Sundhed til fremdeles at staa i Spidsen for Landets Styrelse og til at lede Udviklingen til Gavn og Held for Folket.

Hans Majestæt Kongen leve (9 Hurra og Fanfare).

Direktør Chr. Jensen træder frem og udtaler bl. a.:

Jeg skal her kortelig give nogle statistiske Data om Udstillingen. Denne indtager i alt et Flademaal af ca. 19½ Td. Land med et Antal af 640 Udstillere, omfattende Industri, Haandværk og Landbrug, i særlige Udstillinger møder frem dansk Hedeselskab, Moseindustri og Skovbrug, Kaninavl, arbejdende Mejeri og Gartneri, samt Kunst, hovedsagelig Malerier. De vigtigste Bygninger, som er opførte, er Industrihallen, Maskinhallen, Skovbrugshallen, Landbrugshallen og Kunsthallen, og der er anvendt ca. 100 000 Kr.

Vi staar nu klar til, at Udstillingen kan aabnes. Jeg føler da Trang til at udtale det Ønske, at den Fredens Vædestrid, som Udstillingen indbyder til, maa virke til Gavn for Industri og Haandværk Landet over og maa være til Ære for Horsens By, som har taget Initiativet til Udstillingen, og saa vil jeg haabe, at Udstillingen maa vise sig at være dens høje Protektor værdig. Med det Ønske og det Haab vil jeg bede den højtærede Forsamling slutte sig til en Tak og et Leve for Udstillingens høje Protektor med Gemalinde.

Deres kgl. Højheder Prins Christian og Prinsesse Alexandrine længe leve.

Borgmester Jork anmoder herpaa Hans kgl. Højhed om at aabne Udstillingen.

Prinsen træder frem i Teltet og udtaler med høj og klar Røst: Hans Majestæt Kongen har paalagt mig at bringe Forsamlingen sin Hilsen. Ligeledes har min høje Fader bedet mig bringe hans Hilsen. Gid denne Udstilling maa blive til Gavn og Ære for Fædrelandet. Idet den danske Industri konkurrerer paa Verdensmarkedet, bidrager den til at hævde vort Lands Ære. Dermed erklærer jeg den jydsk Industri- og Landbrugsudstilling for aabnet.

Prinsen trykker paa den elektriske Knap, alle Klokker omkring i Udstillingen ringer, Kanonsalut lyder, Flagene flyver til Vejrs, og Maskinerne sætter sig i Bevægelse.

Aabningshøjtideligheden er dermed forbi, og Prinsen og Prinsessen begiver sig ind i Industrihallen, ledsaget af Følget, de tilstedeværende Honoratiores og Komiteens Spidser for at tage Udstillingen i Øjesyn.

Kl. halvfire forlod Prinseparret Udstillingen og kørte tilbage til Jørgensens Hotel.

Kl. 15½ vil de kongelige deltage i Festmiddagen i Restaurationsbygningen i den nye Lund.

De romanske gravsten i Tamdrup kirke.

Af Rudolf Volf.

Da der den 29. juni 1893 holdtes syn over Tamdrup kirke, noteredes følgende under punkt 4 i protokollen: *De 3 gamle ligsten i kirkens mure på forskellige steder udtages (efter ministeriets forlangende). Hullerne tilmures og kalkes (45 kr.).*

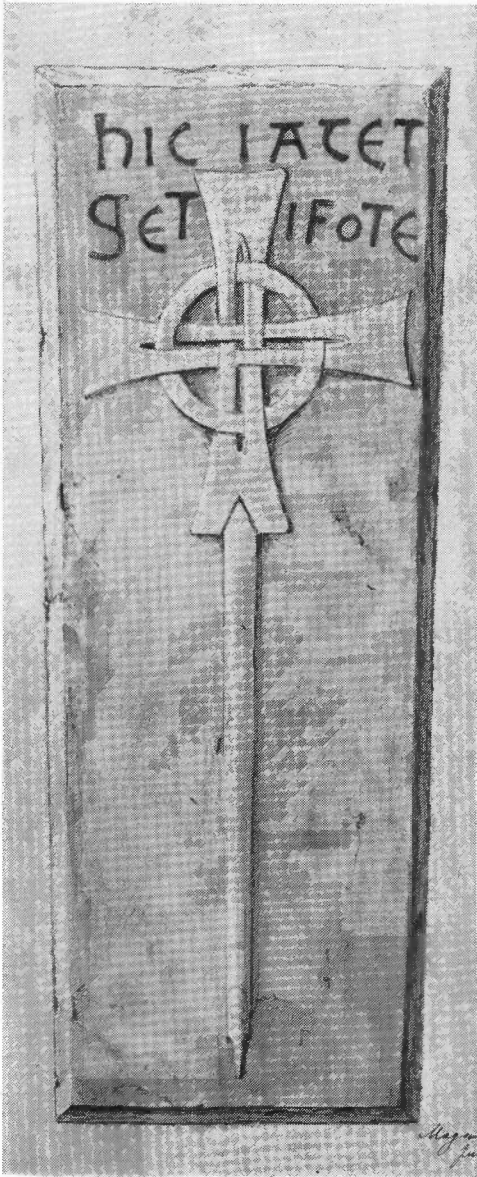
Tilføjjelsen »efter ministeriets forlangende« hentyder til en skrivelse af 2. oktober 1891 fra Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring til kultusministeriets 1. departement, hvori de gamle ligsten omtales således:

I sin beretning om Tamdrup kirke har professoren (Magnus Petersen) oplyst, at der i tårnets indervæg ligesom også under våbenhusets n. ø. hjørne ligger på hvert sted en interessant gravsten fra den ældre middelalder.¹⁾ Directionen ville meget henstille, at disse stene udtages, idet man tilbyder at afholde de dermed forbundne omkostninger. Når udtagelsen er sket, forventer man nærmere meddelelse herom fra provsten for at lade

stenene fuldstændigt aftegne og forhandle om, hvor de passende bør opstilles.

Magnus Petersens beretning om Tamdrup kirke var afsendt til direktionen i september 1891, hvilket fremgår af den meddelelse, som provst Th. Mygind i Tamdrup sendte til Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring den 13. august 1894, efter at stenene var udtaget. I sin helhed lød provst Myginds skrivelse således:

I en mig i sin tid tilstillet skrivelse af september 1891 til direktionen fra professor Magnus Petersen angående altertavlen og prædikestolen i Tamdrup kirke er opmærksomheden henvendt på 3 gamle gravsten, hvoraf de 2 mindre var anvendte som grundsten under yderhjørnerne af samme kirkes våbenhus, mens den større var indmuret i tårnets indvendige væg liggende med forfladen udad halvt dækket af grunden samt af en muret sokkel. De to førstnævnte er nu efter

Getifotestenen i Tamdrup kirke. Indskriften lyder: *HIC IACET GETIFOTE* (= Her ligger Getifote). Stenen er anbragt i våbenhuset, men dens oprindelige plads har sikkert været i selve kirkens gulv. Foto: Nationalmuseet efter tegning af Magnus Petersen. (Side 42 til venstre).

Bardostenen i Tamdrup kirke. Den læselige del af skrånkantindskriften, der skimtes yderst til højre i billedet, lyder: *BARDO FILIUS IOLO IACET SUB LAPIDE* (= Bardo, Julos søn, ligger under stenen). Foto: Nationalmuseet. (Side 42 til højre).

Margaretastenen i Tamdrup kirke. Indskriften lyder: *HIC IACET MARGARETA FILI SPET* (= Her ligger Margareta, datter af SPET). Foto: Nationalmuseet.

professor Magnus Petersens indstilling udtagne ved kirkesynets foranstaltning og erstattet med andre grundsten . . . Voer og Nim herreders provsti d. 13. august 1894. Ærbødigst Th. Mygind.

Ved synsforretningen den 26. juni 1895 over Tamdrup kirke omtales under punkt 5 i protokollen de to mindre sten således:

De to udtagne ligsten fra våbenhusets hjørner anbringes hver på sin side af indgangsdøren til kirken efter den af synet givne anvisning (25 kr.).

Der sidder de indmuret den dag i dag. Den store gravsten fra tårnrummet omtales ikke i synsprotokollen, men den blev efter udtagelsen formentlig straks henlagt i våbenhuset langs med vestvæggen, hvor den stadig ses.

Om de tre gravsten oprindelig har ligget på kirkegården, eller om de har dækket en grav i selve kirken, kan ikke siges.

Den største sten er 163 cm lang og 73 cm bred. Den har et stort elegant processionskors i relief med en cirkel indflettet i korsarmene, det er det såkaldte keltiske eller irske kors. Stenen bærer indskriften: HIC IACET GETIFOTE (= Her ligger Getifote).

Den mindste sten er svagt trapezformet, 39 cm bred foroven, 34,5 cm fornedet og 100 cm lang. Den er skråkantet og forsynet med et stavkors,

selve korset har svagt trapezdannede arme, og staven når fornedet ned i tre cirkelslag, som formentlig skal symbolisere Golgathahøjen. Både på siderne af korset, i korsstaven og på skråkanterne er der indskrifter i fordybede majuskler, som for en dels vedkommende er vanskelige at tyde. Navnet BARDO ved siden af korsstaven er dog ikke til at tage fejl af, ligesom første del af skråkantindskriften, der lyder: BARDO FILIUS IULO IACET SUB LAPIDE (= Bardo Julos søn ligger under stenen).

Den tredje sten er som Bardostenen trapezformet, 42 cm bred foroven, 33 cm fornedet og 119 cm lang, svagt skråkantet og forsynet med et processionskors i lavt relief, der strækker sig over det meste af stenens længde. Indskriften, som er udført med fordybede majuskler, lyder: HIC IACET MARGARETA FILI SPET (= Her ligger Margareta datter af Spet).

Det vil nu være på sin plads at foretage en særskilt analyse af de tre ligsten.

Getioftestenen.

En nærmere datering af Getifotestenen er umulig, men stenen må sandsynligvis henføres til tidlig mid-

delalder. For det første er det anse- lige processionskors, der så at sige strækker sig fra monumentets hoved- ende til dets fodende karakteristisk for de ældre romanske ligsten såvel her i landet som andetsteds.²⁾ For det andet er skriften udført med majusk- ler (store bogstaver), der var det al- mindelige i tidlig middelalder, og hertil kommer yderligere, at bogstavet E er den åbne majuskel, en bogstav- type, som fortrinsvis hører hjemme i tiden før 1100-tallets slutning, hvor- efter den afløses af den lukkede ma- juskel, der kendes på, at bogstavet på den mod højre vendende side begræn- ses af en lodret streg.³⁾ Under alle omstændigheder kan det siges, at ind- skriften ikke indeholder bogstaver, som er typiske for yngre middelalder. Der findes en gravsten på Boller slot, der har stor lighed med Getifoteste- nen, og som bærer indskriften: HIC IACET PETRUS GØTI SUNOFT (d.v.s.: Her ligger Peter Gødesen Fot). Man nødes næsten til at antage, at Peter Gødesen Fot og Getifote er beslægtede, måske er der endog tale om fader og søn. I så fald er Boller-

Bollerstenen. På stenen står: HIC IACET PETRUS GØTI SUNOFT (= Her ligger Peder Gødesen Fot). Fotografi af en illustration i J. B. Løfflers Danske Gravstene fra Middelalderen, optaget af Lars Knudsen, Vejle.

stenen formentlig yngre end Tamdrupstenen, hvad også bogstavformerne kunne tyde på. Således er både S og N i ordet SUN af en type, som først slår igennem omkring 1200.⁴⁾

Efter det hidtil anførte vil det ikke være urimeligt at datere Getifotestenen til omkring midten af 1100-tallet. Hvem og hvad den pågældende har været, kan ikke siges, kun at det må dreje sig om en fremtrædende person, siden han har fået så stor og fornem en gravsten. Det kan ikke udelukkes, at han har været gejstlig, og at Peter Gødesen Fot var hans legitime søn. I den tidlige middelalder var det almindeligt, at præsterne ikke levede i cølibat, selv biskopperne var undertiden gift. Først i 1139 blev kravet om cølibat officielt gennemført. Hvis han ikke var gejstlig, kunne man tænke sig, at han har haft en betroet stilling hos besidderen af Tamdrup Bisgård syd for kirken, som på det tidspunkt formentlig var på Århusbispens hænder, men oprindelig havde været kongsgård.

Hvis stenen oprindelig har dækket en grav i selve kirken, øges sandsynligheden for, at Getifote var gejstlig, da det i 1100-tallet normalt kun var personer af fyrstelig eller gejstlig rang, som kunne få tildelt en plads inden for kirkens mure. Imidlertid viser stenen tilsyneladende intet tegn på fodslid, hvad nok ville have været tilfældet,

om den havde ligget i kirkens gulv. På den anden side er der heller ikke tegn på udendørs forvitring, så spørgsmålet om dens oprindelige plads må stå åbent.

Bardostenen.

Om Bardostenen gælder i hvert fald, at den bærer stærkt præg af forvitring, indskriften er som tidligere nævnt på sine steder vanskelig at læse, men stenen har jo også siddet udvendig på våbenhuset velsagtens fra dets opførelse i senmiddelalderen (?) og indtil 1894.

En sikker datering af gravstenen er naturligvis ikke mulig, men både form, udsmykning og bogstavtyper peger mod tidlig middelalder. Stenen er svagt trapezformet, korset når fra hovedende til fodende, og indskriften er udført med fordybede majuskler. Trapezformen tvinger ikke til tidlig datering; den kan forekomme gennem hele middelalderen, men den er i hvert fald fremherskende for de tidligromanske gravstens vedkommende. Men korset, der strækker sig over hele stenens flade, samt majuskelbogstaverne er afgjort faktorer, som gør en tidlig datering ikke blot rimelig, men så at sige nødvendig.

I øvrigt leder den sidste halvdel af inskriptionen langs skråkanterne tanken hen på møntindskrifterne fra 1000-tallet. Som bekendt bærer adskillige af Knud den Stores, Hardeknuds og Sven Estridsens mønter en såkaldt »forvirret omskrift«, d. v. s. en række vilkårligt sammenstillede bogstaver, som blot har til formål at udfylde en tom plads. Nøjagtigt det samme gør sig gældende på Bardostenen. På den venstre samt nederste skråkant er anbragt en række bogstaver, som hverken danner ord eller sætninger og således må betegnes som »forvirret omskrift«, der tjener til at udfylde tomme pladser. Dette træk kunne tyde på, at Bardostenen er samtidig med nogle af de nævnte mønter og derfor skal henføres til tiden mellem Tamdrup kirkes opførelse og år 1100.

Tilbage står spørgsmålet om, hvem denne Bardo har været. Det kan der kun gisnes om. Det står imidlertid fast, at Bardo og Julo er tyske navne ligesom adskillige andre personnavne fra tidlig middelalder med endelsen o. I Adam af Bremens værk fra ca. 1075 om de hamburgske ærkebispers historie finder man for eksempel navne som Poppo, Uno, Bruno, Egino, Esico m. fl.

Endvidere kan man gå ud fra, at Bardo har haft en vis position, eftersom det i datiden kun var de mest

fremtrædende, man rejste sten efter, og i særdeleshed, fordi de fleste romanske gravsten ikke nævner navnet på den døde.

Bardo har antagelig været en af kirkenes præster i tiden før 1100, stammende fra Tyskland. I betragtning af den katolske kirkes internationale præg og organisation var der intet som helst usædvanligt i, at en tysk gejstlig gjorde tjeneste i en dansk kirke.

Margaretastenen.

Stenen er et typisk arbejde fra den tidlige romanske periode: Den er trapezformet, og dens eneste udsmykning er et fornemt processionskors, der når fra hovedende til fodende. Hertil kommer, at selve korsformen, det såkaldte Sct. Georgskors med trapezformede arme, er en type, som er særligt fremherskende i tiden før og efter år 1100. Man finder det både på romanske gravsten, på runesten og på mønter i stort tal.

Da der endnu ikke foreligger en samlet oversigt over Danmarks romanske gravsten,⁵⁾ kan det for nærværende ikke oplyses, hvor mange af dem, der er forsynet med Sct. Georgskors, blot at det drejer sig om en stor mængde.

Men det kan med sikkerhed siges, at en del af disse findes ved kirker, hvis ældste bygningsdele går tilbage til tiden før 1100. Det gælder for eksempel en sten ved Vor Frue kirke i Århus. Den er blevet indmuret i vestgavlen, men den må oprindeligt have ligget over en grav. På Kærum kirke sydøst for Assens, en frådstensbygning, som regnes for at være en af de ældste på Fyn, er ligeledes en romansk sten med Sct. Georgskors indsat i ydermuren, antagelig i forbindelse med en ombygning eller restaurering af kirken, men også denne sten har fra begyndelsen været dække over en grav.

Af de på runemindesmærkerne anvendte korsformer er Sct. Georgskorset langt det hyppigste. Af 24 runesten med dette kors er de 4 fra vikingetiden, d. v. s. før 1050, de 13 fra tidsrummet 1050—1150 og kun 7 efter 1150.⁶⁾

Hvad mønter med Sct. Georgskors angår, vil det være tilstrækkeligt at henvise til eksemplerne i L. E. Bruuns *Mønt- og Medaille Samling* (København 1928). Det viser sig her, at Sct. Georgskorset forekommer i vid udstrækning både som skilletegn, som midtkors eller anbragt i vinkler og som processionskors.

Fra Knud den Stores tid (1016—1035)

findes 52 danske mønter, hvoraf kun én er uden Sct. Georgskors. Hardeknud (1035—1042) er repræsenteret ved 190 mønter, hvoraf 4 er uden kors, Magnus den Gode (1042—1047) med 85, hvoraf 4 er uden kors. Fra Sven Estridsens tid (1047—1076) er der 339 mønter, heraf 38 uden kors, Harald Hen (1076—1080) figurerer med 26, heraf 3 uden kors, Knud den Hellige (1080—1086) med 44, heraf kun én uden kors, og Oluf Hunger (1086—1095) med 4 mønter, som alle har kors.

Omkring århundredskiftet sker en ændring, idet antallet af mønter uden kors bliver hyppigere. Fra Erik Ejegod (1095—1103) stammer 23 mønter, hvoraf over halvdelen, nemlig 15 er uden kors. Kong Niels (1104—1134) er repræsenteret ved 110 mønter, hvoraf ca. 75 er uden kors. Af 33 mønter fra Erik Emunes tid (1134—1137) er 5 uden kors, altså undtagelsesvis en stigning i antallet af korsmønter. Fra Erik Lam (1137—1146) stammer kun to mønter, begge med kors, men under Sven Grade (1146—1157) forsvinder korset næsten helt, af 23 mønter findes her kun ét eksemplar med kors. Og efter dette år forekommer kun spredte tilfælde af mønter med kors.

Af denne oversigt fremgår altså, at anvendelsen af Sct. Georgskorset er mest udbredt i tiden før 1100 for der-

efter at aftage, undtagen under Erik Emune.

På baggrund af det hidtil anførte kan det ikke udelukkes — for at sige det forsigtigt — at Margaretastenen kan stamme fra tiden før 1100.

Men der er andet, som frister til en så tidlig datering, det er inskriptionens bogstavformer. Her tænkes ikke blot på anvendelsen af majuskler, der som nævnt er det almindelige ved de ældste monumenter, men på et andet ret ejendommeligt forhold. Mens nemlig selve stenen og dens kors i lavt relief er elegant udført, er indskriften mærkeligt ubehjælpesom og famlende, stenhuggeren har simpelt hen haft et mangelfuldt kendskab til det latinske alfabet. Ikke mindre end fem bogstaver i den korte indskrift er unøjagtige. H i ordet HIC består af en lodret streg og en bue til højre for stregen. Forneden er buen tilsluttet stregen, men adskilt fra denne foroven. Det skulle have været omvendt, og i øvrigt er stregen op ad til for kort i forhold til buen. Bogstavet ligner mere et D end et H.

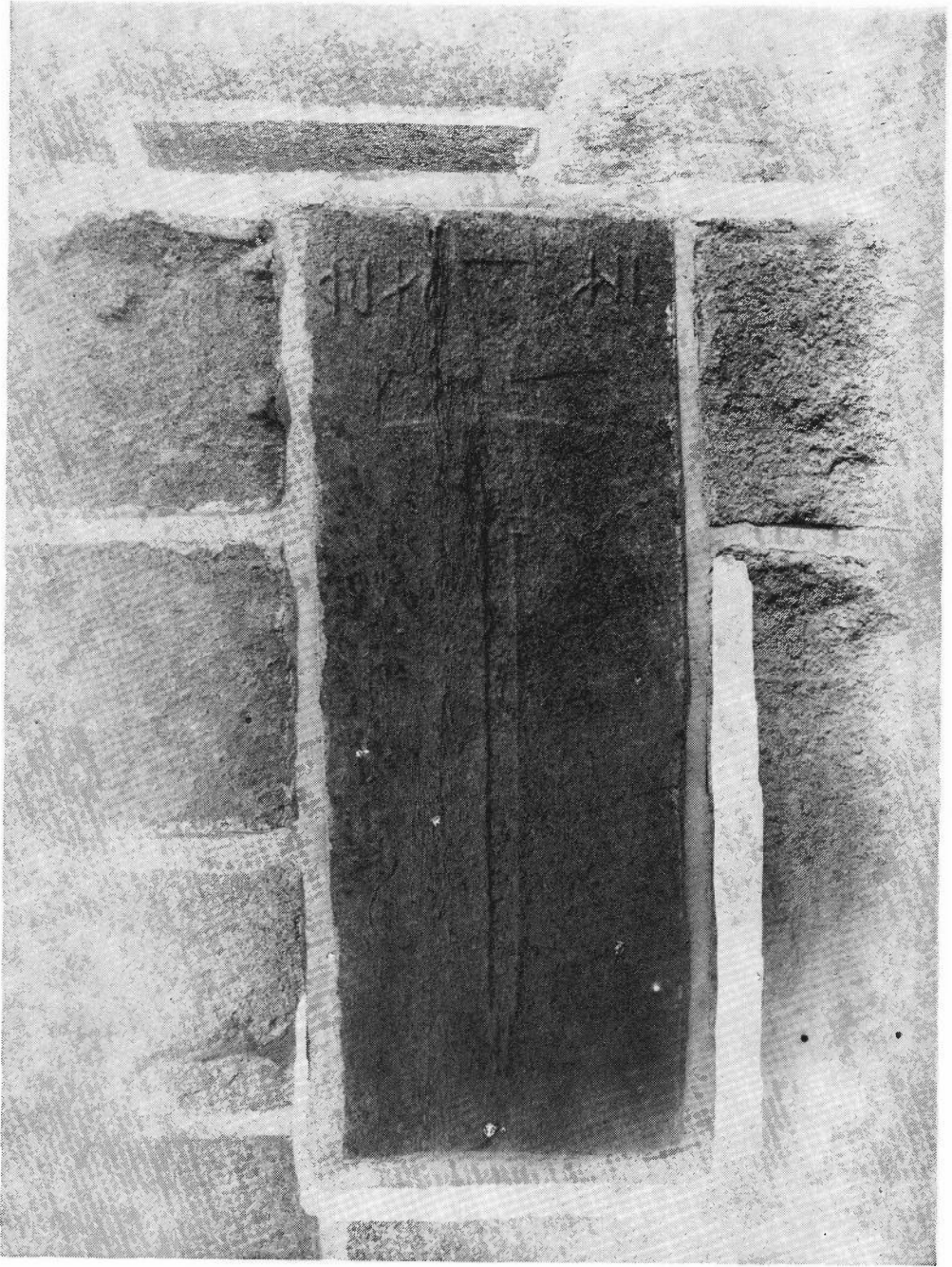
I navnet MARGARETA er der to unøjagtige bogstaver. M'et er splittet i to dele, idet den højre streg står helt for sig selv, og den har tilmed en forkert hældning. G'et er spejlvendt og blevet til et omvendt C.

I det gådefulde navn SPET mangler

S'et den nederste bue, den er skrumpet ind til en lille hage. P'et fremtræder med en åben bue, idet kun den nedre del af buen er tilsluttet den lodrette streg.

Naturligvis kan primitive bogstavformer forekomme i en sen periode, men det mest nærliggende vil være at henvise dem til et tidligt tidspunkt, hvor kendskabet til den nye skrift, som med kristendommens udbredelse afløste runerne, endnu var ringe.

I forbindelse med dateringen af Margaretastenen bliver det nødvendigt at omtale en runesten i Sal ved Bjerteringbro på grund af dens overordentlig store lighed med Tamdrupstenen, den er trapezformet med processionskors af Sct. Georgstypen, dens længde er 100 cm, dens største bredde 40 cm, dens mindste 36 cm. Korset måler 84 gange 24 cm. Den er i dag indmuret i Sal kirkes ydermur. Med runer er indristet navnet INGÆRþ, d.v.s. Inger. I værket Danmarks Runeindskrifter, hvor stenen benævnes Sale 2, dateres den på — som det hedder — »arkæologisk grundlag« til tiden omkring 1100, hvilket må betyde noget før eller noget efter 1100.⁷⁾ Hvis denne datering holder stik, må Margaretastenen på grund af den store lighed mellem de to monumenter også henvises til dette tidsrum, og det stemmer jo også overens med, hvad hidtil

Salestenen. Stenen er nu indmuret i Sal kirkes ydermur. Den afdødes navn INGÆRÞ (= Inger) er indristet med runer. Indskriften er vendt på hovedet. Til højre for øverste korsarm står bogstaverne ING, til venstre ÆRÞ. Foto: Nationalmuseet.

er fremført til støtte for denne datering.

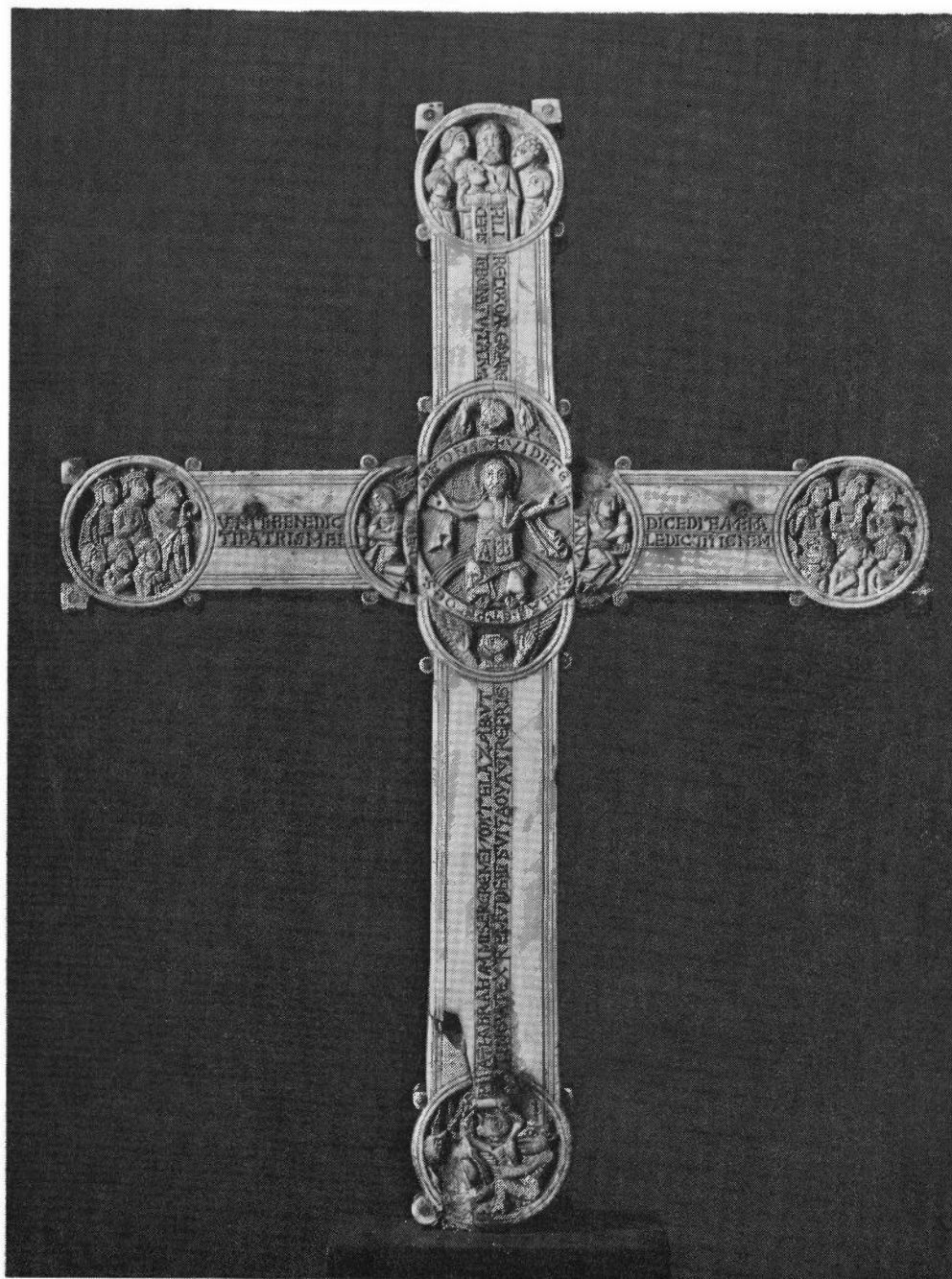
Det hævdes i Danmarks Runeindskrifter, at G-runen i navnet Ingærth er en såkaldt stungen rune, d.v.s., at den er forsynet med et punkt midt på hovedstaven. Brugen af stungne runer bliver almindelig efter ca. 1100, dog kendes der eksempler på stungne runer allerede på Sven Tveskægs tid i begyndelsen af 1000-tallet, men brugen slår som sagt først rigtigt igennem efter 1100. Forekomsten af en stungen rune på Salestenen ville derfor gøre det naturligst at datere stenen til efter 1100. Imidlertid er der slet ikke tale om en stungen rune. Et aftryk af G-runen viser derimod, at der på hver side af hovedstaven findes naturlige fordybninger eller blærer i granitten, blæren til venstre for staven sidder lidt højere end blæren på højre side, og der er altså slet ikke tale om et punkt midt på staven. Denne kendsgerning bevirker, at G-runen i hvert fald ikke tvinger til at datere stenen til tiden efter 1100, snarere tværtimod.

N-runen i Ingærth er en såkaldt en-

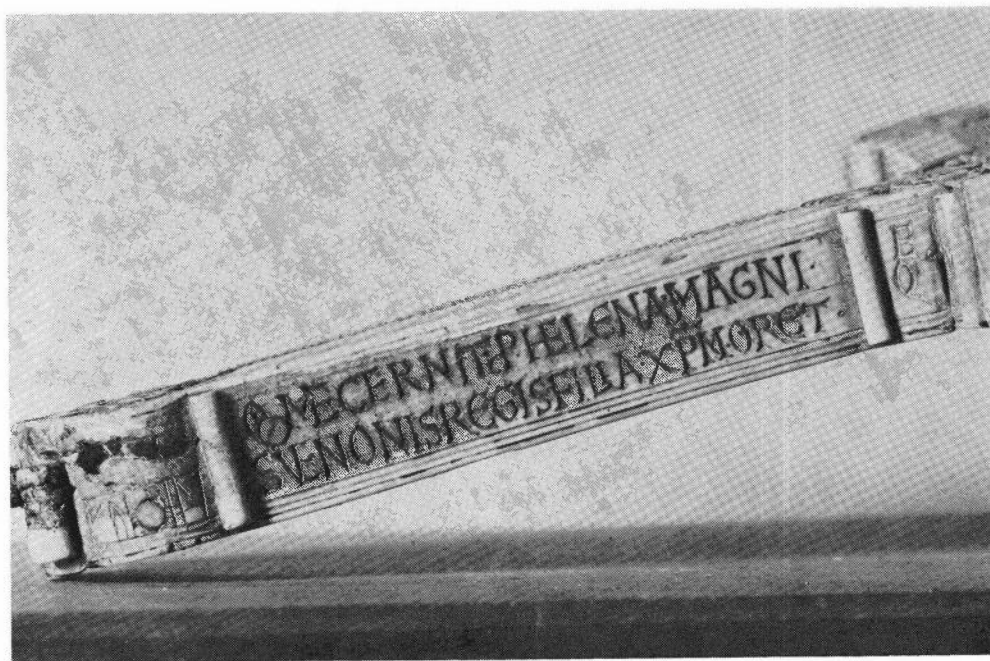
sidig N-rune, en type, som kun sjældent forekommer i danske runeindskrifter før 1100. Som eksempler kan nævnes Haddebysten fra ca. 1050 og Ø. Marie-stenen fra ca. 1080–1100. Der er i disse tilfælde formentlig tale om svensk indflydelse. Men den ensidige N-rune forekommer for eksempel også i navnet GUN(H)ILT på det berømte Gunhildkors, som har tilhørt Sven Estridsens datter Gunhild, og dette kors *kan* være fremstillet før 1100 (selv om G-runen i navnet er en stungen rune, men denne type forekommer jo som nævnt allerede i begyndelsen af 1000-tallet).

Salestenens G-rune tyder altså efter det her fremførte nærmest på, at stenen er fra før 1100, mens N-runen gør det usikkert, om dateringen skal sættes til før eller efter dette tidspunkt. Under alle omstændigheder kan man ikke fastsætte begyndelsestidspunktet for anvendelsen af den ensidige N-rune til præcis år 1100.

Men at både Salestenen og Margareta-stenen rettelig bør henføres til tiden før 1100 sandsynliggøres ved at sammenholde begge med en tredje sten, der kan dateres til ca. 1063, og som tilhører ganske samme type. Det drejer sig om en romansk gravsten fra York i England fra før normannertiden (1066); den er svagt trapezformet og forsynet med et stort kors af Sct.

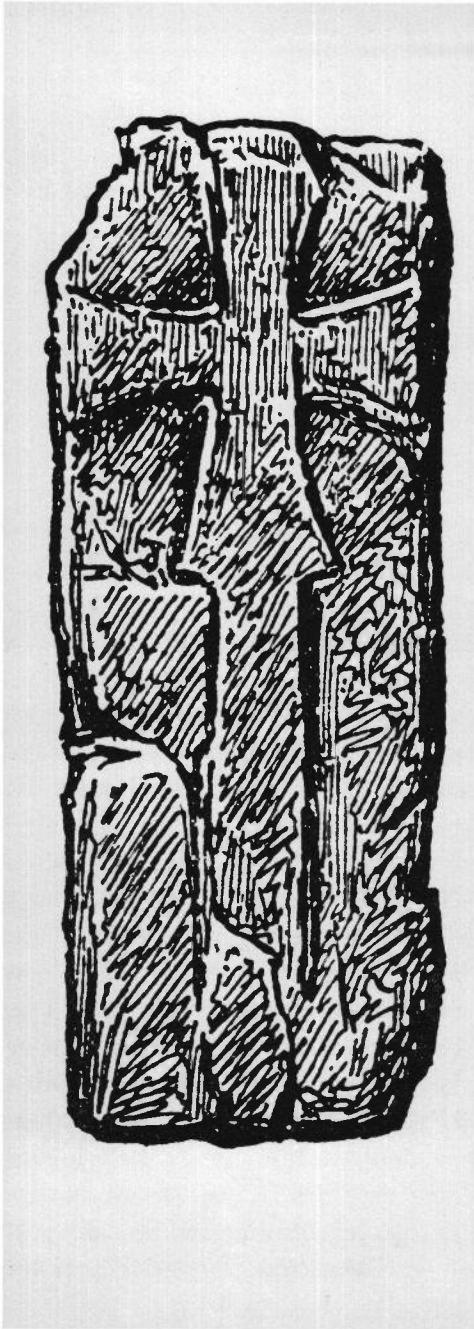

Detalje af Gunhildkorset. Yderst til venstre ses navnet Gunhild skrevet med runer: GUNHILT. Foto: Nationalmuseet.

Gunhildkorset (side 52). Korset, som er skåret i hvalrostand, har tilhørt Sven Estridsens datter Helena, også kaldet Gunhild. I kors-skæringen ses Kristus omgivet af engle. I medaljonen til højre ses de fordømte, til venstre de retfærdige. I øverste medaljon Lazarus i Abrahams skød, i nederste den rige mand i pinestedet. Korset dateres til ca. 1100. Foto: Nationalmuseet.

Georgstypen.⁸⁾ Det kan forekomme dristigt, måske endda sagen uvedkommende at sammenligne Margaretastenen med en gravsten i en by så fjernt fra Tamdrup som York, men det må ikke glemmes, at York var et af de danske vikingers hovedsæder i England, og at der så sent som i 1978 ved arkæologiske udgravninger i byens centrum er gjort fund af stenhuggerkunst, der peger direkte mod Jelling i Tamdrups nærhed; udsmykningen på den fundne sten er helt identisk med den, der findes på den store runesten, og som ligefrem benævnes jellingestilen, også af engelske arkæologer. Der har været nære kulturelle

forbindelser mellem Østjylland og York. På denne baggrund virker det slet ikke overraskende, at der i York kan påvises en gravsten, som i form og udsmykning svarer til en sten i Tamdrup.

Der er i øvrigt en slående overensstemmelse også mellem indskriftsformlen på Margaretastenen og den, der findes på de ældste britiske gravsten. Mens gravskrifterne på kontinentet er ret varierende og ofte angiver den dødes alder eller selve dødsåret, undertiden også hvem der har rejst gravmonumentet, og endvidere kan have tilføjelser som IN PACE eller BONÆ MEMORIÆ, er den britiske formel kort og næsten konstant enslydende. Den nævner afdødes navn med tilføjelsen: søn af eller datter af NN.⁹⁾ Det er akkurat som på Tamdrupstenen: Her ligger Margareta, datter af Spet.

Det ene med det andet gør det sandsynligt, at Margaretastenen er nogenlunde samtidig med stenen i York, der som nævnt var fra ca. 1063.

*

Gravsten fra York, England. Stenen er fundet på en kirkegårdstomt ved New Market i York, et af hovedsæderne for de danske vikinger. Den dateres til ca. 1063. Fotografi af illustration i W. G. Collingwoods: Northumbrian crosses of the pre-norman age, optaget af Lars Knudsen, Vejle.

Hvem var så denne Margareta? Man kan på forhånd gå ud fra, at hun har været en fremtrædende kvinde. Når en gravsten fra 1000-tallet er forsynet med navn, drejer det sig i de allerfleste tilfælde om et mandsnavn, kun meget få sten bærer kvindenavne. Det samme forhold gør sig i øvrigt gældende for runestenenes vedkommende, kun ganske få af næsten 200 sten er rejst til kvinders minde. Alene denne omstændighed støtter formodningen om, at Margareta ikke kan have været en hvem som helst, men må have været en fornem person. Hvis det kunne godtgøres, at hendes sten engang har dækket en grav i selve kirken, ville det yderligere bekræfte formodningen om hendes høje rang. Sagen er nemlig som tidligere nævnt, at man i den tidlige middelalder kun yderst sjældent tillod, at begravelser fandt sted inden for kirkens mure, ud fra den betragtning, at relikvierne, som bevaredes i og ved altrene, kunne blive vanhelliget derved. Men en fyrste eller høj gejstlig eller kirkens stifter kunne man vanskeligt nægte tilladelse til at blive stedt til hvile nær alteret.¹⁰⁾ Det kan ikke udelukkes, at Margareta-stenen oprindeligt har dækket en grav i kirkens gulv. Den opfylder det udtrykkelige krav om, at en gravplade ikke måtte hindre eller genere de gående.¹¹⁾ Derfor måtte en eventuel udsmykning af gravpladen

kun udføres i lavt relief, der som regel bestod af symboler som kors eller krumstav. Margareta-stenen tilhører netop denne type. Stenen bærer tilsyneladende ikke spor af forvitring forårsaget af vind og vejr, som tilfældet var med Bardostenen. På den anden side er der heller ikke tegn på fodslid, men det kunne jo skyldes, at den har ligget på et lidet befærdet sted i kirken. Men hvad enten Margareta har været begravet i selve kirken eller blot i dens nærhed, må hun som sagt have været en fremtrædende person.

Nu kan det med sikkerhed siges, at kongeslægten har haft nær tilknytning til Tamdrup kirke, idet den ene af det gyldne alters stiftere er en kvinde, som bærer krone og i øvrigt er iført vikingetidens fornemste dragt (lang plisseret underklædning, derover den egentlige kjole med bræmme fornedet og yderst en ærmeløs kappe). Hun bærer også hovedlin under kronen, hvad yderligere understreger hendes høje rang. På den baggrund er det fristende at spørge, om Margareta skulle have været af kongeslægt. Sandsynligheden herfor øges naturligvis betydeligt, hvis det kan påvises, at et af kongehusets medlemmer ved navn Margareta skulle være afgået ved døden omkring det tidspunkt, som gravstenen må henføres til, nemlig sidste halvdel af 1000-tallet.

Dette spørgsmål kan besvares bekræftende. Det drejer sig om Sven Tveskægs datter Estrid, som døde ca. 1070. Ifølge Adam af Bremen blev hun nemlig kaldt Margareta.¹²⁾ Dette tilnavn var et typisk kristennavn (helgenindenavn) i modsætning til det hedenske Estrid, og det må forekomme naturligt, at man på det kristne gravmonument ville foretrække at anvende kristennavnet.

Det næste spørgsmål, som rejser sig, er så, om de sidste bogstaver på gravstenen SPET virkelig kan stå som betegnelse for Sven Tveskæg, som Estrid, kaldet Margareta var datter af. Hertil må først bemærkes, at SPET under alle omstændigheder må være en forkortelse, idet der fra datiden ikke kendes et eneste eksempel på et navn med disse fire bogstaver.¹³⁾ Da der i forvejen er anvendt en forkortelse i indskriften, nemlig i ordet FILIA, hvor det sidste bogstav er udeladt (fordi processionskorsets stav er i vejen), kan der ikke næres betænkelighed ved at antage, at der også i det for nutiden umiddelbart uforståelige SPET har fundet en forkortelse, eventuelt en udeladelse af bogstaver sted, som i samtiden ikke ville volde en læser vanskelighed. Det må endvidere bemærkes, at man ikke på forhånd kan gå ud fra, at de fire bogstaver udgør et enkelt ord eller navn, selv om de er

skrevet ud i ét. Skal man få en mening ud af dem, nødes man faktisk til på en eller anden måde at skille dem ad.

Hvis indskriften blot havde lydt MARGARETA FILI SPE, altså uden det afsluttende T, havde den ikke voldt vanskelighed; den måtte i så fald uden tvivl tolkes: Margareta, datter af Sven. På Sven Estridsens mønter staves navnet nemlig gang på gang SPEN. For eksempel bærer en mønt præget i Lund indskriften SPEN RE = Sven rex.¹⁴⁾ På en mønt fra Ribe står SPEN ONRI = Sven i Ribe.¹⁵⁾ En anden mønt har blot bogstaverne SP for Sven.¹⁶⁾ Formen SPE findes så vidt vides ikke på nogen mønt, men til gengæld finder man den forkortede form SVE,¹⁷⁾ og på Knud den Stores mønter skrives kongens navn ikke altid fuldt ud CNUT, men man træffer både den afkortede form CN og CNU.¹⁸⁾

Disse eksempler fra 1000-tallets møntindskrifter (andre indskrifter til sammenligning eksisterer ikke her til lands fra et så tidligt tidspunkt) viser, med hvor stor frihed og vilkårlighed man dengang skrev de forskellige navne. Bogstaverne SPE på Tamdrupstenen kunne man derfor også uden betænkelighed betragte som en afkortet form for SPEN, d.v.s. Sven.

Nu står der ganske vist ikke SPE men SPET, men intet udelukker, at det

afsluttende T skal læses for sig som en forkortelse af et tilnavn. Af de omtalte møntindskrifter fremgik det, at brugen af forkortelser var almindelig. SP gjaldt for SPEN, RE for REX, RI for Ribe, CN for CNUT, og på Knud den Stores mønter kan man finde indskriften CNUTREXAN skrevet ud i ét uden skilletegn, hvor AN er en forkortelse for ANGLORUM,¹⁹⁾ altså Knud englændernes konge. På en mønt fra Magnus den Godes tid (1042–1047) står MAHNUSREXD²⁰⁾ også skrevet ud i ét, hvor det afsluttende D er en forkortelse for DANORUM.

Dette sidste eksempel viser, at der ikke vil kunne rettes saglig indvending imod at isolere T'et fra bogstaverne SPE, skønt alle fire bogstaver er skrevet ud i ét. Ligesom D må skilles fra REX og tydes som forkortelse for navnet DANORUM, må det være berettiget på Tamdrupstenen at skille T'et fra bogstaverne SPE. I så fald kan SPE ikke betyde andet end Sven, og T'et må da være en forkortelse for et tilnavn begyndende med T. Denne adskillelse er så meget mere berettiget, som hovedvægten øjensynligt er lagt på SPE, idet disse tre bogstaver er væsentlig større end T'et (som i det hele taget er mindre end alle de øvrige bogstaver på stenen). Og man kunne tilføje, at en adskillelse ikke blot er berettiget men simpelt hen nødven-

dig, fordi *SPET læst ud i ét overhovedet ingen mening giver.*

Hvis der altså på stenen står Margareta, datter af Sven T, kommer man næppe uden om at opfatte T'et som en forkortelse for Tveskæg eller Tjugeskæg.

Sven Tveskægs datter blev kaldt Margareta og døde ca. 1070. Den kvinde, som Tandrupstenen omtaler, var en fremtrædende person, hed Margareta, var datter af en Sven T og døde i sidste halvdel af 1000-tallet. Kan der her ske tvivl om identiteten? »Her ligger Margareta, datter af Sven Tveskæg«.

*

Alligevel kan det forventes, at der bliver rejst indvendinger mod denne tolkning.

Nogle vil sikkert spørge, om tilnavnet Tveskæg virkelig har været anvendt så tidligt som i 1000-tallet. Hertil må svares, at der ikke er noget som helst i vejen for, at kong Sven har fået dette navn tillagt i levende live. Det var ægte gammelnordisk skik at give folk tilnavne taget fra deres udseende. I Knud den Stores hird var der høvdinge med navne som Thorkil den Høje, Thorkil den Hvide og Thorkil den Sorte. Men også karakteregenskaber kunne danne grundlag for tilnavne. På Sønder Vissingstenen kalder Harald Blåtands hustru Tove sin mand

for Harald den Gode. På Hanningstenen benævner stenrejseren sig selv som Torkel den Raske. Der er derfor næppe tvivl om, at Sven Tveskæg har båret sit tilnavn i levende live.

Men der er en anden indvending af tilsyneladende større vægt mod at tolke Margaretastenen som Estrids gravsten. Sagen er, at man har haft en formodning om, at Estrid skulle være begravet i Roskilde domkirke, en formodning, som naturligvis ikke er grebet ud af luften. I domkirkens højkor findes fire piller; på hver af dem er der malet et billede af henholdsvis Harald Blåtand, Sven Estridsen, biskop Vilhelm og »Margareta kaldet Estrith, Danmarks dronning«. Under billederne er der ossuarier, d.v.s. ben gemmer, rum indeholdende skeletdele. Det gælder dog ikke pillen med Harald Blåtands billede; dér er tilsyneladende intet ossuarium.²¹⁾

Under de malede billeder var der i sin tid ophængt pergamentstavler med latinske tekster, som nu kun kendes fra gamle afskrifter. Den latinske tekst på det malede billede på Margareta-Estriths pille lyder: »Margareta alias Estrith dicta regina danie«, d.v.s. »Margareta kaldet Estrith dansk dronning«. Pergamentstavlen havde følgende indskrift: »In piam Margaretam Daniae Principem Carmina Glyconicum et Asklepiadeum. — Estridem placidam potens Ingo Rex generat

Sveticus: hanc dedit Dano comitem thori...«. Det lyder i oversættelse: »Til den fromme Margareta, Danmarks fyrstinde, et digt i glykoniske og asklepiadiske vers. — Den mægtige svenske konge Inge avlede den hulde Estrid, hende gav han også den danske konge til ægtefælle...«. Videre oplyses, at hun smykkede gudshusene med forskellige gaver.

I 1911 blev ossuariernes skeletdele grundigt undersøgt af professor i anatomi Fr. C. C. Hansen. På Margareta-Estriths kranium konstaterede han, at kraniesømmenes forbeningsgrad pegede hen på aldersklassen »matura«, d.v.s., at hun i hvert fald har været over 40 år. Tandsliddet var imidlertid påfaldende ringe og egentlig kun udtalt på kindtænderne i højre side, et forhold som var vanskeligt at bringe i overensstemmelse med Estrids alder, som har været mindst 70. Professor Hansen synes selv at have haft visse betænkeligheder i den anledning, men han klarede dog sagen ved at opstille den hypotese, at så ringe et tandslid hos en gammel kvinde måtte skyldes, at hun som fornem dame sikkert har kunnet skåne sine tænder i langt højere grad end mændene ved at spise bedre føde, medens mændene langt hyppigere måtte tage til takke med tarvelig, stærkt tandslidende kost.

Professor Hansen var altså af den opfattelse, at den Margareta-Estrith, som nævnes på maleriet og i pergaments-tavlens indskrift, virkelig er Sven Tveskægs ca. halvfjerdsårige datter Estrid. Det er faktisk ubegribeligt, at han på kunstig vis søgte at fastholde dette synspunkt, eftersom indskrifterne på maleriet og pergamentstavlen slet ikke stemmer overens med, hvad vi ved om Estrid. Hun var ikke Danmarks dronning, som der står på maleriet, hun var kun kongedatter. Hun var heller ikke datter af den svenske kong Inge, som pergamentsindskriften oplyser. Begge indskrifter taler uden tvivl om Margrethe Fredkulle, eller rettere sagt utvetydigt om hende. Hun var nemlig datter af den svenske konge Inge, og hun blev Danmarks dronning, da hun ægtede kong Niels. Hun døde i en alder af 40 år, og det ringe tandslid på kraniet, som professor Hansen studsede over, er derfor ganske naturligt og behøver ingen kunstig forklaring.

Margrethe Fredkulle har altså haft tilnavnet Estrid, mens omvendt Sven Tveskægs datter Estrid havde tilnavnet Margareta. Det er denne navnelighed, der har givet anledning til misforståelse og til at forveksle Margrethe Fredkulle med Estrid. Estrids jordiske rester findes ikke i pillegraven i Roskilde domkirke.

At hendes gravsten findes i Tamdrup bør ikke undre. Efter alt at dømme er det nemlig hende, som sammen med sønnen Sven Estridsen har bygget kirken og stiftet det gyldne alter, hvor begge er afbildet. Dette er der gjort udførligt rede for i Vejle Amts Årbøger fra 1960 og 1970.

Til slut skal kun bemærkes, at tilstedeværelsen af en romansk gravsten i Tamdrup fra sidste halvdel af 1000-tallet selvsagt får konsekvens for datering af Tamdrup kirke. Den kan ikke være opført efter dette tidspunkt, derimod nok før.

Noter.

- 1) Her foreligger en fejl. Der var tale om tre gravsten i alt og ikke kun to.
- 2) J. B. Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. København 1889. Side 22.
- 3) Samme som 2). Side 18.
- 4) Samme som 2). Side 18.
- 5) En sådan ventes udgivet i 1978 i form af en dissertation ved Hamborgs universitet af Torkild Hinrichsen: Corpus der »romanischen« Grabsteine Dänemarks.
- 6) Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. København 1924. Spalte 840.
- 7) Samme som 6). Spalte 112.
- 8) Se W. G. Collingwood: Northumbrian crosses of the pre-norman age. (London: Faber & Gwyer 1927). Stenen er afbildet side 92.

- 9) The Early Christian Monuments Of Scotland by J. Romilly Allen (Edinburgh 1903). Part I pag. XI og XII, fodnoten.
- 10) Diedrich Steilen: Norddeutsche Grabmalkunst. Bremen 1938. Side 7.
- 11) Se E. Borgwardt: Die Typen des mittelalterlichen Grabmals in Deutschland. 2. kap. V, side 20.
- 12) Adam af Bremen, oversat af C. L. Henriksen. Rosenkilde og Bagger, København 1968. 2. bog kap LIV, side 117: »Ham [d.v.s. Richard den 2., hertug af Normandiet — i virkeligheden dennes søn Robert den 1.] gav danerkongen [Knud den Store] sin søster *Margareta* for at opnå et forbund. [Formentlig et børneægteskab]. Da hun blev forstødt af hertugen, gav Knud hende til Wolf, jarl i England«.
- 13) Eneste forekommende eksempel er fra tiden omkring 1500, hvor der i Ålborg nævnes en Jacob Spet eller Speeth (antagelig adjektivet spæd). Se »Danmarks gamle personnavne« Bind II, Tilnavne 1042.
- 14) P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. TAB VIII nr. 3.
- 15) Samme som 14). TAB XI nr. 68.
- 16) Samme som 14). TAB VIII nr. 10 og TAB VIII nr. 15 og 17.
- 17) L. E. Bruuns Mønt- og Medaille Samling. København 1928. Side 66 nr. 1685.
- 18) Samme som 17). Side 12 nr. 311 og side 12 nr. 303.
- 19) Samme som 17). Side 4 nr. 92.
- 20) Samme som 17). Side 59 nr. 1548.
- 21) Se Nationalmuseets værk: Danmarks Kirker. I afsnittet Københavns amt, 4. bind side 1757—1780, er ossuarierne indgående behandlet.

Rids af musiklivet i Kolding 1880-1980.

Af Gunnar A. Engberg.

Musiklivet i Kolding i 1880.

Det år, da *Kolding Musikforening af 1880* opstod, var Kolding en by med omtrent 7000 indbyggere, og der var et musikliv i gang i byen til glæde for store kredse i offentligheden. Det udfoldede sig om vinteren fortrinsvis i teateret og om sommeren især i Marielund – hvordan kan man følge i aviserne.

Turnerende kunstnere.

Noget af den fornemste kunst på musikkens område ydedes af de turnerende kunstnere. Den 18. marts optrådte således De svenske Kvartetsangere, blandt andet med Bellman. Den 27. april bød et omrejsende selskab på en musikalsk-dramatisk aftenunderholdning, hvor det musikalske indslag bestod af Valse brillante af L'Ar-diti og en romance af Reichardt: Thou art so near and yet so far. Den

4. december 1880 var der koncert ved den tolvårige harpevirtuos Otto Müller og de svenske operasangere hr. og fru Haffgren. Disse tre koncerter var, hvad året 1880 havde at byde på. De holdtes alle i teateret.

Velgørenhedskoncert.

I teateret fandt også den store årlige begivenhed sted to aftener i træk (den 11. og 12. februar 1880), da damer og herrer fra byen for at skaffe penge til valgørenhed spillede dilettantkomedie (*Feriegæsterne* og *En nat i Roskilde*) og optrådte som amatørmusikere. Koncerten indlededes med sang af Kolding borgerlige Sangforening. De optrædende damer og herrer fulgte efter med dette program:

Af operaen *Ernani* af Verdi.
La Memoria. Duet af Rubini.

Finale af operaen *Vilde Roser* af Alverti.

Audina Vals af A. Dahl.

Agnes Galop af Lincke.

I sandhed et meget afvekslende program.

Lokale professionelle musikere.

Lidt anderledes lå det nok med musikken ved de assembleer, der afholdtes af byens to klubber. Et sådant assembleé begyndte med koncert, hvorefter der var bal, og ind imellem var der spisning. Dansen fortsatte, og det hændte, at man blev ved til kl. 3 næste morgen. Det var virkelig festlige og stilfulde begivenheder. Industrieforeningens Klub holdt tre sådanne assembleer og Kolding Klub én i løbet af 1880. Ved disse lejligheder indgik musikken som et betydeligt led i det selskabelige samvær, og den blev fremført af byens egne halvprofessionelle musikere, d. v. s. håndværkere og lignende, der havde musik som en bibeskæftigelse.

Også uden for teateret og koncertsalen kunne man høre professionel musik, først og fremmest i kirken, hvor den musikuddannede organist spillede ved gudstjenesten hver søndag. Det var for alle.

For dem, der havde råd, var der hos konditor Borella musikalsk under-

holdning fire, fem gange om året, hvor fremmede kunstnere optrådte, f. eks. i oktober, når der var efterårsmarked, og der var mange velbeslåede gæster i byen.

Koncert og dans i skoven.

Musikkens sommersæson indledtes i 1880 i Marielund den 30. maj. *Kolding Musikkorps*, den lokale musikdirektørs orkester, averterede med koncert fra kl. 6 til 7, derefter dans. Dette gentoges grundlovsdagen, sankthansaften og yderligere fire aftener, sidste gang den 26. september.

Musikorganisationer.

Koldings amatører var organiseret i *Kolding Musikforening* og *Kolding borgerlige Sangforening*. I dem begge udgjorde selskabeligheden med vinterballer og sommerudflugter en meget stor del af foreningens virksomhed. Desuden fandtes sangforeningen *Brage*, som var stiftet i 1874. Den havde nær tilknytning til Haandværker- og Industrieforeningen. Næsten alle dens medlemmer var håndværkere, og der var både mestre og svende med ligesom i sin tid i lavene. Disse blev ophævet ved lov af 1857, hvorefter deres medlemmer snart spaltedes op i to modstående sociale grupper, arbejdere og arbejdsgivere. Brage var

et af de mange forsøg, som derpå blev gjort, for at bevare det gamle fællesskab mellem mestre og svende under de ændrede forhold. Sangertraditionerne blandt håndværkere var gamle og nært forbundne med de tilsvarende tyske, og Brage har utvivlsomt ført dem videre. Brages kor bestod af 26 herrer (1900). De sang på Stejlbjerg pinsemorgen og optrådte lejlighedsvis med sang for publikum. De var således med og sang ved afsløringen af C. Bergs statue på Banegårdspladsen den 3. september 1906.

Kolding Musikforening havde fire arrangementer i løbet af 1880. Den 1. februar holdt den koncert og bal, den 7. marts assemblé; en gang om sommeren var der udflugt, og den 14. november bal. Derudover holdt foreningen fire generalforsamlinger, hvor man hver gang drøftede det næste arrangement. Her trivedes hyggen utvivlsomt, men denne foreningsvirksomhed gav dog kun en svag begrundelse for navnet Musikforening.

Både Kolding Musikforening og Kolding borgerlige Sangforening fik samme år alvorlig konkurrence, og siden hørte man ikke mere til dem.

Isteddagen.

Sommerens store begivenhed i Kolding i året 1880 fandt sted på Isteddagen den 25. juli, da Våbenbrødrene

holdt mindefest på 30 årsdagen for det største og sejrrige slag i den slesvigske treårskrig.

Kl. 6 gik Våbenbrødrene med musik i spidsen til kirkegården for at nedlægge kransen på krigergravene. Kl. 4 om eftermiddagen samledes Kolding Våbenbrødre og Forsvarsbrødrene samt *Kolding Sangforening* med faner og musik på torvet, hvorfra de under kanonsalut marcherede til Koldinghus' Staldgård, hvor slaget ved Isted mindedes i taler og sang.

Den sangforening, som her var med, var oprettet samme år (1880). Dens dirigent var Johannes Anton Schmidt (1843—1920). Han var kordegn og klokker ved Kolding kirke (Sct. Nicolai) og sanglærer ved byens skoler. Som født sønderjyde havde han særlig grund til med sit kor at være med til den fest, der 1880 holdtes til minde om slaget ved Isted. Han fortsatte som dirigent for Kolding Sangforening i en snes år og kom også på anden måde til at betyde meget for musiklivet i Kolding, ikke mindst for Kolding Musikforening af 1880.

Musik i hjemmene.

I aviserne finder man spor af endnu en form for musikalsk aktivitet, sikkert den allervigtigste: den, der foregik i hjemmene. Den 9. januar 1880 annonceredes: Efter endt juleferie

modtages elever i klaverspil, teori og sang. Olga Fangel, Slotsgade. Der var flere andre spillelærerinder i byen, men de averterede ikke.

Den 27. oktober kunne man læse, at forhandleren af de »prisbelønnede pianoforter af de bedste københavnske fabrikker« var Conrad L. Nissen, organist og violinist. Der fandtes yderligere to pianoforhandlere i byen. Den ene var møbelfabrikant A. L. Johansen.

Det var disse krydsstrengede, opretstående klaverer, mange børn øvede sig på til den ugentlige time hos spillelærerinden. Nogle lærte at spille vio-

lin hos organist Nissen eller hos kordegn Schmidt. Det var denne private musikundervisning, der ledede børnenes første skridt ind i musikkens verden. Dermed skabtes grundlaget for musikudøvelsen i hjemmene. For musikken i hjemmene var uden al tvivl langt oftere til glæde og berigelse både for dem, der spillede, og for deres tilhørere end de offentlige koncerter i teateret.

Hvad spillede de? Blandt andet det, som stod på programmet for velgørerkoncerten, for hver af de optrædende gav formodentlig sit yndlingsnummer til bedste ved den lejlighed.

Musikforeningen af 1880, dens stiftelse og første år.

Blandt musikudøvere i Kolding havde der i 1880 gennem nogen tid været utilfredshed med Kolding Musikforening, fordi den næsten kun virkede som en selskabelig forening. Man ønskede i stedet en forening, som gik ind for at forbedre vilkårene for den musikudøvelse, der fandtes, og som næsten udelukkende foregik i hjemmene.

Den, som tog initiativet til at bringe de forskellige musikudøvere sammen

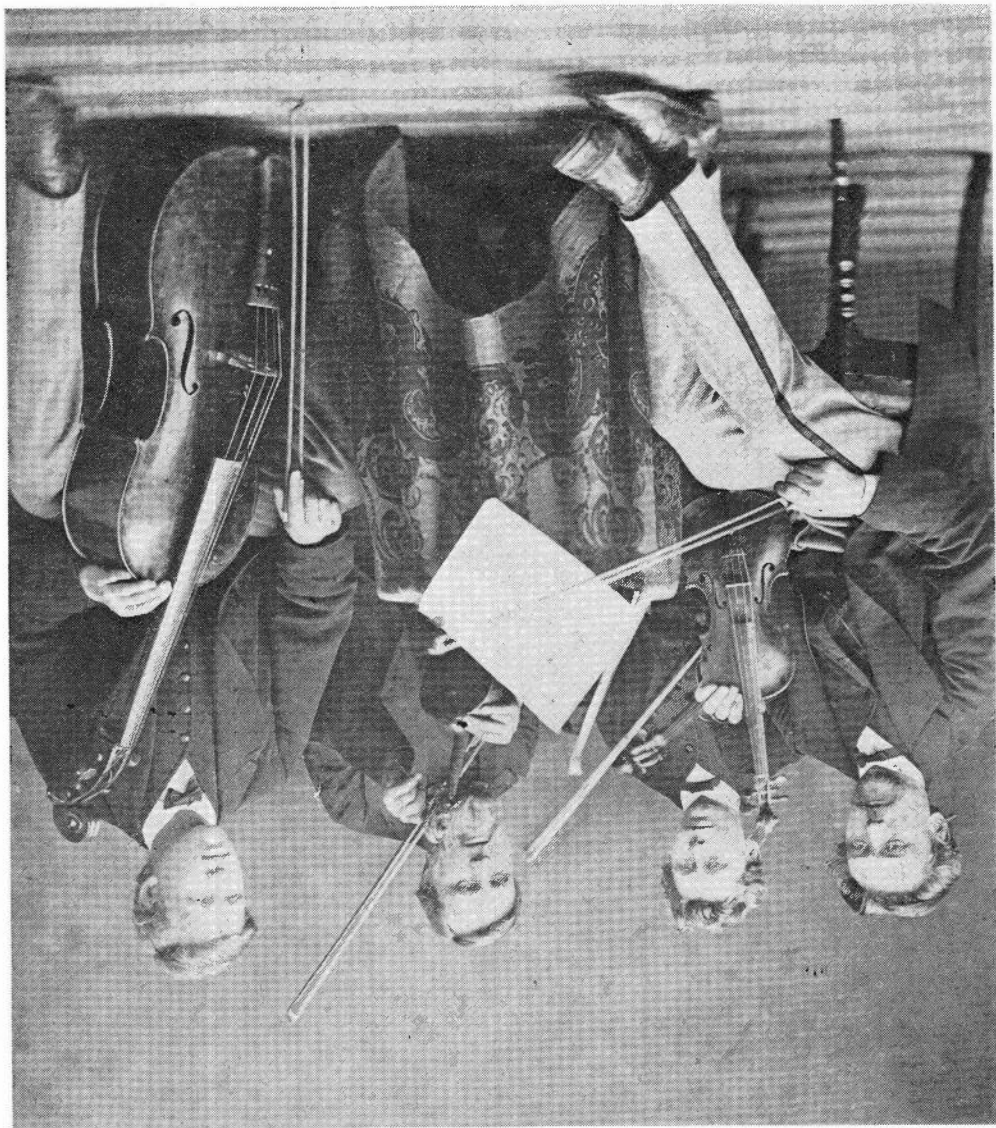
til drøftelse af situationen, var musiklærerinde frøken Klæstrup. Hos hende holdtes det første møde om sagen i november 1880.

Musikforeningens stiftelse.

Foreningens faste mødeaften blev lagt om torsdagen, og allerede torsdag aften den 2. december 1880 holdtes foreningens første regelmæssige møde. Denne dato blev derfor ofte senere

Anton Schmidts strygekvartet. Fra venstre: Anton Schmidt, lærer i Viuf, senere kordegn i Kolding; Johannes Nørvang, Ferp; Jens i Kolding; Peter Skov, Brandrupdam, træskommand, medlem af »Brødrene Skovs Orkester«, sin tids bedste danseorkester; Karl Skov, polit-

betjent i Vonsild, også en af de fire brødre Skov. Foto: J. Nielsen, Kolding, ca. 1873.

fejret som foreningens stiftelsesdag, men først den 8. december holdtes konstituerende møde hos kordegn Anton Schmidt. Til stede var i alt tolv herrer. Selvskreven var byens organist Conrad L. Nissen (født 1811); foruden orgel spillede han også klaver og violin. Konsul, branddirektør Peder Frost spillede fløjte, proprietær Beck fra Seest spillede violoncel, og værten selv, kordegn Schmidt, var violinspiller. De kunne således danne en udmærket kvartet. Dens leder blev selvfølgelig organist Nissen.

Fra den netop nyoprettede Kolding Latin- og Realskole var fire af skolens fem lærere mødt op. De var sangere og dannede en kvartet. Skolens rektor Karl Vilhelm Theisen (1843—1899) havde udarbejdet et forslag til love. Det blev med få ændringer vedtaget. Paragraf 1 lød:

Foreningens formål er ved udførelse af god musik at vække sansen for samme, såvel i foreningen som i videre kredse.

Det lød som opskriften på et pædagogisk felttog, men de strenge krav kom dog heldigvis ikke til at forstyrre deltagernes umiddelbare musikglæde. Det var imidlertid skolefolkene meget aktive indstilling, der stærkt medvirkede til, at foreningen blev gjort til en realitet.

På det konstituerende møde valgte man en bestyrelse på fem medlemmer.

Formand blev distriktslæge Ove Frederik Beck (1815—1898). Viceformand blev den ene af latinskolens lærere, cand. philol. V. Kanaris Klein (1853—1923).

Musikforeningens første virksomhed.

Kordegn Schmidt viste sig hurtigt at være en udmærket organisator. Han og den unge, begavede pianistinde Magda Brosbøll fik af sangerne dannet et kor, som hun instruerede og han dirigerede gennem en snes år. Koret blev den faste kerne i Kolding Musikforening af 1880. Kordegn Schmidt ledede desuden arbejdet med musikerne.

Koret såvel som musikerne havde en ugentlig øveaften, hvorpå de optrådte for de øvrige medlemmer en gang om måneden. Disse koncerter foregik først i private hjem, men da foreningens medlemstal voksede, blev de snart henlagt til Svenssons Hotel på hjørnet af Østergade og Helligkorsgade, hvor et gammelt taffelformet klaver var til rådighed. Der var borde i salen, hvorom damerne sad med deres håndarbejder og lyttede til, mens de aktive medlemmer musicerede.

I den periode, hvor Kolding Musikforening af 1880 havde hjemme på Svenssons Hotel, »assisterede« frk. Brosbøll og foreningens herrekvartet

ved den koncert, som violinisten Johannes Nørvang, kejserlig russisk kammermusikus, i dette hotel gav søndag den 26. august 1883. Herved fik en bredere offentlighed et lille indtryk af musikforeningens virksomhed. Ellers var den kun for medlemmerne og nogle få betalende gæster.

Første fremmede kunstnere.

I 1884 blev dr. Fich foreningens formand. Hjalmar Oskar Thorvald Fich (1838–1899) var født i Simmerbølle på Langeland, hvor faderen var kordegn. Han nedsatte sig som praktiserende læge i Kolding i 1868 og giftede sig året efter med en datter af hofpianofortefabrikant Peter Møller (firma Hornung og Møller). Dr. Fich var formand for Kolding Musikforening af 1880 til sin død. Han førte dens arbejde videre i tidens sædvanlige stil. Et eksempel: I 1885 gav foreningen sin første koncert tirsdag aften den 10. februar kl. 8. Dertil kunne ikke-medlemmer købe billetter for 2 kr. Efter koncerten var der fællesspisning (2 kr. kuverten) og en lille dans, hvortil kun foreningens medlemmer havde adgang. Et sådant arrangement hed i tidens sprog en *soirée*. En sådan aften blev der kun givet koncert af foreningens egne medlemmer. Men efter at dr. Fich var blevet formand, indførtes det, at fremmede

musikere »assisterede« ved koncerterne. Således optrådte ved koncerten den 17. april 1885 koncertsangeren hr. A. Michelsen. Det udviklede sig den 25. september 1885 derhen, at pianisten Emmanuel Wad (født 1862) fyldte næsten hele programmet. Han var konservatorieuddannet, og alle sagkyndige knyttede de største forhåbninger til ham. På gennemrejse til udlandet gjorde han ophold i Kolding, hvor medlemmer af Kolding Musikforening af 1880 fik lejlighed til at høre ham i et udsøgt program (Beethoven, Schumann, Chopin m. m.). Kvartetter for mandsstemmer, som var indlagt i pausen, var foreningens eget bidrag. »Tres kroner ansås for et passende honorar« til hr. Wad. (En arbejdsmand fik dengang 2,33 kr. om dagen). Emmanuel Wad blev senere professor i USA.

Dermed var man kommet ind på hvert år at afholde nogle få koncerter med betydelige professionelle kunstnere. I 1887 lykkedes det således at få den succesombruste violinist Johannes Nørvang, som havde tilknytning til Kolding, til at give en koncert i Kolding Musikforening af 1880. Desværre kendes hans program ved den lejlighed ikke, men i en offentlig koncert, han gav i Kolding i 1890, fremhæver anmelderen Griegs vægtersang, Poppers alfedans og Sarasates Faustfantasi. Det viser, at Johannes Nørvang

ikke veg tilbage for selv de teknisk vanskeligste numre. Måske viser det også, at datidens koncertpublikum satte stor pris på virtuoser.

Nerudakonserten 1890.

Foreningen havde i 1890 to koncerter, hvor kongelige kapelmusikere spillede, den 16. maj en violinist og den 29. oktober en cellist, men selv disse kongelige kunstnere overskyggedes dog ganske af Nerudakvartetten den 21. november 1890.

Nerudakvartetten var stiftet i 1879 af den indvandrede bøhmiske musiker (cello) Franz Neruda (1843–1915). Den blev med Anton Svendsen (violin) som primarius sin tids førende danske strygekvartet. Intet under, at dens koncert i Musikforeningen af 1880 havde samlet »et overordentlig talrigt og dog udsøgt publikum. Kolding havde aldrig hørt bedre musik, aldrig haft en finere koncert. Det var et program fint fra først til sidst, fuldt af »klassisk musik«, med Mozart, Rubinstein, Vieuxtemps og Haydn«. Anmelderen i Kolding Avis takkede musikforeningens bestyrelse for aftenen og glædede sig over at se denne forening i stadig udvikling, medens så godt som alle andre foreninger viste hensygnende tilbøjelighed.

Det havde vist sig, at dr. Fich havde ført foreningen ind på en rigtig bane.

Ved tiårs jubilæet i 1890 nævnedes det, at i alt sytten fremmede kunstnere havde optrådt i Kolding Musikforening af 1880, og det som sagt i løbet af seks år. Foreningen voksede stadig. I oktober 1893 var medlemstallet 280.

Medlemmernes Hartmann-aften.

Men medlemmernes egen musikalske virksomhed var slet ikke hørt op. Den 10. marts 1900 gav Kolding Musikforening af 1880 sin koncert nr. 100, og ved den lejlighed »assisterede« kun lokale kræfter. Den 14. maj 1900 holdt Kolding Musikforening af 1880 en Hartmann-aften, kun ved foreningens medlemmer. Programmet så således ud:

1. Ouverture til Hakon Jarl (1844).
2. Guldhornene, tekst af Oehlenschläger (1832).
3. Liden Kirsten (1846).
  - a. Ouverture.
  - b. Duettino.
  - c. Indledning til romance.
  - d. Recitation og vekselsang.
4. Gudernes Triumfmarch af balletten Trymskviden (1868).
5. Pinse (duet).
6. Kvartetter for mandsstemmer (1833 og 1873).
7. Flyv, Fugl! tekst af Christian Winther (1837) sunget af hele publikum.

Man kan forestille sig, at da kordegn Schmidt hævdede taktstokken, da frk. Brosbøll slog tonerne an på flygelet, da mandskvartetten sang for, og hele forsamlingen sang med på programmets sidste nummer: Flyv, Fugl! da har det grebet alle om hjertet.

Denne koncert til ære for I. P. E. Hartmanns minde i det år, hvor han var død den 10. marts, var utvivlsomt et højdepunkt i amatørernes musikalske præstationer i musikforeningen. Her var det virkeliggjort, som der taltes om i foreningens formålsparagraf. Det slægtled, der var vokset op i skyggen af nederlaget i 1864, havde taget et skridt i retning af national genrejsning ved fremførelse af danske toner til danske tekster.

Denne aften koncert var utvivlsomt først og fremmest kordegn Schmidts værk. Da han den 2. januar 1900 holdt 25 års jubilæum for sin ansættelse i Kolding, lykønskede han af flere de-

putationer; én af dem kom fra latin-skolen. Dens lærere bragte som gave en radering af Hartmann. Dermed udtrykte de deres taknemlighed over for jubilaren, men de markerede tillige et standpunkt. De støttede det meget krævende program for foreningens arbejde, der udtryktes i dens formålsparagraf: ved udførelse af god musik at vække sansen for samme.

Nerudakvartetten og Hartmann-aftenen var begge højdepunkter i foreningens historie. Det var i virkeligheden forbavsende, så vidt man var nået på tyve år. Men spørgsmålet var nu: Hvad vej ville udviklingen tage? Ville den gå den vej, som dr. Fich stod for, som de musikelskende, men ikke-musikudøvende bedst kunne tænke sig. Eller ville det gå, som kordegn Schmidt ønskede, at de musikudøvendene løste en folkelig opgave, samtidig med at de glædede sig over musikken? Fremtiden ville vise det.

Musikforeningen af 1880 ved 25 års jubilæet i 1905.

I 1905 havde Kolding Musikforening af 1880 bestået i 25 år. Der var gode koncerter om foråret det år. Først kom Brüsselerstrygekvarteret, et fremra-

gende ensemble med et vægtigt program: Grieg, Beethoven og Haydn. Så fulgte den 25. marts koncertsangerinde fru Margrethe Luplau-Møller og

den 28. april kejserlig russisk koncertmester Johannes Nørvang.

Jubilæumskoncerter.

Jubilæumssæsonen i efteråret 1905 blev der imidlertid gjort noget ekstra ud af. Der indledtes med en koncert af cellisten Franz Neruda, dirigent for både Musikforeningen i Stockholm og Musikforeningen i København. Professor Neruda spillede værker af Benedetto Marcello og af Popper: Sarabande. Samme aften hørte man tillige koncertsangerinde Ellen Beck. Hun sang af Wagner: Elsas Traum, Schubertsange og fire nordiske sange. Et par måneder efter, den 5. november, kom professor Nerudas søster, den verdensberømte violinistinde lady Hallé.

Kritik af musikforeningen.

Disse fremragende kunstners koncerter kostede en krone for medlemmer og to kroner for ikke-medlemmer. Ikke mærkeligt, at Kolding Folkeblads musikanmelder komplementerede foreningen, men han tilføjede, at han gjorde det, fordi foreningen »synes at ville opgive noget af sin reserverede fornemhed og træde i rapport til musikelskere i almindelighed og ikke blot tænke på sine egne«. Det var trods den elskværdige form i vir-

keligheden en alvorlig kritik for en forening, der i sin formålsparagraf angav som sit mål at vække sansen for god musik »såvel i foreningen som i videre kredse«.

Noget var der om kritikken. Der var noget reserveret over Kolding Musikforening af 1880. Man kunne således bemærke, at musikforeningens generalforsamlinger ikke som andre foreningers refereredes i bladene. Kun nogle af foreningens koncerter var åbne for ikke-medlemmer. Man kan også tænke sig, at den lille kreds, som i sin tid spillede sammen en gang om ugen (selv om en del af dem i kredsen var faldet fra) stadig gav musikforeningens møder præget af at foregå i en lukket kreds.

Det er nok karakteristisk, at Johannes Nørvangs koncerter, først i musikforeningen og senere samme år på højskolehjemmet, faldt helt forskelligt ud. Musikforeningen sørgede for en kort forhåndsomtale i bladene, hvori der blot henvistes til, at Nørvang var velkendt. Siden hørte man ikke mere til den koncert. Den blev antagelig overværet af et pænt udsnit af musikforeningens medlemmer: 150, måske 200 mennesker.

Før Nørvang-koncerten på højskolehjemmet bragte Kolding Folkeblad den 23. november en forhåndsomtale: »De, der kommer for musikkens skyld, for at høre den, blandt dem har hr.

Nørvang sine trofaste. . . . Den vidunderlige sanddruhed, hvormed hr. Nørvang fortolker komponisterne, er lige langt fra snerpethed og udvendig glimmer, rent bortset fra hans frodige talent, som vi ofte har haft lejlighed til at omtale«.

Efter koncerten skrev bladet: »Der var en utrolig mængde mennesker, om ved 600, og det uagtet der var konkurrence af enhver art (Alhambra, industriforeningen, logen). Nørvang står som den store blandt violinisterne, fordi han ejer det, som ikke kan læres, som ikke kan hænges uden på, det som har sin rod i kunstnerens indre, i temperamentet, respekt for den kunst, han dyrker, i det medfødte, i det som ikke kan beskrives. . . .«.

600 mennesker! Deraf var en stor del ikke-medlemmer. Folk var ikke så bange for at vove sig ind i højskolehjemmet som i musikforeningen.

Den nævnte kritik af musikforeningen sluttede: »Kunne foreningen udvide sin virksomhed til ikke alene at opfylde lovbestemmelserne om det vedtagne antal koncerter, men også på anden måde tage sig af byens musikliv, som nok kunne trænge til at retledes, så spår jeg den både ære og fortjeneste«. Men at tage den kæmpeopgave op »på anden måde at tage sig af« byens noget vildtvoksende musikliv krævede større indsats end musikforeningens bestyrelse var i stand til

at præstere. Man nøjedes med på jubilæumsdagen at feste inden for foreningens kreds.

Jubilæumsfesten.

Kolding Folkeblad bragte den 9. december dette referat: »Musikforeningen af 1880 fejrede i aftes sin 25 årige beståen ved en koncert med frk. Elna Bergmann og frk. Asta Nutzhorn på programmet. Efter koncerten var der fællesspisning på Hotel Kolding, ved hvilken der herskede den fornøjeligste stemning. Hovedtalen holdtes af foreningens formand, skovrider Fritz, der gjorde rede for foreningens virksomhed i de forløbne 25 år. Desuden holdtes der taler for bestyrelsen, foreningens formand, foreningens fremtid osv. Nævnes bør også overlærer Jessens tale for fru Wandall og rektor Klein, der karakteriseredes som dem, hvem foreningen skyldte sin tilblivelse«.

V. Kanaris Klein, som var blevet rektor i Vejle i 1900, var blevet indbudt til at være med til jubilæumsfesten. I 1880 var han nybagt kandidat og var blevet valgt til viceformand i foreningen. Det var ham og fru Wandall (frk. Brosbøll), som byggede det kor op, der var den bærende kraft i musikforeningen i dens første år. Men det er mærkeligt, at kordegn Schmidts arbejde med musikerne i foreningens

første tyve år ikke blev fremhævet på jubilæumsdagen. Det havde ellers været af gennemgribende betydning, idet det havde skabt en kreds af virkelig velspillende amatører, som var øvet i sammenspil. Man kan dårligt opfatte det anderledes end som en bevidst afstandtagen fra den folkelige linje, kordegn Schmidt gik ind for, og en markering af musikforeningen som en forening af koncertgængere.

Usikker kurs 1905—1910.

Skovrider Fritz efterfulgtes som formand af overlærer, cand. polyt. Richard Jessen (ca. 1852—1924). Han skulle på én gang vende sig mod den folkelige linje, Schmidt repræsenterede, og imødegå det krav, kritikken havde rejst om, at Kolding Musikforening af 1880 skulle udvide sin virksomhed og se at få større kredse i tale. Samtidig blev foreningens økonomi stadig dårligere, fordi kunstnerhonorarerne steg, og medlemstallet dalede. Spørgsmålet var for ham at se, om man ikke skulle lægge mere vægt på den vokale musik. Ville sangere ikke nå ud til et bredere publikum? Overlærer R. Jessen var selv begyndt som sanger i Kolding Musikforening af 1880. Men med i bestyrelsen sad også læge Ove Ørkild, og for ham var der ingen tvivl om den rette vej, for kammermusikken stod hans hjerte nærmest.

Forsøget, som overlærer Jessen gik ind for, blev imidlertid gjort. Musikforeningen havde i 1910 fem koncerter, deraf tre med sang. Kongelig operasanger Niels Hansen var den nye tenor, lige brudt igennem og ansat på Det kongelige Teater i 1909. Musikforeningen, som ellers holdt alle sine koncerter på Hotel Kolding, henlagde koncerten med Niels Hansen til høj-skolehjemmets store sal, forlangte 2 kr. af ikke-medlemmer og skaffede 300 tilhørere. Det måtte kaldes succes. Mindre heldig var musikforeningen med de to andre sangaftener den 27. februar og 28. marts.

Overlærer Jessens forsøg var slået fejl. Kammermusikkens venner fik igen vind i sejlene, og efterårssæsonen 1910 blev helt præget af deres ønsker. De glædede sig over på ny at høre Brüsselerstrygekvarteret med Grieg og Schubert på programmet den 28. oktober. Violinisten Gunna Breuning-Storm var det andet store navn i musikforeningen det år; hun var endnu kun 19 år og havde en strålende karriere foran sig. Hun optrådte ved musikforeningens stiftelsesfest den 8. december 1910.

Dr. Ove Ørkild blev valgt til formand for musikforeningen i 1910, og dermed var det klart angivet, at man opgav at vinde bredere tilslutning til musikforeningen ved at slå mere populære toner an.

Musikforeningen af 1880 og dr. Ove Ørkild 1910-1935.

Ove Ørkild.

Ove Hjalmar Ørkild stammede fra Tved mølle ved Svendborg. Det var en vandmølle. Der var han født i 1872. Han kom til København og læste til student på et kursus og fik medicinsk eksamen i 1897. Det var i disse studieår i København, at musikken kom ind i hans tilværelse. Her lærte han at spille violin. Han tænkte sig derfor åbenbart at blive i København, for i april 1898 åbnede han en privat klinik i Gentofte. Han var i den anledning på studierejse i Tyskland, da han fik bud om, at hans onkel dr. Hjalmar Fich i Kolding var død, og telegrafisk blev han anmodet om at komme hjem og overtage hans praksis.

Han fulgte kaldet, lejede 1900 første-salen i Løveapotekets nyopførte bygning på Akseltorv og giftede sig. Samme år blev han medlem af bestyrelsen for Kolding Musikforening af 1880 og senere dens formand.

I hans virksomme liv blev der også plads til fire års byråsarbejde 1913–1917 (Venstre), hvor han var med til at få bygget de kommunale boliger i Stejlbjergkvarteret. Han døde i 1935.

Hjemmet på Akseltorv er skildret af sønnen Leif Ørkild (født 1904) i en række avisartikler i 1973. Lejligheden omfattede otte værelser på første sal, hvoraf de to brugtes til venteværelse og konsultation. På loftet fandtes desuden ti værelser og kamre, i kælderen to værelser til vin og henkogte sager. I gården var der et vaskehus.

Hjemmet holdt altid to faste tjenestepiger, en kokkepige og en stuepige, hvortil kom vaskekone, strygejomfru samt lappedame og, når der skulle være selskab, kogekone. Det var ikke ved de store middage, at musikken hørte hjemme, men andre aftener og ofte søndag formiddag.

Om det fortæller Leif Ørkilds broder, Ejnar Ørkild: »Dr. Ove Ørkild havde en dejlig violin og spillede selv udmærket. Jeg mener, det var en rigtig mesterviolin, en gammel sydtysker. Jeg kan huske violinen. Jeg kan huske dens toner og dens klang, og jeg kan den dag i dag ikke f. eks. høre Forårssonaten eller Kreutzer-sonaten uden at blive stærkt bevæget ved erindringen om de mange gange, jeg har hørt min fader spille disse

Lage Ove Ørkild var formand for Kolding Musikforening af 1880 i årene 1910–1933 og 1934–1935. Han lagde hovedvægten på den klassiske musik. Foto: Magnus Lind, Kolding, ca. 1926.

stykker, akkompagneret enten af fru (arkitekt) Hagerup eller den begavede pianist Magda Brosbøll, gift Wandall, der spillede på vores dejlige Hornung & Møller flygel i den gule stue i lejligheden på Akseltorv«.

Det var næsten udelukkende kammermusik, der trivedes i det Ørkildske hjem i tiden før første verdenskrig. Sang hørtes ret sjældent.

Hannibal Marcus.

På Akseltorv på hjørnet af Adelgade lå Hannibal Marcus' butik. Joseph Olaf Hannibal Marcus (1862–1935) blev oplært i sin faders buntmagerforretning og overtog den. Men han var et både poetisk og musikalsk begavet menneske, og på grund af sin store interesse for musik skiftede han buntmagervirksomheden ud og begyndte i stedet i 1899 en musikhandel. Den havde billetsalget til alle koncerter i byen og blev derved en central for musiklivet i Kolding. Marcus var desuden i mange år musik anmelder i Kolding Folkeblad, et hverv, han røggede med stor kyndighed.

Der var fire børn i familien, alle musikbegavede. Datteren Rachel fortæller i sine erindringer (1966), at da børnene blev store nok og lærte at spille, samledes forældrene og børnene om aftenen i musikstuen om flygelet. »Far og mor var de milde kritikere, og vi fire poder forsøgte os med firhændig klavermusik eller violin og klaver. En trio kunne vi også præstere, idet jeg lærte at spille cello. Min broder Felix havde store evner for violinspillet og blev da også en dygtig violinist«.

Om forældrenes musikaftener fortæller Rachel Marcus, gift Juhl: »Der var altid musik i vort hjem. Mor arrangerede ofte musikaftener, hvor

hun samlede musikinteresserede og musikudøvende mennesker, og alle, der kunne spille, skulle yde deres bidrag. Traktementet disse aftener var ganske enkelt. Det betød så lidt. Det var musikken, der samlede og bar disse aftener«.

Johannes Nørvang.

Udenbys var der et særligt kulturcentrum hos gårdejer Anders Jessen i Almind (1856–1945); også her var det i særlig grad kammermusikken, der dyrkedes, og blandt deltagerne var tit gæster fra byen som dr. Ove Ørkild med flere.

Hvordan der opstod et fællesskab mellem de mennesker, for hvem musikken var deres liv og lyst, derom vidner Johannes Nørvangs historie.

Johannes Nørvang var født i Nørvanggaard i Ferup den 12. januar 1856 og hed Johannes Petersen, men tog navn efter gården. Han fik sin første undervisning i violinspil hos lærer J. A. Schmidt, Viuf, som senere (1875) blev kordegn i Kolding. Han var jævnaldrende med Anders Jessen fra Stagebjerggaard i Almind (1856–1945), og de blev venner, så Anders Jessen også begyndte at spille hos Schmidt. Da de blev voksne, havde Johannes Nørvang et tilholdssted hos gårdejer Anders Jessen.

Nørvang blev uddannet i violinspil på konservatoriet i København. Han fik ansættelse i Tivoliorkesteret, men drog ca. 1882 til St. Petersborg, hvor han blev kejserlig russisk kammermusikus og til sidst i syv år koncertmester til 1902.

I ferierne kom han ofte hjem til Danmark, søgte til Stagebjerggaard, men besøgte også sin gamle ven og lærer, kordegnen i Kolding. Under sine ophold gav han ofte koncerter i Kolding og omegn, således den 12. december 1887 i Kolding Musikforening af 1880 og sidste gang den 16. november 1913 på højskolehjemmet i Kolding.

Omkring 1910 var han blevet syg og skulle behandles med en række indsprøjtninger, hvorfor han en tid boede hos læge Ove Ørkild, som var blevet udset til at foretage disse indsprøjtninger. Imens logerede han i gæsteværelset på loftet i ejendommen på Akseltorv. Hans tid gik ellers med at spille time efter time – ofte langt ud på natten hørte man klangen af hans dejlige violin. Det var en ægte Stradivarius. Næste morgen kneb det svært for ham at komme op til morgenmaden, til stor fortrydelse for fru Ørkild.

Han komponerede også en del, men hans navn er næsten glemt, for hans virketid blev kort, idet han endte sine dage på en anstalt i Risskov. Dér døde han den 21. februar 1924.

Lomholts symfoniorkester.

Alle de amatørmusikere, der kendte hinanden fra sammenspil så i det ene hjem og så i det andet, indgik i et antal af ca. tyve i et symfoniorkester, hvis grundstamme var musikdirektør Lomholts seksten professionelle musikere. Her medvirkede Hannibal Marcus, dr. Ove Ørkild og Anders Jessen, Almind. Selvskreven var byens kantor J. A. Lund (1869–1951). Sognepræstens datter frk. Kiørboe var med. Hun blev gift med orkesterets koncertmester, fuldmægtig Brochhorst. Symfoniorkesteret oprettedes ikke længe efter, at P. M. Lomholt var flyttet til Kolding i 1907 (side 82).

Koncertsæsonens tilrettelægning.

Med alle disse muligheder for sammenspil ændredes musikforeningens opgave, for det var nu ikke længere nødvendigt at samle medlemmerne til øveaftener og afholde egne koncerter. Opgaven blev alene at indbyde medlemmerne som tilhørere til koncerter, hvor fremmede kunstnere optrådte. Men at arrangere dette var også en overmåde betydningsfuld opgave for musikforeningens bestyrelse, og selv om der på forhånd var stor samstemighed mellem medlemmerne af bestyrelsen, så blev det dog dr. Ove Ørkild, der kom til at sætte sit præg

på foreningens arbejde på dette område. Fra Wilhelm Hansens koncertbureau forelå der ved sæsonens åbning en række tilbud, og opgaven var nu at udvælge de rette. Her viste dr. Ove Ørkild sig i besiddelse af en udmærket vurderingsevne, idet han havde en tydelig fornemmelse af, hvilke kunstnere der kunne opfylde hans uomgængelige krav om kvalitet. Dertil kom, at dr. Ove Ørkild var en god organisator. Der skulle ifølge foreningens love afholdes mindst fire koncerter om året, og han ønskede, at de skulle varieres: en sanger, tre instrumentalkoncerter, fordelt mellem strygere og pianister. Klassisk kammermusik var dog hovedsagen.

Dr. Ove Ørkild anlagde denne linje og gennemførte den i en menneskealder. Ja, organist Jakobsen, som var formand for Kolding Musikforening af 1880 i årene 1951–1957, erklærede, at den fortsat var bestemmende for foreningens arbejde. Derved fik Musikforeningen af 1880 (som foreningen også kaldtes) en styrke, som især blev af betydning i de år i 1920'erne, da radioen slog igennem, og halvdelen af landets musikforeninger måtte lukke. Kolding Musikforening af 1880 fortsatte derimod og havde, da den værste krise var overstået, 266 medlemmer i 1931, d.v.s. et omtrent uforandret antal. Men medlemmerne var nok knap så flittige til at møde op til koncerter-

ne, som de havde været tidligere. I 1927 var der gennemsnitlig 134 tilhørere pr. koncert, i 1931 kun 99.

Der var dog grund til at glæde sig over hvert vellykket arrangement. Efter koncerterne samledes bestyrelsen for Musikforeningen af 1880 derfor med de optrædende kunstnere, oftest hos formanden, og efter en festlig beværtning forlystede man sig med mere musik, mere sang, både af de tilrejsende kunstnere og af stedets egne folk. Det improviserede ved dette arrangement forøgede kun glæden ved den kunstneriske oplevelse.

Værtinden, fru Karen Ørkild, udnævntes til æresmedlem af foreningen i 1936.

Mest anvendte kunstnere og komponister.

Ove Ørkild var musikforeningens formand 1910—1933 og 1934—1935. Foreningens virksomhed og dermed hans indsats i disse år belyses ved hjælp af foreningens regnskaber, som er bevaret for 1912—1922. I dem ses navnene på de optrædende kunstnere. Der blev i den halve snes år afholdt 34 koncerter i foreningen. Derved optrådte 25 kunstnere, men ingen oftere end klarinettisten, barytonsangeren Anders Laurids Brems (1877—1974), som var fra Kolding. Han optrådte tre gange. Her må lokalpatriotiske følelser an-

tages at have spillet med ind. Lige så ofte optrådte imidlertid også kongelig kammermusiker Peder Møller, en af sin tids ypperste violinspillere, som efter 1918 helligede sig kammermusik- og solistvirksomhed. Vi træffer i det hele taget i perioden 1912—1922 i øvrigt kun navne, som Ove Ørkild fuldt ud kunne kende sig ved: pianistinden Johanne Stockmarr, violinisten Emil Telmányi, pianisten Victor Schiøler og kun én gang en sangerinde. Men det var også selveste Birgit Engell, der tvunget af krigen vendte hjem til Danmark fra en strålende karriere ved operaen i Berlin.

Musikforeningens ældste bevarede trykte koncertprogram er fra 1903, og nogle få spredte programmer findes for de følgende år, men sammenhængende besked om foreningens virksomhed fås først med en samling koncertprogrammer, som næsten fuldstændigt dækker perioden fra 1923 til 1936. Deraf fremgår det, at Kolding Musikforening af 1880 afholdt 47 koncerter i tiden 1923—1936. Violinisten og kammermusikeren Thorvald Nielsen var i disse år den kunstner, der hyppigst optrådte i foreningen, nemlig ikke mindre end fire gange. Han havde i 1928 stiftet en strygekvartet, hvormed han tog på turné. Af forrige periodes kunstnere kom Johanne Stockmarr og Victor Schiøler igen

hver to gange, Birgit Engell og Emil Telmányi hver én gang. Anders Brems var fortsat med, men kun med én koncert.

De mest anvendte komponister lader sig også udpege ved hjælp af programmerne. Den ældste blandt de meget anvendte var Mozart, som var med ved syv af de 47 koncerter, d. v. s. ved 15%, og derefter følger den lidt yngre Beethoven: ligeledes syv gange (15%). Liedens mester Schubert med ni gange

(19%). Meget spillet var Chopin: otte gange (17%) og fra samtiden Carl Nielsen fem gange (11%). Fire gange figurerede navnene J. S. Bach, P. Heise, Brahms og Edv. Grieg (9%). Tre gange (6%) Händel og R. Strauss. To gange (4%) Verdi, Tjaikovskij og Lange-Müller. 41 komponister anvendtes hver én gang.

Kort sagt: Hovedvægten lå på wienerklassikerne, og Carl Nielsen var fornyelsen.

Musiklivet i Kolding uden for Musikforeningen af 1880. 1880-1936.

Den, der en sommer omkring 1880—1890 ville høre god musik i Kolding, havde kun få muligheder. Man kunne gå i Marielund de aftener, hvor *Fredericia regimentsmusik* spillede, hvis det da ikke netop var den aften, hvor Forskønnelsesselskabet (stiftet 25. april 1857) fejrede sin midsommerfest (første gang i juni 1873), for da havde man kun adgang til skoven, hvis man var medlem af »Forskønnelsen«. Selskabets damer og herrer mødtes på restaurationen i skoven til fællesspisning kl. 6½. De hørte koncert kl. 8

og besøgte Mariekilden kl. 9½. Kl. 10 begyndte dansen i den lyse sommernat. Det var et af højdepunkterne i tilværelsen i Kolding på den tid (ca. 1880).

Man kunne i regelen komme til koncert i Kolding kirke (Sct. Nicolai) et par gange hver sommer, idet der var flere dygtige organister, som rejste om fra by til by og gav orgelkoncert. Meget flittig var således organist Arthur Allin. Han kom til Kolding hver sommer gennem mange år, i 1905 den 13. juli sammen med kongelig

kammersanger N. J. Simonsen. Navnlige Allins egne kompositioner var meget værdsatte.

I 1895 fik sommerrestaurationen Alhambra i Stejlbjerganlægget bygget en stor sal til (240 m²). Den blev hjemsted for den lettere musik. Her spillede hver onsdag *musikdirektør Julius Christensen*, i regelen med fire musikere, men ved »stor koncert« med hele orkesteret. Bagefter var der dans.

Julius Christensen var udgået fra Fredericia regimentsmusik, og hans musik var også af ganske samme art som regimentsmusikkens.

Program for musikdirektør Julius Christensens orkesters koncert på Alhambra den 8. juli 1900.

1. O. Jespersen: Græsk frihedsmarch.
2. Gounod: Romance af operaen Faust.
3. F. Riccius: Den lille Dukke. Overture.
4. V. Majlly: Kineser-polka.
5. Unrath: Flora-march.
6. Jules: Aftenstemning.
7. Boiëldieu: Fantasi af operaen Den hvide Dame.
8. Hermann: Mandelejne - mazurka.
9. Schrejner: Frisk mod (march).
10. Kessel: Rumænsk vals.
11. Th. Thaulov: Slesvig.
12. Chr. Nielsen: Med flyvende Faner (galop).

Om vinteren kunne man fortsat høre Julius Christensens orkester, nu blot på Hotel Kolding. Bedre var det, om man var medlem af industriforeningen, for dens bestyrelse var lige efter århundredskiftet kommet ind på at glæde medlemmerne med nogle musikaftener, hvor enten regimentsmusikken fra Fredericia eller Christensens orkester spillede. Hertil føjede man hvert år en eller to gode koncerter, f. eks. med Berggreen-kvartetten (1905). Også Dramatisk Selskab og højskolehjemmets foredragsforening indbød en enkelt gang hver vinter til musik, og da altid af god kvalitet.

Der dannedes en hel række amatør-sangkor for herrer i Kolding i årene før og efter århundredskiftet, men kun enkelte af dem fik en længere levetid.

Arbejdersangforeningen af 1881 bestod i begyndelsen for en stor del af indvandrede tyske cigarmagere fra S. W. Bruuns tobaksfabrik i Helligkorsgade. De førte tyske sangtraditioner med sig, og en del tyske sange gik derfor ind i korets faste repertoire. Endnu på Sangens Dag den 30. maj 1954 optrådte koret med to af de mest yndede (i oversættelse). Det var J. Brodt: Kære Hjemstavn og en folksang: Månens Frieri.

Arbejdersangforeningen af 1881 var stiftet i arbejderbevægelsens hårdeste

kamptid. Derfor vedtog man, at kun fagforeningsmedlemmer kunne optages i sangforeningen, men der gik nogle år, før sangerne sluttede sig til socialdemokratiet. Da 1. maj festen indstiftedes, var de straks med, og de deltog i optøget med fane. I 1916 fik de en ny, rød fane. De sang ved arbejderfester, f. eks. J. Schou: Du høje Arbejde. Koret havde i 1951 24 sangere. Det ophørte sidst i 1950erne.

Der var i øvrigt en voksende musikalsk aktivitet i Kolding efter 1880. I det år var der i alt kun ti offentlige koncerter, og deraf var de syv friluftskoncerter i Marielund. I 1900 blev der givet otte koncerter alene af tilrejsende kunstnere, og ti år senere, i 1910, var forholdene ganske forandret. Der var det år nitten offentlige koncerter med *fremmede* kunstnere. Ved de otte af dem optrådte kunstnere fra Det kongelige Teater: kongelig operasanger Peter Cornelius, kongelig operasanger Niels Hansen, en septet fra det kongelige kapel o.s.v. Desuden gav hofoperasanger Johannes Fønss tre koncerter, d. v. s., at der var i alt elleve koncerter af højeste klasse, med andre ord over halvdelen. Dertil kom, at i højskolehjemmets foredragsforening optrådte kongelig kammer-sangerinde Johanne Krarup-Hansen sammen med sine to søstre. De spillede klaver og sang duetter: Mozart,

Schumann o. s. v. I industriforeningen sang Ellen Aggerholm viser.

I 1910 blev der i alt afholdt et halvt hundrede offentligt tilgængelige koncerter i Kolding. Udviklingen var sket med stormskridt. Koncerterne var både flere og bedre. Det skyldtes ikke blot den almindelige økonomiske opgang i landet og Koldings vækst i særdeleshed. Folketallet i byen nåede 14 000 i 1911, en fordobling siden 1880. Men det kan også i høj grad tilskrives musikforeningens arbejde i en menneskealder på at skabe et musikpublikum med kvalitetsbevidsthed.

P. M. Lomholt.

Der var efterhånden en vis utilfredshed med Julius Christensen som musikdirektør. Til sidst blev den så stærk, at tre musikinteresserede borgere i Kolding tog sagen op. Det var musikhandler Hannibal Marcus, købmand Holger Kelstrup (1878—1968) og pianoforhandler Christen Peder Hansen (1871—1943). De henvendte sig til P. M. Lomholt, som da var musikdirektør i Horsens, og foreslog ham at flytte til Kolding. Efter lang tids grundig overvejelse bestemte han sig til at efterkomme opfordringen (1907). Peder Madsen Lomholt (1871—1936) spændte vidt. Han var en festlig mu-

Holger Kelstrup var formand for sangforeningen Capella 1910-1924 og for Kolding Korforening fra 1933 (og med afbrydelse) til 1963. Foto cirka 1906.

Hannibal Marcus, musikhandler. Foto cirka 1906.

siker, en udmærket forretningsmand og tillige noget af en gøgler. Han samlede et orkester på seksten mand. De fik fast løn, tilsammen 1 000 kr. om måneden, så det var mange penge, der skulle tjenes hjem. Under høstballerne, julegilderne og fastelavnshøjtidene gik det fint. I de døde perioder arrangerede Lomholt koncerter i omegnens forsamlingshuse, og om sommeren havde han faste ensembler siddende på Strib badhotel, i Marie-lund o.s.v. Han blev en kendt figur, som han optrådte i kjole og hvidt, med høj hat og hvide glacéhandsker og en stor, hvid blomst i knaphullet.

Kort efter at Lomholt var kommet til Kolding, begyndte han at give abonnementskoncerter. Hans seksten mand store orkester spillede hver 14. dag, ti gange om sommeren og ti gange om vinteren, næsten altid på Alhambra. Den 3. marts 1910 havde koncerten følgende program:

1. Schubert: Symfoni.
  2. Beethoven: Egmontouverturen.
  3. Reissiger: Ouverturen til Møllen i Bjergkløften.
  4. Schubert: Am Meer.
  5. Grieg: Åses Død. Sæterjentens Søndag.
  6. Udtog af Wagner: Lohengrin.
- Billetter 25 øre for abonnenter, 50 øre for ikke-abbonenter.

Programmerne bød tit på ganske store opgaver i forhold til orkesterets beskedne størrelse. Nogle yndede melodier hørte også med, og resultatet var, at abonnementskoncerterne fik et stort og taknemligt publikum. Da det tegnede til, at de måtte høre op, fordi Alhambra ville bruge salen til revy hver aften, greb byrådet ind. Dér sad Kelstrup nu, og byrådet vedtog at engagere Lomholt til at give ti abonnementskoncerter i industriforeningens sal (1918). Da det blev sommer, blev der holdt kommunale friluftskoncerter i Stejlbjerganlægget. Denne ordning fortsatte, om end med pauser, til 1925.

Den stilling, Lomholt skabte sig som musikdirektør, gav ham mulighed for at gøre en indsats for byens musikliv. I 1910 oprettede han det blandede *Capellakor*. Det havde 40 sangere. Han dirigerede det, og Holger Kelstrup var formand. Det gav i alt fjorten koncerter i årene 1911–1918. Det største værk, koret tog op, var Niels W. Gades *Elverskud* (tre gange). Den mest sungne komponist var I. P. E. Hartmann (syv gange). Capellakoret var medlem af *Dansk Korforening* (oprettet i 1912), og Kelstrup blev medlem af hovedstyrelsen. Det har nok medvirket til, at korforeningen holdt sit landssangerstævne i Kolding i 1919. Det skete i samar-

bejde med *Danske Musikeres Landsforbund*. Det fandt sted den 12. og 13. juli, og det blev i anledning af Sønderjyllands forestående genforening med Danmark en national begivenhed. Der deltog 100 musikere, 1 300 kongerigske og 300 sønderjyske sangere. Skamlingsbankekoncerten om søndagen den 13. juli blev stævnets uforglemmelige oplevelse. 20 000 mennesker var lejrede på de grønne skrån timer, da hele koret indledede med en række af fædrelandssange. Derefter sang kor efter kor fra landets forskellige egne. Men da det sønderjyske fælleskor trådte frem, hilstes det med en jubel, som ingen ende ville tage. Til sidst sang hele koret: Kongernes Konge.

Den 18. september 1928 stiftede Lomholt *Kolding Mandskor*. Det gjorde hurtigt gode fremskridt og medvirkede allerede to år senere ved opførelsen af »Koldinghus«. Det var et værk for recitation, solostemmer, kor og orkester med musik af Sv. Erik Tarp og tekst af Kai Schousbo.

Sv. Erik Tarp var født 1909 og blev student fra Kolding. Han læste musik ved Københavns universitet, da han skrev sit opus 6. Det var det første større værk, han fik opført. Spilletiden var 43 minutter.

»Koldinghus« fik premiere den 9. november 1930. Det bestod af fire dele

med prolog og epilog i Carl Nielsen stil. Stærkt indtryk gjorde slutkoret af 2. del, som skildrede Kristian den Tredjes død. Dronning Dorotheas sorg tolkedes i en arie af fru Andrea Markussen. Også de andre solopartier blev sunget af lokale amatører, blandt andre optrådte købmand Holger Kelstrup og dr. Ejnar Brandorff (1881–1940). Lomholts seksten mands orkester var ved den lejlighed som ofte tidligere siden 1907 forstærket med tyve amatørmusikere, så der dannedes et symfoniorkester.

Stykket blev velvilligt modtaget. Kolding Folkeblad skrev, at opførelsen af »Koldinghus« var en »glædelig oplevelse i denne trøstesløse tid, hvor den gode musik er sat i skammekrogen til fordel for neger-jazz og dumme revy-melodier«. Mandskoret fik sit genembrud ved denne lejlighed. For Lomholt var samspillet mellem mandskoret og symfoniorkesteret kronen på hans livsværk, og det nærmeste han kom opfyldelsen af sin drøm om et stort amtsorkester. (Kolding Mandskor også omtalt side 107).

P. M. Lomholt tog et nyt initiativ ved at oprette *Kolding Privatorkester* i 1934. Det var et strygeensemble på atten amatører. Den 31. januar 1936 gav det sin debutkoncert, men den 12. februar 1936 døde Lomholt.

De forhåbninger, man i musikinteres-

serede kredse havde nærret til ham, da han i 1907 flyttede til Kolding, var i fuldt mål gået i opfyldelse. Det kor og det orkester, som Kolding Musikforening af 1880 i sin start oprettede, men siden opgav, var ved Lomholts indsats genrejst i større format. Kolding Mandskor og Kolding Privat-orkester kom begge til at virke længe efter hans tid.

*

Den kommercielle musik havde gode tider efter første verdenskrig. 1918 åbnede Palmehaven, og Lomholt spillede på åbningsdagen. I 1920 var der ti restaurationer i Kolding, hvor man kunne høre musik. Amatørerne var

Kolding Privat-orkester ved debutkoncerten den 31. januar 1936. Siddende fra venstre: Jørgen Guldager, Gunnar Hansen, bogholder Aage Lund, Steen Andersen, biografdirektør Aage Thomsen, musikdirektør P. M. Lomholt, læge Ejnar Ørkild. Stående fra venstre: bogholder Anglars Nielsen, Hansen, Poul Møller Jensen, musiker Børge Kragh, frk. Celia Hummelgaard, frk. Viola Kjør, frk. Elsebeth Eeg, fru Rachel Juhl, fru Jenny Stotz, bankassistent Kaj Petersen, musiker Peter Nielsen. Foto: Atelier Westend, Jernbanegade 15, Kolding.

derimod næsten trængt helt ud. Lomholts Capellakor, som virkelig var af kvalitet, ophørte i 1918. Nogle musikelskere vendte sig derfor i deres vrede mod jazzen og mod radioen. Lomholt udtalte sig om problemet i et interview i 1929. Jazzen, sagde han, var kommet frem under krigen 1914–1918. Den skulle ikke bekæmpes. Den gav en fasthed og rytmesikkerhed, som egentlig tidligere havde været savnet. Radioen var en slem konkurrent for Lomholt, og den fik da også læst og påskrevet. Den var »kun et surrogat ... Selvfølgelig skader den ... i al fald i første omgang«.

Danmarks Radio begyndte først sine udsendelser i 1925, da svagheden i amatørmusikken var indtrådt, så man kan frikende radioen for at have dræbt »den levende musik«.

Siden Lomholt i 1907 kom til Kolding, var der sket væsentlige fremskridt på musikkens område. 1) Lomholt havde bidraget til at skabe et selvstændigt og levedygtigt publikum uden for Kolding Musikforening af 1880. 2) Kolding kommune havde taget det første skridt til økonomisk at fremme den musik, som havde betydning for et bredt publikum (1918). 3) Med radioen nåede musikken videre ud i befolkningen end nogen sinde før (1925). 4) Den rytmiske musik var kommet for at blive (ca. 1918). Lomholt havde taget aktivt del i denne udvikling. I Musikforeningen af 1880 sporedes den derimod ikke. Man må derfor sige, at mens Musikforeningen af 1880 indtil ca. 1910 havde haft føringen i musiklivet i Kolding, var initiativet derefter gået over til andre med stærkere kræfter.

Musikforeningen af 1880 i årene 1933-1958.

I begyndelsen af 1930'erne viste der sig tegn på, at der var utilfredshed blandt medlemmerne med musikforeningens arbejde. Medlemstallet gik ned. På generalforsamlingen den 1. oktober 1934 drøftede man ligefrem alvorligt, om det overhovedet var værd at fort-

sætte foreningen. Bestyrelsen afværgede i første omgang uviljen ved at afholde en koncert alene med lokale kræfter. Til sådan et arrangement kom der altid mange tilhørere, og musikforeningen kørte så småt videre med politimester Henry Thalbitzer

(1877–1951) som formand 1933–1934 og 1935–1939.

På generalforsamlingen i 1939 vendte kritikerne sig mod selve musikforeningens tradition, som Ove Ørkild havde skabt den. Man påtalte koncerternes ensidige sammensætning, og især ønskede man mere moderne musik på programmerne.

Ejnar Ørkild.

Det år blev dr. Ejnar Ørkild (født 1901), søn af Ove Ørkild, formand for musikforeningen (1939–1948). Men inden han nåede at reagere på kritikken, blev Danmark besat af tyskerne, og alt foreningsarbejde blev besværliggjort.

Det lykkedes bestyrelsen at gennemføre tre koncerter i 1939–1940 ved hjælp af en eftersæson, hvor den fik Rudolph Simonsen, konservatoriets direktør, og pianisten Victor Schiøler til at optræde. Trods mørklægning og andre besværligheder viste det sig, at der blev god tilslutning til alle koncerterne.

Opmuntret heraf gjorde bestyrelsen en ekstra kraftanstrengelse for at bryde 1930'ernes nedgangslinje. Det lykkedes den at få Aksel Schiøtz til Kolding. Den 15. maj 1941 kom han og sang. Der var ingen, folk hellere ville høre. Han sang danske sange: først flere velkendte fra det 19. århundrede,

bl. a. balladen fra Elverskud, derefter et stort parti Carl Nielsen, bl. a. Underlige Aftenluft og Jeg bærer med Smil. Han sluttede med nogle nyere ting, bl. a. Sv. Erik Tarp: Her har Hjertet hjemme. Som ekstranummer gav han Den danske Sang og Mor Danmark. Anmelderen skrev: »Vort dejlige land blev så overbevisende og tilforladeligt sunget ind i os, at vi gik hjem, glade og lyse i sindet som ikke i lang tid«.

Musikforeningen imødekom med en sådan sangaften en stærk trang i befolkningen, og bestyrelsen søgte da også at gå videre ad den vej. Foreningen fik mange ny medlemmer i den følgende tid, så den nåede et medlemstal på 500 i 1943 og 840 i 1946.

Det hændte, at bestyrelsen tog grusomt fejl, når den for at imødekomme medlemmernes ønsker vovede sig uden for det kendte wienerklassiske område. I efteråret 1941 indbød den Århus Byorkester til at give koncert, men besøget svigtede fuldstændig, og der blev stort underskud. I sin nød søgte foreningen Den kulturelle Fond om hjælp, og den 13. april 1943 modtog den 500 kr. Det var første gang, men siden opnåedes årligt et tilskud derfra.

Den 23. maj 1946 stiftedes i Åbenrå *Sammenslutningen af syd- og sønderjydske Musikforeninger* med Margue-

rite Hahnemann som formand. I det første møde, der holdtes i sammenslutningen i Åbenrå den 5. september 1946, deltog dr. E. Ørkild og tre andre bestyrelsesmedlemmer fra Kolding Musikforening af 1880; heraf var den ene foreningens kasserer siden 1940 adjunkt Asbjørn Rasmussen (født 1909). Desuden deltog repræsentanter for musikforeningerne i Åbenrå, Haderslev, Sønderborg og Tønder samt som særlig indbudt Haakon Elmer (født 1909), dirigent for Sønderjyllands Symfoniorkester.

På mødet enedes man om i vidt omfang at engagere de samme kunstnere, der således fik en sammenhængende turné. Violinisten Wandy Tworek med Esther Vagning som akkompagnatrice og solist samt Kammerkvintetten fik fem tidsmæssigt sammenhængende koncerter. Sønderjyllands Symfoniorkester fik fire og Karen Marie Nielsen og Lise Andersen, som tilbød en duetaften, fik tre. I alt afsattes sytten koncerter. Kolding deltog ikke i det sidstnævnte arrangement, men derimod i de tre førstnævnte.

Takket være fru Hahnemanns dygtige ledelse blev sammenslutningen i de følgende år en god hjælp for landdelens musikforeninger.

Det større medlemstal i Kolding Musikforening af 1880 gjorde det nødvendigt for bestyrelsen at se sig om

Læge Ejnar Ørkild var formand for Kolding Musikforening af 1880 i årene 1939–1948. Der var store vanskeligheder i besættelsestiden, men det lykkedes at gennemføre koncerterne, og medlemstallet fordobledes. Foto: Kolding byarkiv.

efter større lokaler end salen på Hotel Kolding. Man fandt, efter at flere andre muligheder var forsøgt, at Kolding Gymnasiums festsal var den bedst opnåelige løsning på problemet. Foreningens koncerter blev derfor henlagt dertil i årene 1947–1966.

Ejnar Ørkild havde i sit arbejde med musikforeningen taget flere nye initiativer, men i øvrigt havde han ført

foreningen videre under fastholdelse af den meget værdifulde tradition, hans fader havde udformet. Som et eksempel på dette sidste kan nævnes koncerten den 27. oktober 1942 med violinisten Emil Telmanyi og pianisten Victor Schiøler. De spillede tre Beethovensonater: nr. 2, c-mol, opus 30, F-dur, opus 24 (Forårssonaten) og A-dur, opus 47 (Kreutzer-sonaten). Tres tegnede sig som nye medlemmer for at komme med til denne fornemme koncert.

Efter krigstidens trængsler var forholdene ved at normaliseres igen i 1948, og læge Ejnar Ørkild fandt, at det var det rette øjeblik for ham til at afgive formandsposten. Han overlod den til fru Jenny Stotz (1890–1951), men han blev i bestyrelsen.

Jenny Stotz.

Under krigen havde Kolding Musikforening af 1880 ikke haft besøg af udenlandske kunstnere, og i efterkrigstiden med dens nød og savn isolerede landene sig, så det varede noget, inden kunstnerne fik lov at passere landegrænserne og optræde i fremmede lande.

Allerede i læge Ejnar Ørkilds formandstid var det dog lykkedes to gange at få udlændinge til Kolding at optræde, første gang den 11. november 1947. I fru Stotz' formandstid

1948–1951 optrådte Sir William Primrose, der var bratschist, den 4. oktober 1948, og Budapestertrioen den 8. marts 1949. Begge arrangementer fik overordentlig fin omtale i koldingpressen. Ellabelle Davis, neger-sangerinde fra USA, kom den 18. februar 1950. Hun var et af verdens-kunstens virkelig store navne, og hun indfrie alle forventninger. Den 6. marts 1950 optrådte tre unge franske musikere og den 13. oktober 1950 den unge pianistinde Margot Pinter fra USA. Hun blev siden mange gange en kær gæst i Kolding.

Der kom med andre ord ikke så få udenlandske kunstnere til Kolding i efterkrigstiden. Medens der i 1923–1936 medvirkede udenlandske kunstnere ved 11% af koncerterne i Kolding Musikforening af 1880, var det samme tilfældet ved 33% af koncerterne i 1950–1960. Denne tendens fandtes overalt i landet, og det er ikke underligt, at de koncertgivende danske kunstnere reagerede gennem deres organisationer.

Den 14. november 1951 skulle den ungarske violinvirtuos Dénez Zsigmondy have givet koncert i Kolding Musikforening af 1880. Han nåede til grænsestationen Niebüll den 13. november, men kunne så ikke komme videre. Hans indrejsepapirer var ikke i orden. En hektisk aktivitet fulgte

for musikforeningen og politiet i Kolding med opringing til det danske fremmedpoliti, til generalkonsulatet i Flensborg og til Dansk Musikråd i København. I Dansk Musikråd var kunstnerorganisationerne repræsenteret, og det var på den tid blevet den instans, som arbejdstilladelse til udenlandske kunstnere skulle indhentes hos.

Det viste sig, at rådet havde haft sagen til behandling på et møde samme dag, den 13. november, men da Kolding Musikforening af 1880 »ikke havde gjort sig den ulejlighed« at indsende ansøgning til rådet, var der ikke blevet givet nogen arbejdstilladelse. Fejlen var antagelig opstået, fordi fru Stotz døde (3. juni 1951), medens de årelange forhandlinger, som et sådant koncertarrangement nødvendigvis gjorde, stod på.

Musikrådets afgørelse var altså formelt korrekt, og den ændredes ikke, da alle de forlangte oplysninger blev fremskaffet under telefonkampagnen. Rådets definitive afslag meddeltes blot seks timer før, koncerten skulle være afholdt. — Zsigmondys koncert blev i stedet gennemført den 4. januar 1952.

Hjalmar E. Jakobsen.

Det var kun efter opfordringer, som stadig måtte gentages, at organist

Hjalmar E. Jakobsen (født 1897) formåedes til at påtage sig hvervet som formand for Kolding Musikforening af 1880 i årene 1951–1957. — Derefter var distriktschef, civilingeniør Carl Georg Christensen (1892–1976) formand et enkelt år 1957–1958.

I organist Jakobsens tid byggede musikforeningen sine sæsonplaner på den samme faste stab af danske musikere som før. Emil Telmányi gav tre koncerter i musikforeningen i tiden 1950–1960, Victor Schiøler kom to gange, Wandy Tworek tre gange og Esther Vagning fire gange. De tre sidstnævnte gav den ene af deres koncerter i sæsonen for 75 års jubilæet, og Victor Schiøler gav selve jubilæumskoncerten den 1. december 1955: et næsten rent klassisk program med Mozart, Beethoven, Brahms og Schubert. Han sluttede med efter sit spil at udbringe et leve for Kolding Musikforening af 1880. Efter koncerten fejrede man jubilæet ved en lille sammenkomst på Hotel Kolding, hvor borgmester Peter Beirholm, som var blandt gæsterne, bragte foreningen byens lykønskning.

Musikforeningen af 1880 sørgede for, at også unge danske musikere kom til at spille i foreningen i jubilæums-sæsonen. Den 20. februar 1956 optrådte Den ny danske Kvartet. Det var en strygekvartet, som på sit program

havde to værker af Vagn Holmboe (født 1909): strygekvartet nr. 5, opus 66 og Metamorfoser, frisk fra komponistens værksted.

De komponister, som var mest spillet i musikforeningen i perioden 1923–1936, var wienerklassikerne Mozart, Beethoven og Schubert samt Chopin og Carl Nielsen.

I perioden 1951–1960 omfattede rækken af meget spillede komponister akkurat de samme som i 1923–1936, men foreningen optog derudover fra tiden forud for wienerklassikerne Händel og J. S. Bach samt fra tiden efter wienerklassikerne Schumann og Brahms og de lidt yngre Debussy og Ravel. Med de to sidste kom fransk musik til opførelse i musikforeningen.

Der kan være grund til at nævne, at i 1951–1960 kom slavisk og ungarsk musik også med på musikforeningens programmer om end kun med ganske få opførelser af værker af Dvorák og Bartók.

Sjældent hørte i musikforeningen var de forholdsvis unge komponister, født efter 1900. De anvendtes kun én gang hver mellem 1951 og 1960. Vagn Holmboe er allerede nævnt. Dertil kom otte andre, af danske Herman D. Koppel, Leif Kayser og Svend S. Schultz, resten var udlændinge.

En nyhed mere bør noteres: den 7. oktober 1957 kunne man for første gang høre jazzpræget musik i foreningen, nemlig en duet af Gershwin: Porgy and Bess (1935), sunget af Bonna Søndberg og Niels Juel Bondo, begge fra Det kongelige Teater.

Musikforeningen var begyndt at interessere sig for andre tider og andre lande end wienerklassikernes, men den klassiske musik var dog stadig dominerende ved koncerterne i musikforeningen.

Organist Jakobsen fortsatte som medlem af bestyrelsen til 1965. Ved sin afgang udnævntes han til æresmedlem af foreningen.

Musik i skole og kirke.

Folkeskolens sangundervisning er af den største betydning, for den er for

de fleste den eneste vej ind til musikkens verden.

Mathias Christensen.

Stor betydning fik således sanglæreren Mathias Christensen (1883—1969). Han var uddannet på Nørre Nissum seminarium og blev ansat på Kolding pigeskole (Sct. Nicolai skole) i 1916, men flyttede snart til drengeskolen (Ålykkeskolen). Han lærte eleverne ikke blot salmer og fædrelands-sange enstemmigt, men han forstod at få dem til at leve sig ind i musikken verden, og han indførte ca. 1922, at eleverne for første gang optrådte med flerstemmigt korsang ved skolens årsafslutning.

Da Kristkirken var bygget 1925, blev han dens første organist (1925—1926) og kantor (1925—1930). Han oprettede kirkens firstemmige kor den 21. september 1925. Han udgav 1926 sangbogen *Arvesølv* med 513 sange. Dertil kom i 1927 en melodibog. I tidens løb kom *Arvesølv* i talrige oplag med i alt over 200 000 eksemplarer. Sidste oplag indeholder stadig en lille børnevise med tekst og melodi af Mathias Christensen: *Jep Mus*.

Hans navn knytter sig især til den melodi, han skrev til Mads Niensens digt: *En Lærke letted*, som blev til i dagene efter befrielsen i 1945. Den fremførtes på Sangens Dag i 1946 af et blandet kor, dirigeret af organist Jakobsen. Til gengæld opførte KFUM sangerne med Mathias Chri-

stensen som dirigent på Sangens Dag i 1955 organist Jakobsens: »Jeg ved, at min genløser lever« (tekst E. Favrholt). Netop det bedste, de ejede, delte de to komponister med hinanden. Ved Sangens Dag i 1949 sang skolekor fra alle byens fem skoler samlede under ledelse af Mathias Christensen. De opførte bl. a. *En Lærke letted* og Sv. E. Tarp: *Her har Hjertet hjemme*.

Mathias Christensen var desuden i mange år dirigent for *KFUM sangerne* i Kolding, og han ledede damekoret *Odeon*, som var medlem af Danske Folkekor (oprettet 1902 i Kolding på foranledning af Heinrich Nutzhorn, lærer på Askov Højskole). Mathias Christensen blev derigennem stedfortrædende dirigent for Sydøstjydske Folkekor.

Skolekoncert 1953.

De første år efter anden verdenskrig medførte en kraftig fornyelse af skole-sangen. Resultatet fremgår tydeligt af programmet for den skolekoncert, som Ålykkeskolen afholdt den 8. juni 1953 for at få anskaffet et klaver til skolen.

Program:

1. H. H. Seedorff Pedersen: *Byens sang*.
Mel.: Hakon Børresen. Hele koret med orkester.

2. Den mindste solist synger om Harrys hund.
3. Johs. V. Jensen: Den grønne, søde vår. Mel.: H. C. Sønderbye. Skolekoret.
4. Drachmann: Se, det summer af sol. Sopransolo.
5. Kirsten Piil. Kantate for børnekor og strygere. Tekst: Oehlschläger. Mel.: Oluf Ring. Pigekoret. Faneindvielse. Fællessang: Vift stolt, vift fred.
6. H. C. Andersen: I skovens dybe, stille ro. Folkemelodi. Pigekoret.
7. Johs. Brahms: Wiegenlied. Skolekoret.
8. III mellem underholder. Soli og duet.
9. I mellem opfører: Tre små soldater.
10. Per Spil'mand. Norsk folkevise. Skolekoret.
11. Islands nationalhymne. Tekst: Mathias Jochumsen. Mel.: Sveinbjørnsson. Hele koret med orkester og klaver.

Kommunal musikskole.

I den følgende tid kom sangundervisningen ud for vanskeligheder. Dens timetal blev flere gange beskåret, og i 1976 blev den begrænset til 1.—5. klasse. For at modvirke dette tab gav flere sanglærere ved Koldings skoler derfor uden betaling undervisning i sang og musik i fritiden.

I 1963 indgav lærer Bo Winther (født 1932) forslag til Koldings skoledirektion om, at byen økonomisk skulle overtage denne fritidsundervisning. I 1968 blev forslaget taget op af myndighederne, og undervisningen kom i gang med ca. 100 elever og med Bo

Winther som leder. Det var bemærkelsesværdigt, idet først folkeskoleloven af 1975 gav muligheder for denne frivillige musikundervisning i fritiden.

Kolding Musikskole af 1968 fik til formål 1) at udvikle elevernes musikalske anlæg, 2) at skabe grundlag for samarbejde i instrumentalgrupper og orkestre, 3) at bidrage til at give eleverne gode fritidsinteresser.

Ved tiårsjubilæet omfattede undervisningen 786 elever på alle alderstrin fra børnehaveklassen til ældste afgangsklasse. Også gymnasieelever med bopæl i Kolding fik tilbud om at være med. De mindste begyndte med rytmeinstrumenter og blokfløjte: 322 elever. Siden fordelte de sig på snart sagt alle slags instrumenter: 194 klaver, 149 guitar, 21 harmonika, 19 strygere, 17 klarinet o. s. v. Ved flere skoler dannede eleverne sammenspilsgupper, der optrådte både i og uden for skolen.

Byens udgifter til Kolding Musikskole af 1968 var ifølge regnskabet for 1978 1 165 501 kr., hvoraf dog 357 496 kr. dækkedes af børnenes betaling.

Efter vel overstået jubilæumsfest trak Bo Winther sig tilbage fra ledelsen, idet Kolding kommune gjorde lederposten til en heltidsstilling, som han ikke ønskede at overtage (den 1. august 1979).

Kolding Gymnasium.

Den første cand. mag. med musik som fag blev ansat på Kolding højere Almenskole i 1932, og sangundervisningen opnåede derefter en standard, som tydeligt kom til udtryk på de årlige skolekoncerter. Et enkelt eksempel vil derfor være tilstrækkeligt.

Kolding Gymnasiums koncert onsdag den 29. og fredag den 31. marts 1950 kl. 20. Medvirkende: gymnasiekoret og mellemskolekoret. Dirigent: Torben Emmeluth. Korindstudering: Lis Hansen, Erik Kristensen, Torben Emmeluth.

Program:

Henry Purcell (1658–1695): To kor af op. Dido og Aeneas.

W. A. Mozart (1756–1791): Kor af op. Idomeneo.

Ved flygelet Lis Hansen.

Gymnasiekoret.

C. E. F. Weyse (1774–1842): Natten er så stille.

Carl Nielsen (1865–1931): Jeg lægger mig så trygt til ro.

Folkemelodi: I skovens dybe, stille ro.

Ad. Riis-Magnussen (født 1883): Det ganske unge forår. Den sømand han må lide.

Mellemskolekoret.

Knud Jeppesen (født 1892): Bygen flygter.

Knud Jeppesen: Angelus.

Carl Nielsen: Som en rejseflyst flåde.

Gymnasiekoret.

Bern. Christensen (født 1906) og Herman D.

Koppel (født 1908): Trompetkvadet.

Personerne:

Mickey Mouse: Jytte Dalsgaard.

Josefine: Inger Kjøng.

Wagner: David Favrholdt.

Armstrong: Kaj Lindberg-Nielsen og gymnasiekoret.

Trompetsolo: Åge Schneider.

Ved flygelet: Erik Kristensen.

På gymnasieskolerne åbnedes der i 1960 mulighed for at oprette musikspeciale på den sproglige gren, og det skete 1967 i Kolding. Der blev to år senere tolv studenter færdige med musikspeciale. Siden hen, i august 1970, fik også matematikerne denne mulighed. I 1980 dimitteredes i alt sytten studenter med musik som hovedfag.

Kolding Seminarium.

På Kolding Seminarium ansattes 1954 Åge Nielsen (født 1922) som lærer i sang og musik. Under hans direktion optrådte seminariets kor flere gange ved offentlige koncerter. Det lille kor var således med på Sangens Dag i 1960 med fire sange, blandt andre Åge Nielsen: Solskinslyse forårsskove, med tekst af Johannes Jørgensen.

For byens musikliv blev det af stor betydning, at seminariets lærere tog virksomt del deri. Åge Nielsen medvirkede således ofte ved kirkekoncerter som orgelspiller, for det meste i Kristkirken og især med værker af Buxtehude.

Siden 1974 var han dirigent for Koldings årlige skolesangstævne.

Som seminariet voksede, ansattes der flere lærere i musik: seminarielektorerne Henning Lasthein og Carl Larsen samt seminarieadjunkt Minna Larsen.

Kristkirken.

Inden for Koldings kirkemusik hæver et navn sig over alle andre: organist Jakobsens. Hjalmar Elias Jakobsen var født 1897. Han blev ansat som organist ved Kristkirken i 1934 og virkede i denne stilling til 1967. Han overtog det kor, som Mathias Christensen havde oprettet, og det blev hans hjertebarn, som han ofrede sit arbejde og sin hengivenhed, så det voksede sig stort (50 stemmer) og kunne danne grundlaget for hele hans øvrige omfattende musikalske virksomhed.

At sangerne gengældte hans glæde ved arbejdet var tydeligt. Efter opførelsen af Elverskud den 9. november 1937 udtalte fru Jenny Stotz ved festen for deltagerne: »Det er en glæde, ja næsten en betagelse at arbejde under hans [organist Jakobsens] taktstok. Han ejer en inspirerende evne«.

I løbet af sin tid afholdt organist Jakobsen ca. 300 kirkekoncerter, deraf flere i Koldings opland. Men hans

betydeligste indsats var de store oratoriekoncerter i Kristkirken i årene 1936–1955.

Til oratorier behøves imidlertid ikke blot et kor, men også et orkester. Da fik organist Jakobsen besøg af dr. Ejnar Ørkild, som bad ham overtage ledelsen af Kolding Privatorkester, der stod uden dirigent efter Lomholts død 1936. Jakobsen indvilligede, og orkesteret medvirkede derefter ved alle organist Jakobsens oratoriekoncerter helt frem til 1952, da *Kolding Byorkester* oprettedes og indtrådte i stedet. Privatorkesteret bestod (1939) af fjorten amatørmusikere. De fleste var strygere. Siden udvidedes det med nogle blæsere, f. eks. en fagot fra Århus. Af orkestermedlemmerne må navnlig nævnes førsteviolinen bogholder Aage Lund og pianistinden Rachel Juhl, født Marcus, som spillede til recitativerne i oratorierne.

Solopartierne i oratorierne blev ved de første koncerter, som var i 1930'erne, næsten alle sunget af amatører fra Kolding og et vidtstrakt opland. Men nogle af partierne var så store og krævende, at der måtte indforskrives professionelle kunstnere til dem. Første gang i 1936 var det Axel Schiøtz, der blev sendt bud efter, og han skulle betales, men af hvem? Da skød kormedlemmerne pengene sammen, for koncerten måtte og skulle gennemføres.

Glædeligvis påtog Kolding kommune sig imidlertid uopfordret det økonomiske ansvar for koncerten, og den lovede tilmed økonomisk rygdækning til oratoriekoncerterne også i fremtiden.

I alt blev ti solopartier sunget af amatører, idet hver af amatørerne i de fleste tilfælde kun optrådte i ét parti. Dog havde koncertsanger Rudolf Petersen (født 1913) fire partier, det første i 1938 (i »Paulus«), det sidste i 1952 (i »Messias«).

Efter 1940 fik man gang på gang landets største kunstnere at høre ved oratoriekoncerterne i Kristkirken. I alt medvirkede ti af den kongelige operas bedste sangere, som f. eks. i 1948 kongelig kammersanger Thyge Thygesen, kongelig kammersangerinde Ingeborg Steffensen, operasangerinde Karen Heerup og operasanger Holger Nørgaard.

Det var således mange kræfter: soli, kor og orkester, der skulle forenes, hvis det skulle lykkes at gennemføre opførelsen af et oratorium, men elleve gange opnåedes det af organist Jakobsen og hans mange hjælpere, ofte over et halvt hundrede, og naturligvis altid i Kristkirken. Det første værk var G. F. Händel: »Messias« den 19. april 1936. Mendelssohn Bartholdy: »Paulus« kom til opførelse den 20. november 1938 og Joseph Haydn: »Skabelsen« den 18. januar 1942. Derefter

fulgte G. F. Händel: »Samson« den 31. marts 1948. De fleste af dem blev gentaget, således at den sidste oratoriekoncert, der bestod af 2. del af »Messias«, fandt sted den 27. februar 1955 under medvirken af Sønderjyllands Symfoniorkester.

Adgangen til oratoriekoncerterne var altid gratis, og der var hver gang fuldt hus, d.v.s. at der var ca. tusind tilhørere til hver koncert.

Organist Hjalmar E. Jakobsen ved Kristkirken forestod en række oratoriekoncerter i årene 1936–1955. Han var formand for Kolding Musikforening af 1880 i årene 1951–1957. Foto: Peter Thastum, 1959.

Ledelsen af Kristkirkens kor og opførelsen af oratorierne var organist Jakobsens vigtigste indsats for Koldings musikliv. De var for ham dele af gudstjenesten lige så vel som orgelspillet om søndagen. Derudover var han i årene 1939–1943 dirigent for Kolding Korforening og i 1949–1956 for dobbeltkvartetten Arion (herrer) samt 1938–1944 også for Kolding Mandskor. Han var medlem af bestyrelsen for Musikforeningen af 1880 i 1939–1940 og 1951–1965 samt formand for denne forening 1951–1957.

I Kristkirken blev der holdt koncerter, også efter at organist Jakobsen havde taget sin afsked. F. eks. opførtes uddrag af Händel: »Messias« med stor publikumstilslutning den 7. december 1978 af Sønderjyllands Symfoniorkester, Haderslev Lærerkor, Kolding Gymnasiums Musiklinjekor og solister. Jakobsens efterfølger som organist ved Kristkirken blev organist Alfred Poulsen. Han oprettede i 1968 *Kristkirkens Ungdomskor*. Det var et motetkor med 25 medlemmer.

Sct. Nicolai kirke.

I alle byens kirker holdes der koncert i al fald én gang om året, i adventstiden. I byens hovedkirke, Sct. Nicolai, blev Herluf Frandsen (født 1909) an-

sat som organist i 1950. Han oprettede et flerstemmigt sangkor og afholdt som noget nyt turistkoncerter, første gang den 7. juli 1952 kl. 21 i den stemningsfyldte skumringsstund. Det var værker af J. S. Bach, Buxtehude og Händel, der fortrinsvis opførtes ved den række af turistkoncerter, som siden fulgte. Ved den 38. turistkoncert den 1. juli 1979 assisteredes organist Frandsen som flere gange før af violinisten Reinar Pedersen og koncertsangerinde Karen Reinar Pedersen.

I 1949 fik Sct. Nicolai kirke et elektrisk-akustisk klokkespil. Det afløstes i 1973 af 48 klokker fra dis ¹ (1269 kg) til dis ⁵ (10 kg). Det spiller automatisk kvarterslagstrofer, som er formet på grundlag af Carl Nielsens melodi til Morten Borup: *In vernalis temporis*. Klokkerne kan også betjenes manuelt, og deres toner passer godt til miljøet i bymidten med de små pladser.

Brændkjærkirken.

Brændkjærkirken blev indviet i 1971. Fra første færd fandt publikum, at i denne kirke havde man et musikprogram, de fleste godt kunne lide, og det var tydeligt, at kirken havde en usædvanlig god akustik. Mange koncerter med kirkemusik blev derfor siden 1971 henlagt til Brændkjærkir-

ken. Således spillede Carl Nielsen kvartetten her flere gange, og publikums tilslutning til koncerterne vok-

sede, så der gennemsnitlig blev 350 tilhørere ved 42 koncerter i tiden 1971–1978.

Musiklivet i Kolding uden for Musikforeningen af 1880. 1936-1980.

Kolding var i det 20. århundrede en by i rask vækst. I perioden fra 1940 til 1970 voksede befolkningstallet fra 25 000 til 40 000, d. v. s. med 60 %. Men væksten var ikke lige stærk i alle befolkningslag. Navnlig industribefolkningen voksede (+ 100 %), men endnu mere voksede servicefagene (+ 400 %). Samtidig forkortedes arbejdstiden fra 48 timer til 41 $\frac{3}{4}$ timer. Det gav nye lag af befolkningen mulighed for, om de havde lyst, at bruge den øgede fritid til musik.

I perioden 1936–1980 fandt der mange nydannelser sted inden for musiklivet i Kolding. Nye betydelige musikinstitutioner oprettedes, gammel musik blev taget op på ny, og den ny musik, jazzen, fandt ivrige dyrkere. Den omtales i et kapitel for sig (side 110). Kirke og skole gjorde i denne tid en særlig indsats, og også den behandles særskilt (side 92).

Det er interessant at lægge mærke til, hvor den ny udvikling i musiklivet

skyldtes de gamle kulturbærende kræfter, og hvor nye kræfter gjorde sig gældende.

Kolding Kammermusikforening.

Kolding Kammermusikforening blev oprettet i 1946 ved et initiativ af adjunkt Carl Haahr (født 1914), ansat ved Kolding højere Almenskole 1942–1948. Han spillede violin i en trio, hvor Karl Munk (1883–1968) spillede cello og Lis Hansen (født 1908) spillede klaver. Disse tre var alle musiklærere. Carl Haahr var desuden med i en strygekvartet, der spillede Mozart ved en koncert i bibliotekssalen den 29. april 1946, men i øvrigt var det venner og bekendte, Carl Haahr og hans partnere spillede for.

Siden indbød de andre, som havde lyst at høre kammermusik eller selv at spille kammermusik. Carl Haahr blev formand for den forening, som derefter blev dannet, og som ganske

naturligt brugte den arbejdsform, han havde anvendt: frit dannede grupper, som spillede klassisk kammermusik.

Carl Haahr flyttede fra Kolding i 1948, men en generalforsamling besluttede den 6. oktober 1948, at foreningen skulle føres videre. Ved dens musikaftener i de tre nærmest følgende år var det Karl Munk, Lis Hansen og lærer Kristian Bækgaard, der oftest medvirkede, og i samme periode var det musik af Beethoven, Mozart og J. S. Bach, der oftest var på programmet. I alt optrådte der 26 amatører i Kolding Kammermusikforening i de nævnte år 1949–1951.

Kolding Kammerorkester spillede i Kolding Kammermusikforening den 19. maj 1976 under ledelse af seminarielektor Carl Larsen. I Kammermusikforeningen udfyldes mødeaftenerne oftest af musik, som udføres af foreningens egne medlemmer, der optræder som solister, i små grupper eller som et helt orkester. Foto: Peter Thastum.

I 1950'erne svækkedes interessen for kammermusikforeningen, men på en ekstraordinær generalforsamling den 15. februar 1963, hvortil boghandler Hans Munk (født 1925) indkaldte, besluttedes det ikke blot at genoptage arbejdet, men at udvide det. Det lykkedes så godt, at der i de følgende tre

Ved slotskoncerten på Koldinghus den 31. juli 1979 spillede den franske Bernède-kvartet. Konserter i slottets riddersal begyndte i 1965 og gennemførtes ved et samarbejde, hvoraf især Kolding Musikforening af 1880, Kolding Kammermusikforening og Kolding Korforening gjorde sig fortjent. Foto: Peter Thastum.

år medvirkede flere amatører ved foreningsaftenerne end tidligere, nemlig 34. Ingen optrådte dog oftere end Minna og Carl Larsen, Helle og Hans Munk samt Finn Poulsen.

Af disse havde seminarielektor Carl Larsen (født 1921) en særlig interesse for baroktidens kammermusik, og det

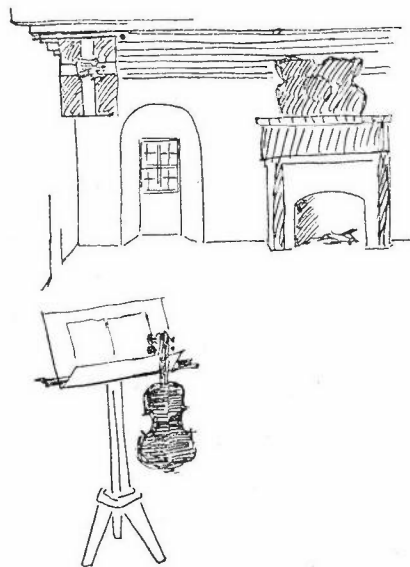
kom til at præge musikafterne i kammermusikforeningen. Mozart var ganske vist den oftest spillede komponist i de tre første år efter foreningens genoplivelse, men næsten lige så ofte spillede Telemann, og fem af de spillede komponister var fra 1600-tallet, her imellem var Henry Purcell og John Dowland.

Slotskoncerterne.

Denne stærke interesse for barokmusik var utvivlsomt inspirationen til den koncert, som medlemmer af Kolding Kammermusikforening den 22.

november 1963 opførte i biblioteks-salen på Koldinghus i samarbejde med museet. Programmet omfattede musik af Telemann, Frederik den Store, John Dowland, gammelnederlandske danse fra omkring 1550 og en suite fra omkring 1680. De medvirkende var Torben Emmeluth, Inger og I. C. Højensgård, Minna og Carl Larsen, Thorkild Larsen, Henning Lasthein, Helle og Hans Munk, Åge Nielsen og Kaj Petersen. At spille barokmusik i disse historiske

Tegnet af Hans Munk.

SLOTSKONCERTERNE KOLDINGHUS

omgivelser på Koldinghus var så god en idé, at den måtte tages op igen. Det skete, da St. Georgsgilderne som et led i børnehjælpsdagens arrangementer den 31. august 1965 fik Den slesvigske Strygekvarteret til at optræde i rokokodragter og spille i riddersalen, som var smykket med levende lys. Programmet svarede helt til dette arrangement: Telemann, Scarlatti, Händel og Haydn.

På initiativ af Hans Munk tog Turistforeningen derefter ideen op, og efter at have holdt samråd med Kolding Musikforening af 1880 vedrørende programtilrettelæggelsen afholdt Turistforeningen i 1966 fire koncerter i slottets riddersal, deraf den 30. august en barok- og renæssancekoncert, som udførtes af medlemmer af kammermusikforeningen.

De tre foreninger gentog arrangementet de følgende år med samme fordeling af arbejdet mellem sig, idet Turistforeningen tog sig af den praktiske side af sagen. Da Kolding kommune kom med som økonomisk garant for koncerterne i 1969, og kammermusikforeningen i 1972 kom med i planlægningen, lå mønsteret for arrangementet fast, og slotskoncerterne var derefter sikret som en årligt tilbagevendende begivenhed.

Men udgangspunktet derfor var Kolding Kammermusikforening og Carl Larsen. Han var dirigent for *Kolding*

Kammerorkester, som han havde fået oprettet i 1962. Det bestod af tyve strygere (1972), og dets repertoire omfattede musik fra barok, præklassik og det 20. århundrede. Det blev derfor draget med ind i slotskoncerterne og optrådte på Koldinghus den 29. august 1972.

Kolding Korforening.

Carl Larsen havde 1961 påtaget sig at afløse Torben Emmeluth som dirigent for Kolding Korforening (se side 118). Den gav derefter koncert sammen med medlemmer af kammermusikforeningen allerede den 26. marts 1963, og den fik sin første optræden ved en slotskoncert den 29. august 1967.

Kolding Korforening holdt i regelen tre koncerter om året under Carl Larsens ledelse. Deraf var den ene en kirkekoncert. Søndag den 14. november 1965 sang koret således i Sct. Nicolai kirke. Carl Larsen dirigerede, og han samarbejdede ved denne som ved mange andre lejligheder med to kolleger fra seminariet. Den ene var seminarielektor Åge Nielsen, der spillede orgel, Buxtehude: a-mol chaconne m. m. Den anden seminariekollega var Henning Lasthein (født 1926), som sang solopartiet i koncertens hovednummer, Buxtehude: »Eders hele værk«, kantate for kor, solo og orkester. Kolding Kammermusikforening

stillede orkesteret. Endelig spillede Hans Munk en suite for obo (med orgel) af Corelli.

Samarbejdet mellem Kolding Kammermusikforening og Kolding Korforening var så tilfredsstillende for amatørerne, at det fortsattes også i 1970'erne, både til egne koncerter, til slotskoncerter og til kirkekoncerter.

Kolding Korforening opnåede ved siden heraf at komme i radioen tre gange i denne periode, i 1964 med gammel kirkemusik, i 1970 og 1974 med danske sange.

Kolding Kammermusikforening (KOKA) havde megen glæde af at deltage i de offentlige koncerter, men KOKAs egentlige liv var foreningsaftenerne, hvor medlemmerne musicerede for hinanden. I treårsperioden 1976–1978, hvor kammermusikforeningen havde ca. 90 medlemmer, medvirkede 52 af dem ved foreningsaftenerne. Oftest optrådte Bente Berggreen (født 1923), Carl Larsen og Stig Hansen. De var alle tre musiklærere. De mest spillede komponister var Mozart og Telemann med Edv. Grieg på tredjepladsen. Det store antal medvirkende viser, at foreningen mere end nogen sinde opfyldte sit formål, at få amatører til at spille kammermusik. Om høj kvalitet i foreningens virksomhed taler det, at tre unge, som tidligere havde medvirket ved foreningens musikaftener, i løbet af 1970'erne gav so-

listkoncerter i foreningen, hvor de spillede det program, de havde indøvet til deres snart efter følgende debutkoncert. Det var den 11. april 1973 Inke Lössl (klaver), den 16. april 1974 Thorkild Dalsgaard Larsen (fløjte) og den 4. april 1979 Ulrikke Høst-Madsen (cello).

Et karakteristisk træk i hele det skildrede forløb er det intime og meget lykkelige samarbejde, som fandt sted mellem de foreninger, der i fællesskab løftede musiklivet i Kolding op på et højt plan og angav dets standard. Det var Kolding Musikforening af 1880, Kolding Kammermusikforening og Kolding Korforening.

Kolding Korforening under en prøve i 1979 med seminarielæktor Carl Larsen som dirigent. Koret var oprettet i 1933 som et blandet kor og havde ca. 50 stemmer i 1979. Foto: Friis.

Kolding Byorkester.

Kolding Byorkester holdt sin præsentationskoncert i teateret søndag den 16. marts 1952. De 30 musici bestod af to omtrent lige store grupper, den ene med amatører, den anden med professionelle musikere. De stod under direktion af kapelmester Edmund Hansen, Vejle. Som solist optrådte koldingensereren, kongelig kapelmusikus Børge Madsen (født 1933). Han spillede Max Bruch: violinkoncert i g-mol, opus 26.

Koncerten indledtes med du Puy: Ouverturen til Ungdom og Galskab og Beethoven: Symfoni i D-dur, opus 36. Derefter fulgte Børge Madsen. Koncerten sluttede med Johan Svendsen: Norsk Rhapsodi, nr. 3, opus 21. Orkesteret gav to koncerter om året i tiden 1952–1962, i regelen af samme karakter som præsentationskoncerten. Herfor betaltes medlemmerne af Kolding Orkesterforening, Dansk Musikerforbunds Koldingafdeling (oprettet 1902), med i alt 8 000 kr. årlig fra Kolding kommune (1952/53–1964/65).

De sidste ca. fem år, hvor Carl Larsen var orkesterets dirigent, opførtes tre koncerter om året. Der sluttedes af med en Carl Nielsen koncert i anledning af 100 året for komponistens fødsel. Koncertens hovednummer var Fynsk Forår (25. marts 1965).

Sønderjyllands Symfoniorkester.

Samarbejdet om slotskoncerterne var et lokalt koldingfænomen. Langt mere omfattende var det samarbejde, som opstod omkring *Sønderjyllands Symfoniorkester*.

Det var lige efter krigen, i 1946, at Sønderjyllands Symfoniorkester blev oprettet i Sønderborg med Haakon Elmer (født 1909) som dirigent. Den 1. juni 1951 kom det til Kolding og præsenterede sig ved en koncert, hvortil formanden for Kolding Musikforening af 1880, fru Jenny Stotz, indbød hele byrådet. Men Kolding byråd tøvede med at love Sønderjyllands Symfoniorkester fast støtte. Det foretrak at støtte Kolding Byorkester. Da Sønderjyllands Symfoniorkester blev landsdelsorkester i 1963, var Kolding dog med blandt de kommuner, der stod sammen om at opretholde det, og Kolding fik derefter sin part af dette store, dejlige orkesters virksomhed: syv årlige koncerter i Kolding foruden skolekoncerterne, to for de ældre elever og to for de yngre, og dertil det årlige samarbejde mellem Sønderjyllands Symfoniorkester, Kolding Gymnasiums kor og landsdelens øvrige gymnasiekor, første gang i 1964 ved opførelsen af Fynsk Forår. I 1976 deltog på samme måde Kolding Gymnasiums Musiklinjekor for første gang sammen med lærerkor fra Syd-

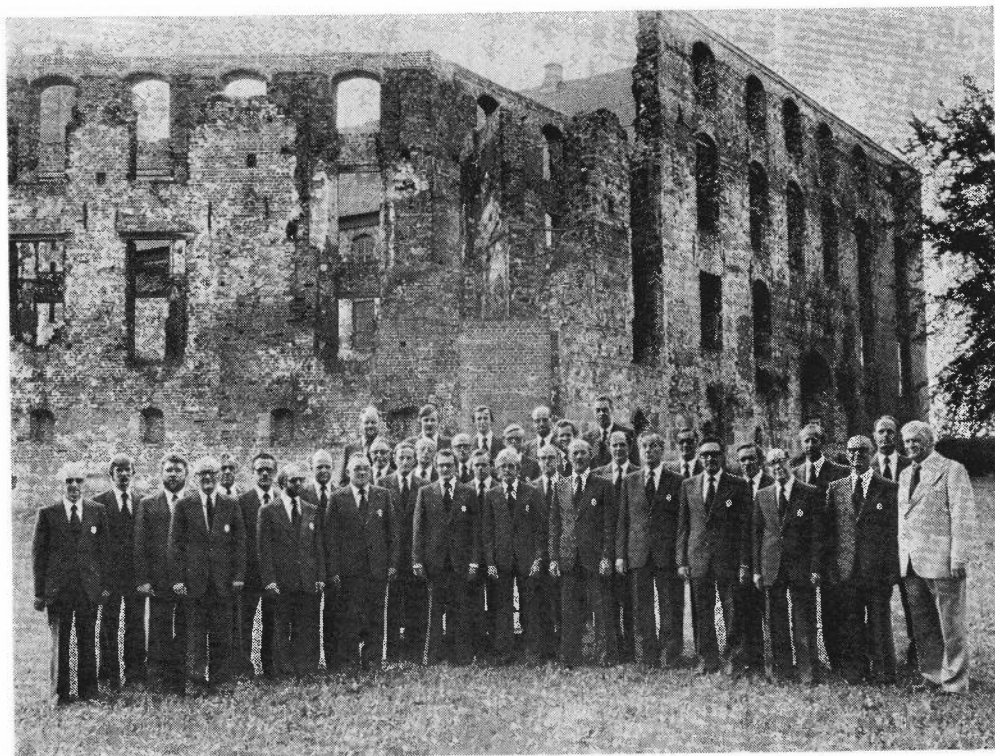

og Sønderjylland i Sønderjyllands Symfoniorkesters koncerter i Haderslev og Åbenrå. Hele dette arbejde på skolefronten ordnede symfoniorkesteret på forbilledlig måde, så det blev af største betydning for musiklivets videre opbygning.

Men orkesterets vigtigste virksomhed gjaldt naturligvis de almindelige koncerter. De havde 4 500 tilhørere i Kolding i 1978. Orkesterets samlede udgifter var i 1979 nær ved ti millioner kroner, og heraf betalte Kolding ca. 200 000 kr., men den musikalske rig-

Musikere fra Sønderjyllands Symfoniorkester demonstrerede den 16. januar 1980 deres instrumenter på Dyrehaveskolen for elever fra 4. klasse for at forberede dem til at høre orkesterkoncert. Siden Sønderjyllands Symfoniorkester i 1963 blev landsdelsorkester, gav det foruden de offentlige koncerter også regelmæssigt skolekoncerter i Kolding. Foto: Morten Juhl.

Kolding Mandskor med kordirigent Elmo Pedersen (til højre) foran Koldinghus 1977. Foto: Kolding Mandskors arkiv.

dom, som derved blev skænket Koldings borgere, var så stor, at næppe noget andet, der i hele den forløbne del af det 20. århundrede var sket på musikkens område i Kolding, kunne måle sig i betydning med oprettelsen af Sønderjyllands Symfoniorkester som landsdelsorkester i 1963.

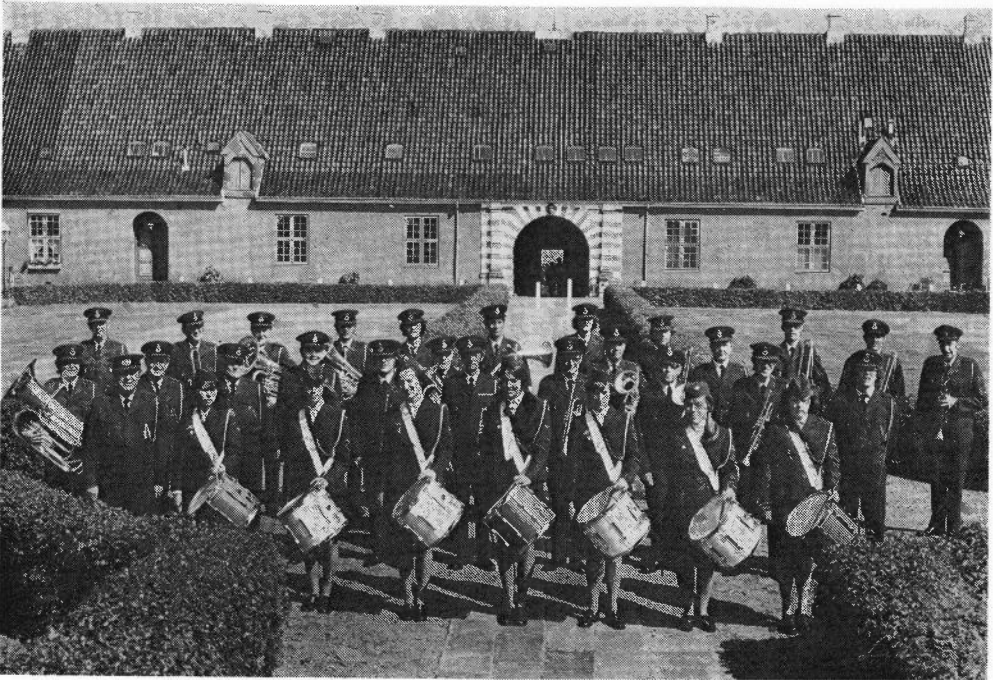
Andre kor og orkestre.

Kolding Mandskor tog kort efter den tyske besættelse i 1940 initiativet til, at Sangens Dag blev holdt i Kolding.

Mandskoret, dobbeltkvartetten Arion og Arbejdersangforeningen af 1881 sang den 2. juni 1940 danske sange i slotsgården. Holger Kelstrup talte om sangen. »Den har holdt håbet og troen ved lige gennem mange år«. Sangens Dag gentoges med nye korsammensætninger hvert år i 25 år, sidste gang i 1964.

Den 5. maj 1945, befrielsesdagen, sang Kolding Mandskor danske sange på Akseltorv, og aldrig havde det et mere taknemmeligt publikum.

Kolding Mandskor havde fra 1947 til

1958 med Arne Rasmussen som dirigent en periode med skiftende fremgang og svaghed. Det kan nævnes, at koret kom i radioen med en udsendelse første gang i 1955. Siden er det transmitteret i alt 25 gange (1978). I 1959 havde koret kun nitten sangere, men i september 1960 blev kapelmester Elmo Pedersen (født 1910) korets dirigent, og det medførte en opgang for koret. Som højdepunkter kan nævnes, at Kolding Mandskor i 1970 var repræsentationskor for De samvirkende jydsk Sangforeninger ved disses 100 års jubilæumsstævne i Århus, hvor det sammen med Else Paaske og Århus Byorkester under Johannes Jensen op-

Luftmeldedistrikt Koldings Musikkorps opstillet til parade i Staldgården ca. 1972. I forreste række længst til venstre står dirigenten Walter Christensen. Han var med allerede, da korpset oprettedes i 1956. Foto: Lisberg.

førte Brahms Alt Rhapsodi. I 1977 sang koret i Falkonercentret ved åbningen af SIDs kongres med 2 500 tilhørere. Koret havde i 1979 36 aktive sangere. Da Elmo Pedersen trak sig tilbage i 1979, afløstes han som dirigent af musikpædagog Knud Jansfort.

Efter 1945 begyndte en lang række orkestre at virke i Kolding.

Luftmeldedistrikt Koldings Musikkorps oprettedes i 1956 som et tambourkorps, men det omdannedes året efter til et blæserorkester. Det havde tolv musikere. I 1979 talte det ca. 40 aktive medlemmer. Dets dirigent var Walter Christensen (født 1921). Luftmeldedistrikt Koldings Musikkorps var det eneste musikkorps, der optrådte i flyvevåbenets uniformer. Det musicerede ved talrige arrangementer over det meste af landet, især på kaserne og for hjemmeværnet. Men det optrådte også ofte i udlandet. Typisk er det således, at det deltog i 17. maj festen i 1960 i Koldings norske vennsby Drammen.

Slesvigske Fodregiments Musikkorps bestod af seksten mand, mest messingblæsere. Korpset blev den 1. oktober 1953 garnisoneret i Haderslev. Derfra besøgte det siden 1955 regelmæssigt Kolding en gang om måneden og gav hver gang som oftest to koncerter på

byens torv, ved sygehuset og lignende steder. Korpsets dirigent var 1953–1974 Bue Lund Nielsen, siden 1974 musikdirektør K. Graugaard. Den musikalske kvalitet både af dette korps og af luftmeldekorpset er underkastet statens tilsyn.

Af en ganske anden karakter er en række unge amatørorkestre.

Kolding Brass Band blev oprettet i 1973. Det bestod af ca. tyve amatører. Det havde en ugentlig øveaften. Dirigent var musikpædagog Heinz Zielke (født 1942). Repertoiret spænder fra underholdningsmusik til barokmusik.

Trut-i-Takt blev oprettet i 1973 som et messingblæserorkester. Det havde atten musikere i 1978. Dirigent var siden 1977 Flemming Rasmussen, vicedirigent i Slesvigske Fodregiments Musikkorps. Orkesteret spiller hovedsagelig folkemusik.

Musikkens Venner er et big-band med følgende besætning: tre trompeter, tre saxofoner, to basuner, én bas, én guitar, én med trommer, én med percussion, tre sangere. Dette band blev oprettet i 1974 med trompetisten Benny Nicolaisen (født 1938) som leder. Det spiller moderne dansemusik ved byfester, foreningsballer og lignende, men det ønsker kun at optræde få gange om året.

Kolding Promenadeorkester opstod i 1978 i forbindelse med operetteforestillinger i slotsgården. Det havde i 1979 ca. 30 musikere, både strygere og blæsere med omtrent symfonisk besætning. Dirigent er musikpædagog Knud Jansfort (født 1949). Orkesteret spiller lettere underholdningsmusik, f. eks. ved Kolding Træf arrangementet i Den geografiske Have 1979.

De offentlige tilskud.

I kraft af musikloven af 1976 nedsatte Vejle amtsråd 1977 et musikudvalg med repræsentanter for kommunerne og musikorganisationerne. Dets opgave var at fordele amtsrådets tilskud til musikorganisationerne, i alt 23 000

kr. til Kolding i 1977. I Kolding oprettedes i lighed hermed *Kolding Musikråd* i 1977. Dets første formand blev 1977–1979 musikbibliotekar Lars Kristiansen.

Kolding kommune brugte i 1979 ca. 200 000 kr. til støtte af musikaktiviteter. Det siger noget om udviklingen i den her behandlede periode, at kommunens udgifter til samme formål i 1937/38 var 600 kr.

Kommunen støttede også Kolding Træf 1978 og 1979, der blandt andet afholdt et sommerarrangement i Den geografiske Have efter forbillede af de svenske parkunderholdninger med let og fornøjelig musik. Folk kunne lide det. Der kom en masse mennesker. Turistforeningen stod for det.

Rytmisk musik i Kolding.

Under besættelsestiden engagerede Trocadero, Koldings fornemste danse-restaurant, en række jazzbands, hvoraf det betydeligste lededes af saxofonisten Jonny Campbell (født 1917). Baggrunden herfor var, at der da var opstået en lille kreds af mest unge jazzentusiaster i byen. De dyrkede for en stor del deres interesse ved hjælp af plader.

Blandt dem, der seriøst var interesseret i jazz, var pianisten Ole Neergaard-Holm (født 1925) fra Kolding. Han kom i radioen med tre udsendelser med jazz sammen med Erik Moseholm (bas). Ved udsendelsen den 6. januar 1957 var programmet: Bernie's tune. When I grow too old to dream. Blue moon. The way you look to night. Dinah.

Jazzklubber og jazzbands.

Amatørernes aktive interesse for jazz opstod i Kolding i begyndelsen af 1950'erne. Det hang sammen med, at den første jazztids enkle musik var kommet på mode igen. Det var såkaldt revival jazz, og den passede godt til et ungt publikum og til musikere med begrænsede erfaringer.

De unge amatører mødtes i små grupper og spillede jazz og dannede bands. Andre af de unge kastede sig ud i den opgave at organisere den jazzinteresserede ungdom. I 1957 dannedes de to første jazzklubber i Kolding: *Mahogany Hall Club* og *Jazz Society*. Klubbens formand traf aftale om en sal, engagerede et amatørjazzband og afholdt jazzkoncert med påfølgende dans. Der kunne være 150–250 deltagere i sådan et arrangement.

Billedet af jazzens historie i Kolding er flimrende. Der var mange bands og ikke så få klubber, men de fleste forsvandt efter kort tid som dug for solen. Der skal derfor kun omtales tre karakteristiske eksempler: *Jazzclub Dreamland* fra 1960, *Jens Nøhrs jazzband*, som bestod 1953–1965 under skiftende navne, og *Akropolis*, der startede som beatorkester i 1968.

Jazzclub Dreamland havde 400–500 medlemmer (1960). Kontingentet var

fire kroner om året. Formand var handelslærling Mogens Kristensen. Medlemsbladet hed *Nyt fra Jazzfronten*. Oplysning om jazz var nemlig en væsentlig del af en jazzklubs arbejde. Således fik man den 23. januar 1960 den kendte jazzcauseur Timme Rosenkrantz til at fortælle om »Amerikansk Jazz i 1959«. Det foregik på Slotshotellet. Han fortalte hyggeligt. Der var blafrende lys i dekorative vinflasker og plademusik i mainstream stil. Bag efter spillede Sven Hermanns kvartet fra Odense. Hermann var en af de bedste moderne danske vibrafonister og vandt danmarksmesterskabet i provinsjazz allerede i 1951.

Klubben var helt de unges eget initiativ. Det var dem, der havde ansvaret for aftenens forløb. Det var dem, der tog den økonomiske risiko. Den således opnåede selvstændighed var et afgørende træk i ungdommens jazzbegejstring.

I Jazzclub Dreamland spillede i løbet af de første otte måneder af året 1960 to koldingbands hver tre gange. Det var *Papa Klosters Jazzband*, ledet af Niels Jørgen Kloster (født 1943), og *Ove Rex Kvartetten*. Desuden optrådte bands fra Syd- og Sønderjylland, her imellem Robert Stormy Olsens sønderjyske band. Det blev til *Stormys sextet* og fik hjemsted i Kolding. Det vandt prisen som det bedste moderne jazzband ved Ekstrabladets

landskonkurrence for provinsjazzorkestre i Odd Fellow Palæet i København den 10. november 1960.

Sit største arrangement havde Jazzclub Dreamland på »Industrien« den 14. marts 1960. Da optrådte negerklarinettisten George Lewis (1900–1968) sammen med Papa Bues Viking Jazzband. I alt nåede Jazzclub Dreamland at gennemføre fjorten arrangementer, inden den gik ind august 1960.

I 1953 startede koldingorkesteret *New Dixieland Six*. I spidsen for det stod *Jens Nøhr* (født 1941). Han var pianist. De andre medlemmer var hans broder Per Nøhr (guitar) og tre af hans klassekammerater fra Kolding Gymnasium. Desuden var der trom-

Kolding Centralbibliotek afholdt den 6. april 1961 »dans mellem reoler«. Dream Boat Jazzmen spillede. Det var Orla Petersen med trommer, Verner Neugebauer med banjo, Kristen Barfod med klarinet, Hans Werner Ottesen med trompet og Jens Nøhr med basun. Foto: Lisberg.

petisten Hans Werner Ottesen, som også var elev på gymnasiet. De drev det efter nogle år til at spille i forsamlingshuse på landet i omegnen af Kolding.

Deres band forstærkedes med trommer og en bas samt en klarinet. De tog navnet *Jazzpingvinerne* og spillede sammen i fire år 1958–1962. De kom vidt omkring og gav koncerter selv i København.

Efter nogle personudskiftninger dannede de i 1964 *Daddy J Cimbrian Jazzband* med Jens Nøhr (basun), Per Nøhr (banjo), Finn Fåborg (bas) og Erik Bæk (klarinet). *Daddy J Cimbrian Jazzband* spillede sammen med bluessangerinden Vivian Snow og negerklarinetisten Albert Nicolas. Med dette orkester turnerede de i det meste af Danmark og Nordtyskland, og de optrådte i TV. Deres sidste bedrift var, at de i februar 1965 stiftede *Daddy J Jazzclub*, som fik til huse i en gammel hestestald ved restaurationsen Møllegården i Kolding. De drev den dog kun til den 6. november 1965. Da tog *Daddy J Cimbrian Jazzband* afsked med *Daddy J Jazzclubs* medlemmer, og orkesteret opløstes. Dermed var ungdommens store jazztid i Kolding forbi. Den havde varet fra 1957 til 1965.

Karoline Mælkepop.

Et særligt kapitel i den rytmiske musiks historie i Kolding handler om Karoline Mælkepop, som Kolding byråd oprettede, og som lededes af et byrådsmedlem, lærer Ib Borg Mogenssen. Karoline Mælkepops største begivenhed var besøget den 5. november 1965 af popidolet Peter Belli (født 1943). Han var *langhåret*. De unge var henrykte. 250 masede sig ind, og to betjente måtte holde styr på skaren.

Borgmesteren skålede med Peter Belli i mælke-shake. Det var meget godt, men i Karoline Mælkepop, såvel som hvor jazzen var kommercialiseret, var ledelsen gledet ud af hænderne på de unge. Friheden og selvstændiggørelsen, som de havde tilstræbt gennem jazzen, måtte de nu søge ad andre veje.

Beat.

En væsentlig del af forklaringen på jazzmusikernes ændrede vilkår findes deri, at el-guitaren kom frem. Den hørtes første gang i Kolding ca. 1963, og snart var et kostbart teknisk udstyr nødvendigt for musikerne. Altså måtte de have indtægter, engagementer, og følgelig blev de nemt afhængige af en manager. El-guitaren var tillige en af forudsætningerne for den nye beatstil, som havde større volumen end jazz.

Kun få af orkestrene klarede de større krav på det tekniske, kunstneriske og forretningsmæssige plan. Blandt dem var *Akropolis*. Det fik tilslutning af dygtige folk, f. eks. fra Red Mustang, et koldingband, der var danmarksmester i beat (1968), og som havde fået to plader ud (Jack's Beat Records BR 1062 og 1067).

Akropolis startedes 1968 af guitari- sten Jørn Bennedbæk (født 1953) og Jens Erik Lund (sang og guitar). Det

bestod desuden af en trommeslager, en mand med el-orgel, en med bas og en sanger.

Orkesteret havde et velarrangeret repertoire. Bannedbæk skrev musikken og Jens Erik Lund teksten. Orkesteret spillede hård beat 1970–1974. Det optrådte overalt i Jylland og på Fyn, af og til over 50 gange om året.

I den følgende tid fandt adskillige personudskiftninger sted i orkesteret, men de to hovedaktører fortsatte. Stilen glattedes ud under indflydelse af klassisk musik. I 1979 indspillede Akropolis en plade, *Half a Million Hours Symphony*, der i toner skildrede et menneskeliv fra vugge til grav (Circle CLP 4206).

Musikfestival 72.

I 1970 slog beat igennem hos mange Kolding bands, men ofte kun som en larmende dansemusik, såkaldt »pigtråd«. Under disse for den gode jazz så trange tider gjorde programsekretær ved Danmarks Radio, Erik Moseholm (født 1930), et fremstød for jazz og ny musik i Kolding den 15.–25. juni 1972. Han søgte samarbejde med en lang række musikorganisationer med Dansk Jazzmusiker Forening i spidsen, og det førte da også til det mest omfattende musikarrangement indtil da i Kolding.

En lang række af byens kor og orkestre optrådte, men festivalens hoved-

kræfter var de indforskrevne kunstnere. En hovedattraktion var den engelske gruppe Hawkwind, som spillede i KIF hallen den 21. juni 1972. Det var et lys- og lydorgie, som fuldstændig chokerede tilhørerne. Langt større glæde havde disse utvivlsomt af trompetisten Palle Mikkelsen (født 1941, årets jazzmusiker 1968) og hans oktet. Det var et kunstnerisk højdepunkt med den bedste jazz i international stil.

Men den største publikumssucces under musikfestivalen var den afsluttede koncert i KIF hallen med de politisk og socialt bevidste kor og orkestre: Røde Mor, Agit-pop og Dansk Undergrundskonsortium. De havde indflettet lokalt indstillede tekster, som bed.

Kolding Musikforening af 1880 bidrog til festivalen med en slotskoncert med renæssancemusik på gamle instrumenter.

Radioen bragte efterhånden en snes udsendelser fra festivalen. Om musiklivet i Kolding blev styrket af den store indsats er det naturligvis svært at afgøre. Der var en ganske direkte fortsættelse af festivalen derved, at nogle af dem, der da optrådte, kom til Kolding igen siden hen.

Således var sangeren og komponisten Benny Holst (født 1940) fra Agit-pop med den 9. februar 1978, da visesangerinden Trille (født 1945) og andre

socialt politisk bevidste kunstnere i industriforeningen gav en koncert arrangeret af Danmarks kommunistiske Ungdom (DKU).

Der blev ved den lejlighed holdt politisk tale ud fra mottoet: »Et folk, som ingen sange har, er lettere at holde i skak«. Der var 425 tilhørere, mest unge. DKU holdt sin første koncert i Kolding i 1977. Foreningen havde seks koncerter i alt 1977–1979, alle med rytmisk musik.

Kolding Kommunebibliotekets Musikafdeling. Klostergården.

Kolding Kommunebibliotek havde i 1968 anskaffet en samling grammofoonplader, som man kunne aflytte på stedet. Efter 1. oktober 1970 kunne man låne dem med hjem. De to tredjedele var med klassisk musik og én tredjedel med folkemusik, beat og jazz. Men ved de anskaffelser, som fandt sted i løbet af 1970'erne, ikke blot øgedes antallet, men sammensætningen ændredes, så samlingen i 1979 bestod af lige mange beatplader og

klassiske plader. — *Kolding Kommunebibliotekets Musikafdeling* afholdt koncerter siden 1976. Af dem var to tredjedele med »folkemusik«.

Kolding kommune åbnede i 1979 kulturhuset Klostergården. Den blev hjemsted for megen musikaktivitet, bl. a. for *Kolding Rytmiske Musikforening*. Den havde sin første mødeaften den 19. maj 1979, og dertil havde den indbudt de lokale amatører. Der mødte ca. 150 mennesker, og de spillede både folkemusik, spillemandsmusik og jazz i alle afskygninger.

Det er nok for meget sagt, at disse nye musikaktiviteter i Kolding i 1970'erne var fremkaldt af festivalen, men ved på én gang at fremføre musik af alle arter i byen og vise, hvor publikum strømmede hen, havde festivalen af-dækket, hvor der var et utilfredsstillet behov, og på de felter var det, de nye initiativer satte ind: Musik og Ungdom (1973), Kolding Kommunebibliotekets Musikafdelings koncerter (1976), DKUs koncerter (1977) og Kolding Rytmiske Musikforening (1979).

Musikforeningen af 1880 efter 75-års jubilæet.

I 1955 fyldte musikforeningen 75 år, og den havde i tidens løb fået mange

traditioner. Styrkede de eller hæmmede de foreningens virksomhed?

Musikforeningens medlemmer.

Der findes to medlemslister, én fra 1934 og én fra 1979. I stiftelsesåret 1880 omtales tolv personer, og da man tør formode, at stifternes hustruer også blev medlemmer, kan der derefter gives følgende oversigt over medlemmernes fordeling på erhverv:

	1880	1934	1979
Fabrikanter, direktører, grosserere, købmænd	1	27	10
Liberale erhverv, læger, sagførere, ingeniører o. l.	1	18	26
Lærere, bibliotekarer, journalister o. l.	5	12	49
Organister, musiklærere o. l.	3	7	5
Sygeplejersker o. l.		5	7
Andre funktionærer		11	14
Håndværksmestre, håndværkere		1	5
Proprietærer, gårdejere, gartnere	1	4	3
Arbejdsmænd	0	0	0
Studerende			14
Fruer, frøkener for så vidt de ikke er talt med under eget erhverv	7 ?	154	67
	18 ?	243	208

Det er påfaldende, at medlemmernes fordeling på erhverv ikke ændrede sig væsentligt i løbet af de hundrede år. Stærkt repræsenteret i starten var lærerne, og det var de stadig i 1979. Direktører og liberale erhverv har hele tiden haft en ganske betydelig repræ-

sentation i foreningen. Men den største af alle grupperne var og blev damernes, om end der i 1979 var færre under denne rubrik end tidligere. Det skyldtes, at mange kvinder var blevet selverhvervende, så de anførtes under deres erhverv.

Den sociale overklasse havde for en dels vedkommende trukket sig tilbage fra musikforeningen siden 1934.

Helt afgørende var det, at nogle erhverv holdt sig fuldstændig eller næsten fuldstændig udenfor. Det gjaldt så store befolkningsgrupper som arbejdere, håndværkere og landmænd, grupper som tilsammen udgjorde to tredjedele af befolkningen eller mere.

Foreningens snævre grundlag i befolkningen måtte gøre det vanskeligt for den at opnå en rimelig fornyelse og vækst i medlemstallet. Ensiddigheden i medlemskredsen skyldtes ikke en bevidst politik fra musikforeningens side. Den åbnede således med glæde for alle dem, der meldte sig ind i besættelsesårene. Snarere havde det sammenhæng med, hvad foreningen havde at byde på.

Kolding Musikforening af 1880. Mest anvendte komponister.

Tallet angiver, ved hvor mange procent af koncerterne i perioden der blev spillet værker af komponisten.

		1923	1951	1961	1971
		1936	1960	1970	1979
John Dowland	1562–1626			9	9
A. Vivaldi	1675–1741			14	12
G. P. Telemann	1681–1767			7	7
Georg Friedrich Händel	1685–1759	6	14	9	9
Johann Sebastian Bach	1685–1750	9	27	12	12
Joseph Haydn	1732–1809		11	12	
Wolfgang Amadeus Mozart	1756–1791	15	30	30	26
Ludwig van Beethoven	1770–1827	15	38	42	28
Franz Schubert	1797–1828	19	43	19	19
Robert Schumann	1810–1856		24	12	12
Frederic Chopin	1810–1849	17	19	16	16
Peter Heise	1830–1879	9	8		
Johannes Brahms	1833–1897	9	35	14	14
Antonin Dvorák	1841–1904			9	9
Edvard Grieg	1843–1907	9			
Leos Janáček	1854–1928			7	7
Claude Debussy	1862–1918		22	14	14
Richard Strauss	1864–1949	6			
Carl Nielsen	1865–1931	11	16	12	14
Maurice Ravel	1875–1937		14	12	12
Bela Bartók	1881–1945			12	
Jaques Ibert	1890–1962			7	7
Dmitrij Sjostakovitj	1906–1975			7	7
Jørgen Jersild	1913–			7	7
Antal koncerter		47	37	43	43

Hvilke komponister, der skulle anvendes ved musikforeningens koncerter, besluttedes gennem en proces, hvori både foreningens bestyrelse og de op-

trædende kunstnere deltog, idet kunstnernes indflydelse derpå klart var langt større end bestyrelsens.

De tendenser i koncertlivets udvik-

ling, som viser sig i skemaet, skyldes derfor først og fremmest holdningsændringer inden for de udøvende kunstneres kredse, og skemaet må derfor være udtryk for landsdækkende forhold og ikke blot for koldingfænomener.

Skemaet er blevet til på grundlag af bevarede koncertprogrammer. De viser, at musikforeningen i 1923–1936 samlede sig om at fremføre den wienerklassiske musik, dog suppleret med værker af Carl Nielsen. Dette mønster er ikke siden brudt, men det har efterhånden og lidt efter lidt fået nogle tilføjelser. Først kom fransk musik med Debussy og Ravel i 1950'erne, siden slavisk musik med tjekkerne Dvorák og Janáček i 1960'erne. Også en anden udvidelse er sket i 1960'erne, nemlig i tid, dels tilbage til renæssance- og barokmusikken, dels frem til samtidens komponister.

Sidst i 1950'erne var Musikforeningen af 1880 således en forening med et ganske bestemt publikum, som havde en ganske bestemt forventning om, hvad foreningen ville bringe af musik. Det lå så fast, at der måtte arbejdes for en fornyelse både af medlemskredsen og af repertoiret. Den første, som forsøgte, var adjunkt Torben Emmeluth (født 1921). Han var kendt, bl. a. som dirigent for Kolding Korforening, men han havde i øvrigt del-

taget aktivt i Koldings musikliv både som sanger og musiker siden 1949.

Kolding Korforening var stiftet som et blandet kor i 1933 på initiativ af købmand Holger Kelstrup. Korets dirigent var Axel Carstens (1899–1971), den første universitetsuddannede sanglærer i Kolding. Han flyttede imidlertid bort i 1939, og dette og krigstidens besværligheder gjorde ende på koret.

I 1949 blev Emmeluth ansat på Kolding Gymnasium. Kelstrup henvendte sig til ham, og Emmeluth indvilligede i at prøve at genrejse koret. Det lykkedes at samle seks sopraner, fire alter, otte tenorer og fire basser, og med denne besætning gav koret sin første koncert i Sønder Stenderup kirke den 11. marts 1951. I alt gav Kolding Korforening tyve koncerter i Emmeluths tid 1950–1961, heraf flere adventskoncerter i Immanuelskirken. Koret deltog i Sangens Dag i 1957, 1960 og 1961. (Videre om Kolding Korforening side 103).

Torben Emmeluth.

Da adjunkt Emmeluth i 1958 blev formand for musikforeningen, havde den 396 medlemmer. Det var ganske pænt, og Emmeluth koncentrerede sig derfor om repertoireplanerne. Traditio-

nen blev fortsat, og det lykkedes ham hertil at skaffe en perlerække af prægtige kunstnere. De betydeligste var den amerikanske pianistinde Rosalyn Tureck, datidens største Bach-fortolker (1964) og cellisten Caspar Cassado (1963 og 1965). Medlemmerne var mere end tilfredse. De sluttede op om disse og lignende koncerter, og det gennemsnitlige tilhørertal blev derfor betydeligt, f. eks. 325 i sæson 1964/65. Fornyelsen af repertoiret skete derved, at samtidens musik indførtes i foreningen, bl. a. af professor Bengt Johnsson, som (1968) spillede et ekstremt moderne stykke, Image, af Poul Roving Olsen, uden at tilhørerne stejlede. En aften, hvor Trio Mobile spillede både renæssancemusik og en komposition af Nordheim fra 1967, blev anerkendt af anmelderen som »en aften med fornyelse«. (1970).

Emmeluth tog flere andre nye initiativer. Således skaffede han musikforeningen noget så enestående som en orkesterkoncert. (Odense Byorkester 1960).

Meget langtrækkende virkning fik Emmeluths deltagelse i planlægningen af den slotskoncert, som Turistforeningen fik gennemført i 1965. Det lykkedes ham at finde det rette kunstneriske niveau både det år og de følgende, og det heldige udfald heraf sikrede en fortsættelse af slotskoncerterne.

Da Emmeluth gik af som formand for musikforeningen (1970), beholdt han sin plads i bestyrelsen, så hans arbejde for en forsigtig fornyelse af repertoiret kunne føres videre.

Poul Salling.

Forretningsfører Poul Salling (født 1918) blev formand for Kolding Musikforening af 1880 i 1970. Han måtte kæmpe med foreningens andet hovedproblem, medlemsfornyelsen. I 1971 havde musikforeningen 200 medlemmer, og 100 nye medlemmer var nødvendige, ellers kom musikforeningens fremtid i fare. Han foretog en kraftig annonsekampagne i 1971, men uden større held. Flygelet blev solgt, og koncerterne blev henlagt til seminarier, hvor der var flygel til rådighed. Blandt de spareforanstaltninger, han måtte gennemføre, blev én af varig betydning, musikforeningens samarbejde med Musik og Ungdom.

Musik og Ungdom.

For at komme navnlig de unge i møde med god musik, som svarede til deres interesser, blev der i 1973 med lærer Bo Winther som leder oprettet en koldingafdeling af landsorganisationen Musik og Ungdom. Den afholdt koncerter af afvekslende indhold, f. eks. i 1975/76 1) jazz, 2) klassisk,

3) folkemusik, 4) ny musik, 5) blues. Både stat og kommune ydede betydelig økonomisk støtte. Medlemstallet i koldingafdelingen varierede mellem 100 og 150.

Mod at tage del i udgifterne skaffede musikforeningen ret regelmæssigt sine medlemmer adgang til en udvalgt koncert i Musik og Ungdom i hver sæson, første gang i 1974.

Statens Musikråd.

Statens Musikråd, som var oprettet i 1972, fik til opgave at forberede en støtte Lovgivning for musiklivet. I Statens Musikråd var de væsentligste danske musikorganisationer repræsenteret, bl. a. var Bo Winther udpeget af kulturministeriet til at repræsentere publikumsorganisationerne (1972–1975).

Kolding Musikforening af 1880 blev medlem af Sammenslutningen af danske Musikforeninger, som fik sæde i repræsentantskabet for Statens Musikråd, og håbet tændtes om en støtte Lovgivning, som betryggede musikforeningernes økonomiske tilværelse.

Loven kom i 1976, men samme år flyttede Salling fra Kolding. Han nåede derfor kun at opleve de strenge år i musikforeningen. Den sidste tid var dog mildnet ved kommunale tilskud, 2000 kr. om året fra 1972, i 1975 endda 3000 kr.

Stig Hansen.

Adjunkt Stig Hansen (født 1939) blev formand for Kolding Musikforening af 1880 i 1976. Han fortsatte det økonomisk fordelagtige samarbejde med Musik og Ungdom og indgik endda i lignende fællesarrangementer med andre organisationer, FOF, KOKA og Kolding Musikråd.

Efter gennemførelse af musikloven steg de offentlige tilskud til musikforeningen fra 7000 kr. i 1976/77 til 9000 kr. i 1978/79. De øgede midler blev sat ind på to områder:

Takket være de større tilskud og et samarbejde med Kolding Musikråd kunne musikforeningen i 1979 indbyde til koncert med Franz Liszt Kammerorkesteret. Liszt orkesteret var et verdensberømt ungarsk strygeorkester på sytten musikere. Det store og fornemme orkester spillede i Brændkjærkirken et program, der bestod af værker af Vivaldi, Händel, Mozart og Mendelssohn.

Musikforeningens bestyrelse mente, den havde en forpligtelse til at hjælpe unge danske kunstnere i gang ved at engagere dem. Den nydannede Fynske Trio spillede klaver, klarinet og cello, og dens program bød på værker af Hartmann, Beethoven og Brahms samt en nyhed, Per Nørgaard: Spell (fra 1973), altså som talt lige ud

af musikforeningens hjerte. Den blev derfor indbudt til at komme og spille (1977).

Mellem disse to yderpunkter, det internationalt turnerende orkester og de unge danske kunstnere, lå musikforeningens koncerter i disse år. Dette var muligt på grund af de større offentlige tilskud. Ved hjælp af dem fik man at høre det engelske Orchestra

da Camera med tyve musikere (1976) og det internationalt kendte bulgarske kammerorkester, dirigent Dina Schneidermann (1977), samt det lige så berømte Prager Kammersolisten, dirigent Hynek Farkac (1978).

På den måde blev de øgede økonomiske midler virkelig brugt til at give koncerterne i musikforeningen et større format.

Afsluttende oversigt.

I musikforeningens første år var det medlemmernes egen sang og musik, man kunne høre på koncertaftenerne. I 1893 havde foreningen 280 medlemmer. Deraf var kun en mindre del musikudøvere, og efterhånden blev det ret almindeligt at lade professionelle kunstnere optræde, i året 1900 dog stadig kun ved halvdelen af årets koncerter, i 1905 derimod ved samtlige. Med denne virksomhed for så stort et publikum blev Kolding Musikforening af 1880 førende i byens musikliv, og den opnåede i løbet af ca. 25 år at skabe et kvalitetsbevidst musikpublikum. Det må antagelig betragtes som en konsekvens heraf, at nogle af landets bedste kunstnere i årene op mod første verdenskrig kom på turné til Kolding i stort tal.

I 1907 flyttede musikdirektør Lomholt til Kolding og begyndte en omfattende og initiativrig virksomhed, bl. a. gav han tyve abonnementskoncerter om året. Derved skabtes et talstærkt og levedygtigt publikum.

Opførelsen af Svend Erik Tarps »Koldinghus« i 1930 med Lomholt som dirigent var for Lomholt et højdepunkt, især derved, at ved den lejlighed samarbejdede et orkester og et kor, som begge var skabt af ham. Lomholt havde klart føringen i byens musikliv, lige til han døde i 1936.

Ved oratoriekoncerterne i Kristkirken 1936–1955 fik organist Jakobsen elleve gange kor, orkester og solister til at arbejde sammen, og der samledes ved disse lejligheder flere tilhørere,

end man før havde oplevet ved koncerter i Kolding. Organist Jakobsen opnåede dette resultat ved at bygge på, hvad flere forgængere havde skabt, men han sammenføjede det til et hele og forædlede det.

1957–1965 var ungdommens store jazztid i Kolding. Jazzklubber og jazzbands førte en tilværelse helt uden for det hidtidige musikliv, men i 1970erne dannedes en række musikorganisationer, hvorved den rytmiske musik bragtes ind som led i byens almindelige musikliv.

I mellemkrigstiden fortsatte Kolding Musikforening af 1880 med ret ubemærket at give fire koncerter om året. Under besættelsestiden påskønnedes

de, så medlemstallet steg til mere end det dobbelte, men efter 1948 dalede det atter.

Da opstod slotskoncerterne i 1965 ved et samarbejde, som efterhånden kom til at omfatte Turistforeningen, Musikforeningen af 1880, Kolding Kammermusikforening, Kolding Korforening og Kolding kommune. Musikforeningen var med andre ord blevet inddraget i det brede og varierede musikliv, som var opstået i Kolding gennem et halvt hundrede år, og som yderligere berigedes ved de mange nydannelser i 1970erne, og det er bemærkelsesværdigt, at musikforeningen havde vundet sin plads blandt de andre ved at løse sin særlige opgave, at værne om og videreføre den klassiske musik.

Kilder.

Trykte kilder.

- Poul Frost-Hansen: Musiklivet i Kolding 1943–1944. Uddrag af Musikforeningens Historie. Kolding 1943.
- V. Schæffer: Vor By Kolding omkring 1930 II, side 24–25 (1930). (Hannibal Marcus: Musiklivet i Kolding).
- Koldingbogen 1971, side 37–40.
(Axel Anderesn: Der var engang en spillemand).
- Program ved jubilæumskoncerten i Dyrehavekolens festsal lørdag den 23. sep. 1978. Kolding Mandskor 1928–1978.
- N. P. Slifsgaard: Arbejdersangforeningen af 1881, Kolding. 1881–1931. Jubilæet 6. Oktober (1931).
- Musik 1919 Nr. 7, side 88–89. (Musik- og Sangstævnet 1919).
- Dansk Musikertidende 1919, side 77, 94, 129. (Musikfest 1919).
- Vejle Amts Årbog 1960, side 201–209. (H.

Promenadeorkesteret spillede i Den geografiske Have den 29. juni 1979 med musikpædagog Knud Jansfort som dirigent. Denne koncert var led i et arrangement, der kaldtes »Kolding Træf 79«. Promenadeorkesteret var oprettet i 1978. Det spillede underholdningsmusik. Foto: Nils Rosenvold.

Frandsen: Aftenmusik i Sct. Nicolai kirke i Kolding).
 Acta Campagnologica 1975 nr. 7, side 24–25. (Klokkespillet i Sct. Nicolai kirke i Kolding).
 Kristkirken Kolding 1925–1975.
 Den danske Lægestand 1904 (Hjalmar Fich), 1936 (Ove Ørkild), 1965 (Ejnar Ørkild).
 Dansk Kirkemusiker-Tidende Oktober 1935, side 117 (C. E. Klein).

Georg Bruun: Halvtreds Aar (1930). (Rektor Theisen).
 Love og Bestemmelser for Kolding Musikforening af 1880 (1906).
 Kolding Korforening. Love (1933, rev. 1964).
 Musik og Ungdom. Vedtægt (1976).
 Vedtægter for Kolding Musikråd (1977).
 Love for Kolding Kammermusikforening (1969).
 Indbydelsesskrift til Afgang- og Aarsprøven i Kolding Latin- og Realskole 1881.
 Kolding Gymnasiums Arsberetning 1969, 1974, 1976.
 Kolding kommunale Skolevæsen 1964/65, 1971/72, 1977/78.
 Danske Folkekor 1902–1927.
 Dansk Korforening. Beretning for Aarene 1932–1940, udgivet af Overstyrelsen (1941), 1942–43 (1943), 1943–44 (1944).

- Dansk Korforening nr. 30, februar 1962.
 D D J nyt, udgivet af Den danske Jazzkreds.
 1 og 2 (1978).
 MIVA, Musik i Vejle Amt, udgivet af amts-
 musikudvalget for Vejle amt (1977–1979).
 Kolding købstadskommunes regnskaber
 1920–1978.
 Kolding Avis. Kolding Folkeblad. Jydske Ti-
 dende.

Scrapbøger.

- Capella 1911–1924.
 Hjalmar E. Jakobsen 1916–1966.
 Kolding Mandskor 1928–1944.
 Kolding Korforening 1933–1937, 1954–1978.
 Åge Nielsen 1944–1979.
 Kolding Musikforening af 1880 1950–1974.
 Kolding Kammermusikforening 1968–1979.
 Et udvalg af koncertprogrammer 1923–1937,
 1941–1966.

Utrykte kilder.

- Musikforeningen af 1880: Forhandlingspro-
 tokol 1933–1963. Regnskaber 1912–1936.
 Bilag 1948–1977. Korrespondance i udvalg
 1941–1967.
 Kolding Korforenings Forhandlingsprotokol
 1933–1953.
 Rachel Juhl: Barndomserindringer (1966).
 Lokalhistorisk samling på Kolding Kom-
 munebiblioteker.
 Ejnar Ørkild: Hemmeligheden ved en god
 violin (1978). Lokalhistorisk samling på
 Kolding Kommunebiblioteker.
 Anders Jessen, Almind: Dagbøger.
 Kirkebøger fra Kolding sogn (Sct. Nicolai)
 og Seest sogn.

Arbejderbevægelsens første dage i Fredericia 1865-1885.

Af Axel Petersen.

Fredericia er noget for sig — eller var i hvert fald.

Byen er ikke som en række andre købstæder vokset op på helt naturlig vis f. eks. ved et vadested, hvor handelsveje mødtes, eller ved en velbeskyttet naturhavn inderst i en fjord eller begge dele, sådan som det jo nok gælder dens nabobyer i amtet.

Fredericia blev som bekendt anlagt som fæstning, og det i det herrens år 1650, efter allerhøjeste bestemmelse, på et militærstrategisk vigtigt sted ved Lille Bælt.

Byen har siden da og ind i vort århundrede været fæstning. Og den har alle sine dage været soldaterby — fra 1679 som garnisonsby — hvad der, især tidligere, gav staden og dens befolkning et særligt præg.

De første indvånere var bønderne fra de tre landsbyer, Hannerup, Hyby og Ullerup, der lå nærmest den nye fæstning, og som på kongebud blev flyttet inden for voldene med gårde og kirke

for sammen med militæret at danne borgerskabet i den nye by.

De i årene derefter tilflyttende borgere i den nye købstad var især mennesker, som af særlige grunde søgte ly og asyl i læ af volde og kongelige privilegier. Og her skal man nok især pege på det betydningsfulde indslag i stabelstadens¹⁾ daglige liv og økonomiske opbygning, som de omkring 1720 indkaldte franske flygtninge, huguenotterne, kom til at udgøre.

Sammen med de allerede indflyttede bønder fra fæstningens opland dannede de det meget omfattende avlsbrugersamfund, som endnu for et par menneskealdre siden kendetegnede byen med de mange bøndergårde, lader og stalde og de karakteristiske tobakshuse²⁾ og med de brede ubrolagte gader dækket af et pænt lag hestepærer og kokasser fra kørsel og kotræk til og fra markerne hinsides byportene.

Måske var det også dette købstadland-

brugssamfund, der kom til udtryk ved det første folketingsvalg den 4. december 1849, da man i Fredericia valgte avlsbruger Rasmus Ottesen³⁾ med et forholdsvis fint stemmetal, mens man i Kolding valgte en præst fra København og i Vejle en stedlig herredsfoged.

I denne særprægede garnisons- og bondekøbstad kom der så efterhånden en række mindre virksomheder, først og fremmest håndværks- og handelsforetagender til den stedlige befolknings behov og til militærets forsyning.

I første del af 1800-tallet, efter at stabelstaden Fredericia efter 160 års ventetid endelig havde fået sin lovede havn, kom der et vist opsving i byens næringsliv. Men det gik småt under skiftende økonomiske vilkår, og de to slesvigske krige slog meget i stykker for den udsatte fæstningskøbstad.

Det var dog, som om ulykkerne hurtigt blev overvundne og skaderne udbedrede. Og en forstærket udvikling kom i gang. Årene mellem de to krige er en mærkelig opgangstid for byen. Virksomhederne trives, og folketallet stiger forbavsende stærkt i disse år. Den økonomiske krise i slutningen af 1850'erne var dog skæbnesvanger for en del af byens mere spæde industri. Efter det meget hårde prøvelsens år 1864 kommer der lidt efter lidt rigtig skub i den begyndende industriby Fredericia. Der stiftes flere virksomhe-

der, som efterhånden får et betragteligt omfang og skaffer megen beskæftigelse til staden. Dampvæveriet, Bloch & Andresen,⁴⁾ der var startet af Bloch og Petersen i 1847, og som havde overlevet begge krige, tog især i 1870'erne et godt opsving og var som byens største enkeltvirksomhed oppe på en arbejdsstyrke på om ved 250 mennesker, fortrinsvis kvinder, og havde en årsproduktion på to millioner alen varer til en samlet værdi af ca. 600 000 kr.

I 1866 afsluttedes jernbaneanlægget fra Fredericia til Vamdrup ved den nye grænse og et par år senere den nye jyske længdebane, i første omgang til Århus. Og dette at fæstningsbyen, der hidtil havde ligget borte fra alfarvej, nu blev jernbaneknudepunkt, fik naturligvis stor betydning for byens erhvervsliv, og det tilførte samtidigt staden et nyt befolkningselement. Det var de mange tjenestemænd ved bane og ved post- og telegrafvæsen, der ikke blot prægede gadebilledet med deres uniformer, men som også ved hele deres mere stabile økonomiske forhold med fast løn og fast ansættelse blev en særlig faktor i byens liv.

Til dette sammenflikkede bysamfund, der her er forsøgt en hastig skitse af, kom den faglige og den politiske arbejderbevægelse meget tidligt. Og den fik her, i alt fald den første

J. P. Schmidt jun.'s cigarfabrik i Fredericia. 1875. Fra billedsamlingen på Fredericia Bibliotek.

snes år, sit særlige præg i forhold til den øvrige danske arbejderbevægelse. I årene efter, at Danmark havde måttet aflevere Slesvig og Holsten til Preussen og Østrig, sejrherrene i den ulyksalige krig i 1864, flyttede en række virksomheder fra de afståede landområder op nord for den nye statsgrænse, enten med hele deres fabrik eller ved at etablere en filial på det nye sted.

En sådan virksomhed var kancelliråd Jacob Petersen Schmidts cigarfabrik i Flensborg, som købte grund i Fredericia og startede en filial under navnet J. P. Schmidt jun.'s Cigarfabrik.⁵⁾ Fredericia var allerede for længst en tobaksby. Her havde de reformerte avlsbrugere siden deres ankomst dyr-

ket store mængder tobak. I 1858 havde byen hele tre cigarfabrikker, så der fandtes uddannede cigarmagere på stedet. Den nye fabrik havde desuden en del faglærte folk med fra Flensborg, og de havde dernede modtaget påvirkning sydfra af de socialistiske ideer, der var fremsat af Lassalle og Karl Marx med flere. I øvrigt hørte cigarmagerne til den kreds af håndværkere, der ved rejser som svende på valsen havde fået forbindelse med kolleger og ideer ude i Europa.

Allerede kort efter fabrikkens start i Fredericia oprettede dens arbejdere en forening, som de gav navn af »Rejse-, Syge- og Dødekasse«. Men det var den nu ikke alene, den havde givetvis også rent faglige formål.

Vi står sikkert her over for den første fagforening på dansk grund. Den havde bl. a. kontakt med tyske organisationer, således med det tyske cigarmagerforbund, der samme år var stiftet i Leipzig, og som i 1867 tilsluttede sig Internationale.

Da cigarmagerne i København i 1871 oprettede deres fagforening, Enigheden, bestemtes det i deres vedtægter, at tilrejsende tobaksarbejdere fra det tyske forbund uden indskud og karenstid kunne indgå i den københavnske forening. Det samme gjaldt de fredericianske kollegers forening, som

altså klart betragtedes som en fagforening.

Da væverne i København så sent som i marts 1873 stiftede deres første fagforening, kaldte de den Vævernes Velfærdsforening. Det var ikke så provokerende over for fagets mestre og vel heller ikke over for tvivlrådige arbejds-kammerater.

De kvindelige tobaksarbejdere startede i 1883 en syge- og understøttelseskasse med sæde i København. Den havde allerede fra starten en særlig strejkefond. Fra 1885 tog man navn af fagforening.

To mænd fik ret hurtigt en fremtrædende plads i den nye arbejderbevægelse i Fredericia. Det var cigarmager Peter Olsen og kæmnerassistent Hans Jørgen Nielsen.

Peter Olsen var født i Fredericia. Han havde gået i den reformerte menigheds skole, hvor han bl. a. havde lært tysk, hvad han fik god nytte af under ophold i udlandet som ung svend.

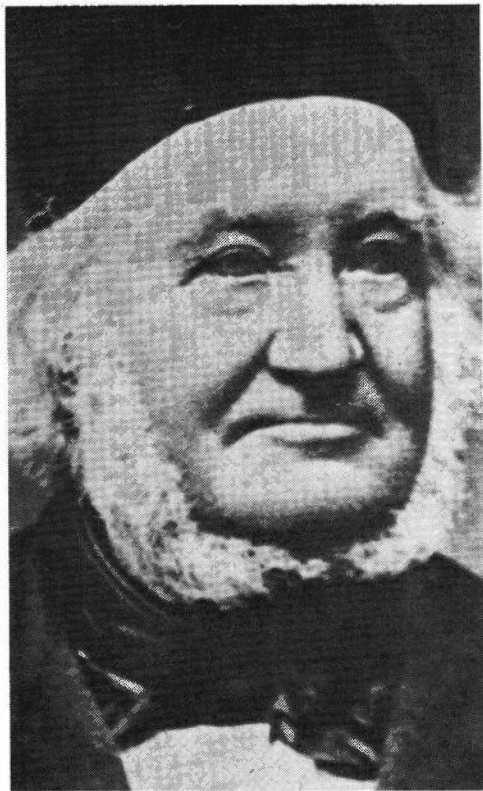
Efter konfirmationen kom han i lære hos en cigarfabrikant Sørensen, som havde sin virksomhed i Kongensgade. Som nybagt svend tog Peter Olsen på valsen ligesom så mange af kollegerne dengang, og han arbejdede en tid ved faget i Hamborg. Her kom han i forbindelse med politisk interesserede kammerater og deltog sammen med

dem i socialistiske møder, og han blev meget begejstret for de nye ideer.

I Vinteren 1867—1868 vendte han hjem til fødebyen, hvor han fik arbejde på Schmidts cigarfabrik. Og her kom han hurtigt ind i politiske diskussioner med kollegerne, og han tog kraftigt del i agitationen og blev snart midtpunkt i den nye bevægelse.

Han var musikalsk, og han skal have haft en god sangstemme, og han stiftede i juni 1868 Cigarmagernes Sangkor, der gennem årene blev et godt aktiv i den nye faglige og politiske foreningsvirksomhed. Koret blev også ret hurtigt velanskrevet hos det øvrige borgerskab, og det er nok bemærkelsesværdigt — på baggrund af hele indstillingen til den ellers så foruro-ligende arbejderbevægelse dengang — at sangkoret i 1872 efter stormfloden på Lolland gav en velgørenhedskoncert sammen med det stedlige militær-orkester. Det skete under stor tilslutning fra byens borgere og gav et pænt beløb til de vandlidte i de oversvømmede områder.

Peter Olsen udstrakte efterhånden også sin agitation til byens arbejdere uden for cigarmagernes kreds, og da Pios⁶⁾ Socialistiske Blade kom i 1871, gik han endnu stærkere ind i agitationen. Fra den 21. juni samme år efterfulgtes de socialistiske blade af ugebladet Socialisten, og Peter Olsen

Jens Glerup Valeur (1804–1891), kammerråd, kæmner i Fredericia. Fra Eduard Nissens lysbilledsamling på Fredericia bibliotek.

gjorde meget for bladets udbredelse blandt Fredericias arbejdere.

Der skabtes i høj grad ved hans utrættelige indsats et stort røre i fæstningsbyen. Under den store murerstrejke⁷⁾ i København i april og maj 1872 samlede han hver uge betydelige beløb ind til støtte for de kæpende.

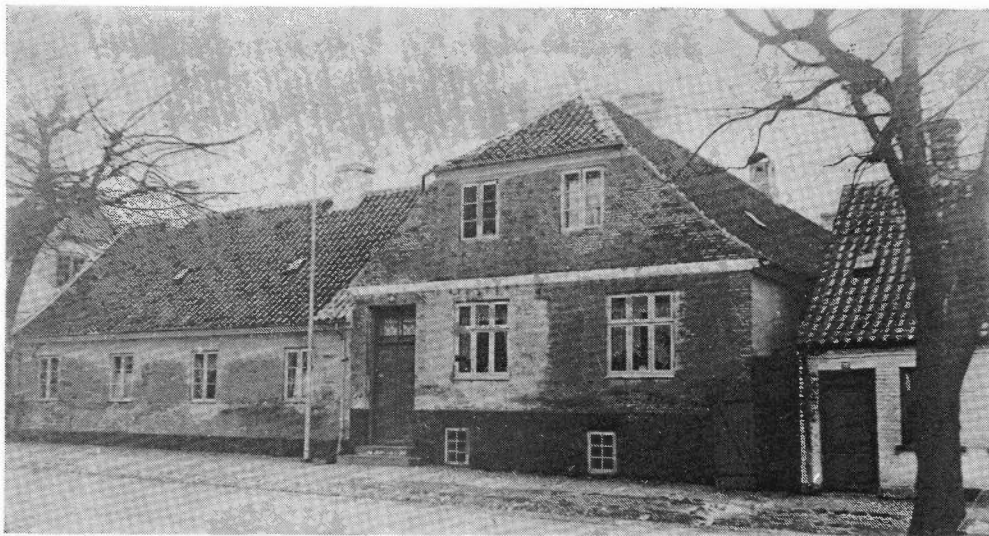
Peter Olsen ville nok være bleven en fremtrædende dansk arbejderleder, hvis ikke nogle i kampens hede let-

sindigt udslyngede grovheder mod det københavnske politi havde tvunget ham i eksil. Herom senere.

Den anden af de to fredericianske pionerer, Hans Jørgen Nielsen, kom til at spille en betydelig rolle i en halv snes år — ikke bare rent lokalt, men også på landsplan i arbejderbevægelsen og her måske især i arbejdet i Østjylland. Han var i øvrigt en kort tid medlem af partiets hovedbestyrelse.

Han var født den 10. februar 1842 i Fredericia som søn af bestyreren på den daværende fattiggård, der lå i Dronningensgade over for Trinitatis kirkegård. I bygningen fandtes også byens første sygehus, indrettet i 1836 af stadsfysikus F. A. Uldall.⁸⁾ I alt var fire stuer i fattiggården omdannede til sygestuer. De to var for fattige og veneriske patienter. De to andre var for betalende syge fra byen og amtet. Mens han voksede op i dette fattiggårdsmiljø og disse primitive sygehusforholds nærhed, fik Hans Jørgen Nielsen fattigdommen og de fattiges usle kår tæt ind på livet. De ting, han her var vidne til, kom til at præge hans sind og indstilling, så længe han levede.

Byens kæmner, kammerråd Valeur,⁹⁾ der i embeds medfør havde jævnlig kontakt med fattiggårdsbestyreren, fattede interesse for den kvikke og be-

Hans Jørgen Nielsens fødested i Dronningensgade. Bygningen, der blev nedbrudt i 1934, var fattiggård 1827–1878, sygehus 1836–1881, fribolig og husvildeafdeling 1881–1934. Fra billedsamlingen på Fredericia bibliotek.

Hans Jørgen Nielsen (1842–1884), kærner-assistent, værtshusholder. Socialdemokratisk pioner i Fredericia. Efter foto i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København.

gavede søn og hele hans holdning og karakter. Han ville have, at faderen skulle sætte drengen til at studere. Faderen mente ikke at have råd her-til, og Hans Jørgen kom derfor i første omgang i butikslære. Senere kom han dog ind på Blågårds seminarium for at blive uddannet til lærer. Af en eller anden grund blev studierne ikke gennemførte, og Hans Jørgen Nielsen kom hjem og fik nu ansættelse som kontormedhjælper hos kæmner Va-leur.

Gennem alt det, han under sin op-vækst i fattighuset havde oplevet, havde han fået stor interesse for sam-fundsforhold — ikke mindst for de so-ciale virkninger af den dengang bestå-ende samfundsorden. Han skaffede sig adgang til bøger om disse proble-mer, og især studerede han Fr. Drej-ers¹⁰⁾ socialistiske skrifter, som han blev meget optaget af.

Han samlede nu om sig en lille kreds af arbejdere og småhandlende. Og denne lille kreds fandt husly hos værtshusholder Kristensen, der havde lokaler på hjørnet af Oldenborg-gade og Vendersgade. Værten var selv interesseret i kredsens arbejde og tog med iver del deri. I denne sam-talekreds drøftede man så de ting, som Nielsen fandt bl. a. i Drejers skrifter, og som han gennemgik og forklarede for vennerne i den lille skare.

Og da man når frem til de urolige år i begyndelsen af 1870erne, hvor begi-venhederne i Paris med opstanden ef-ter den fransk-tyske krig ryster Euro-pas befolkninger og også skaber røre i det ellers så rolige Danmark, og da samtidigt Louis Pio udsender sine so-cialistiske blade, som for alvor sætter sindene i kog, da træder den frederi-cianske faglige og politiske arbejder-bevægelse åbenlyst ud i offentlighe-den og vækker bekymring i det kon-servative borgerskab og nervøsitet hos byens myndigheder.

I Socialistiske Blade opfordres der til dannelse af en politisk og faglig forening for arbejderne, og den 15. oktober 1871 stifter man så i Køben-havn den danske afdeling af Interna-tionale. Den blev i første omgang en ren københavnsk organisation.

I maj måned 1872 under den store murerstrejke indkaldte Internationale til et stort arbejdermøde på Køben-havns fællid, og bladet Socialisten bragte et opråb undertegnet af Pio, Brix¹¹⁾ og Geleff¹²⁾ og dertil en flam-mende artikel under overskriften:

»Maalet er fuldt!«.

Dette opråb, der så sandt ikke var holdt i blide vendinger, gav regering og politi en kærkommen anledning til at søge hele den nye bevægelse kvalt i starten, dels ved at forbyde mødet på fælleden, og dels og især ved natten før mødedagen den 5. maj at

arrestere de tre førere, som man herefter holdt fængslede i mere end et år, indtil højesteret ved en endelig dom i august 1873 idømte Pio fem års forbedringshus og Brix og Geleff hver tre år.

Selv om man i de herskende kredse og i den brede befolkning herhjemme var opskræmt ved efterretningerne om urolighederne i Paris og røret ude i Europa, så forekommer det alligevel ikke særlig rart at se, at man for bare hundrede år siden her i Danmark, der få år i forvejen netop havde indført demokratiet, søgte at uskadeliggøre politiske modstandere ved en så oprørende behandling som den, der blev de tre førere til del. Da de ved sær kongelig nåde blev løsladt i 1875, var de syge og nedbrudte af det brutale fængselsophold, som de to af dem, Pio og Brix, aldrig helt forvandt.

Efter førernes fængsling i 1872 overtog den københavnske cigarmager Carl Würtz¹³⁾ ledelsen af Internationale. Han kom til Fredericia den 21. oktober samme år for at søge oprettet en afdeling dér. Cigarmagerne lejede et lokale på hotel Kronprins Frederik i Gothersgade (det nuværende Kobæks Kafeterium).

Lørdag den 19. oktober averteredes mødet således:

Carl Würtz, cigarmager, fagforeningsformand. Formand for Internationale og redaktør af *Socialisten* 1872–1873. Gengivelse i udsnit af lysbillede i *Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København*.

»Undertegnede agter førstkommende Mandag Aften Kl. 8½ i Hotel Kronprins Frederiks Sal at holde et socialistisk Foredrag om Arbejdersagen.

C. Würtz«.

Annoncen fremkaldte stor uro i byen. Mandag morgen fik cigarmagerne besked fra hotelværtten, at salen alligevel ikke kunne fås. Han var bleven

truet med hærværk mod hotellet, hvis mødet blev holdt dér, sagde han.

Mødet blev så henlagt til cigarmagerens lokale i Schrøders ejendom i Prinsensgade ved Købmagergade. Lokalet var længe før mødets begyndelse fyldt til trængsel, også ude på gaden mødte mange interesserede op. Herude stod da også stadens samlede politistyrke opstillet: to betjente samt arrestforvareren og selveste byfogden. For ikke at risikere knuste ruder var vinduerne løftet af hængslerne, måske også for at de ude på gaden kunne høre med.

Würtz holdt en kraftig agitationstale, der blev mødt med stærkt bifald fra bl. a. cigarmagerne, men også med hyssen og kraftige protester fra anden side.

Så stod Peter Olsen frem og udbragte med stor tilslutning et leve for Pio, Brix og Geleff og fremsatte samtidigt de voldsomheder, der skulle blive skæbnesvangre for ham.

Fredericia Avis¹⁴) indeholder efter mødet et læserbrev med redaktørens svar således:

»Deres ærede Referat af det socialistiske Møde i Mandags den 21de slutter saaledes: »... og Cigarmager P. Olsen udbragte et Leve for den fængslede Bestyrelse, ledsaget af nogle temmelig drøje Betegnelser af det kjøbenhavnske Politi...«.

Selv blandt dem, der stod udenfor,

kunde jeg ej høre Ordene, som de faldt, men jeg har hørt af Mange, der have været indenfor, at Olsen ved det udbragte Leve for den ovennævnte Bestyrelse har brugt et Udtryk om det kjøbenhavnske Politi som »forbandede Tyveknægte«. Ja i Sandhed en drøj Betegnelse. Forholder det sig nu saa, vil De Hr. Redaktør gjøre Mange en Tjeneste ved at stadfæste det. Skam vilde det være, om denne Olsen for en slig Udtalelse skulde gaa ustraffet hen, det kan let ske, thi mellem Mand og Mand glemmes det let, staar det derimod paa Prent, kommer det for det store Publikum, og hos det vil det let blive Gjenstand for en Undersøgelse. Fredericia, 23de Oktober 1872.

Flere.

Endskjøndt det forekommer os, at »det store Publikum« ikke i alt Fald endnu kan nære nogen synderlig Interesse for, hvad Cigarmager P. Olsen siger eller ikke siger, kunne vi gerne efterkomme Indsenderens og flere Andres Ønske ved at bekræfte, at Olsen virkelig anvendte de fremhævede Udtryk.

Red.«.

Peter Olsen måtte næste dag møde på rådhuset til forklaring til politirapporten med besked om, at han skulle afvente nærmere fra retten.

Da man var klar over, at han nu stod til en meget hård straf, rådede hans

venner — og for resten også mesteren på fabrikken — ham til at søge udenlands. Vennerne holdt samme aften en lille afskedsfest for ham. Cigarmagersangkoret sluttede af med en sang, og så fulgte man ham til toget til Hamborg. Der døde han syv år senere som en fattig mand.

Hans nære ven og kollega Peter Nielsen har denne stilfærdige bemærkning:

»Han, der var født og opvokset i et armodt Hjem, var vokset ud fra dette til at blive et kærnesundt, begavet og dygtigt Menneske, der var afholdt og velset i mange Kredse. Han havde fortjent en bedre Skjæbne«.

En uge efter mødet med Würtz samledes man så igen i cigarmagernes lokale og stiftede her en afdeling for Fredericia af Internationale.

Der indtegnedes ifølge Fredericia Avis »henvend 70 Medlemmer mest Cigarmagere og Folk, der leve af tilfældigt Arbejde«. Dagen efter valgte man bestyrelse. Hans Jørgen Nielsen blev stærkt opfordret til at overtage formandsposten. Det mente han ikke at kunne under hensyn til stillingen hos kærneren. Han lovede at stå foreningen bi med råd og dåd.

Som formand valgte man så forstanderen for den stedlige baptistmenighed J. Jacobsen.

Han ernærede sig som bådfører og skrædder, vist også som gartner, og han kørte rundt med et lille køretøj og solgte gulvsand ved dørene. Han havde også en tid en gedebuk stående til afbenyttelse. Hvad der må fremgå af denne annonce, som avisen bragte den 6. november 1871:

»Den af mig anbefalede Gedebuk er kommen til Skade, saa at jeg maa slagte den.

Jacobsen
Baadfører«.

Han gik under navnet Hellig Jacob. Han var nok lidt til grin blandt borgerskabet, og det, at han nu gik omkring og snakkede socialisme, toges vist nærmest som udtryk for endnu en særhed ved manden.

I begyndelsen af november 1872 bringer avisen en stort opsat artikel på hele forsiden og et godt stykke om på side 2, om hvad Internationale går ud på, og det er:

»... intet mindre end en fuldstændig Kuldkastelse af det bestaaende Samfund, en Ophævelse af de Forhold, vi have lært at agte som de helligste i Livet ...«.

Bladet vil dog:

»... paa Forhaand erklære, at vi

ingenlunde tillægger denne Begivenhed (Oprettelsen af en Afdeling af Internationale i Fredericia) nogen sær Vigtighed enten for vor By i Almindelighed eller for de Arbejdsgivende i Særdeleshed. Vi ere snarere tilbøjelige til at betragte den herværende Sektions Medlemmer som bestaaende til Dels af Folk, der intet har at tabe og derfor mene, at de til en Forandring ogsaa kunne prøve den slags »Sjov«, til Dels af yngre Mennesker, der uden egentlig at have gjort sig Rede for, hvad det er denne Forening tilsigter...«.

Senere hedder det:

»... at det ikke vil kunne gavne de herværende Arbejdere, at en Sektion af Internationale bliver ved at bestaa her, men kun kan virke skadelig ved at forstyrre det hidtil bestaaende gode Forhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder.

Det er vist utvivlsomt, at der ogsaa her i Byen er Noget at gjøre for at forbedre de herværende Arbejderes Stilling, og vi henstille derfor til dem af vore Medborgere, som nærmest er interesserede deri, om det ikke kunne være Hensigtssvarende, at der her i Byen blev oprettet en almindelig Arbejderforening, saaledes som det med saa stort Held er sket i Odense. Det vil vist ikke være

vanskeligt, da der allerede i Cigarmager-Foreningen med sin fortrinlige Sangerkvartet haves en god Kjerne; det kommer blot an paa, at Nogle af vore indflydelsesrige Mænd sætte sig i Spidsen...«.

Længere nede har bladet:

»...ingen Betæneligheder ved at opfordre til, at der tages kraftige Forholdsregler imod den herværende Sektion, ikke Politiforanstaltninger sigtende til at berøve eller vanskeliggjøre Nydelsen af Forsamlings- og Foreningsretten, men derimod en bestemt Tilkjendegivelse fra Arbejdsgivernes og Mestrenes Side, at Arbejdere, der, ved at indtræde i Internationale ere traadte i skarp Opposition til dem, ej heller kunne vente nogen Velvilje fra deres Side, men maa være forberedt paa, at Arbejdet undrages dem.

Det er altsaa ikke, fordi vi tro, at den nydannede Forening vil kunne bringe vore Samfundsforhold her i Byen i Fare, at vi opfordre til kraftig at modarbejde den; men fordi vi smigre os med at være Arbejderens sande Ven...«.

Dagen efter sender kredsformanden, bådfører Jacobsen, en svarartikel, som avisen imidlertid nægter at op-

tage, »... da dens Form og Indhold gjorde den umulig i et anstændig Blad«.

Det anfægter dog ikke bladets anstændighed næste dag at aftrykke et indlæg, betalt som annonce, som man lader fremstå i al Jacobsens sproglige ubehjælpomhed til almindelig moro for borgerskabet, Jacobsen skriver:

»Det Meddeles Hæved dette Blads Læsere, at de Fabelagtige Løineistorier, Som Rettes i mod Indrentsionlearbejderforening ikke kan blive besvart i denne Aviis, Paa grund af at Redagsionen ikke Optager Forsvars artikler.

Jacobsen
Kredsformand«.

Redaktøren følger hertil:

»Da der under den os af Hr. Kredsformanden i Morges tilstillede Artikel var tilføjet til Redaktionen: »Forandringer og Trykfejl frabedes«, tro vi at burde gjengive Ovenstaaende nøjagtigt efter Forfatterens Manuskript«.

I kampen mellem borgerskabet med hele den bestående samfundsorden på den ene side og de revolutionære på den anden kunne borgerskabet benytte sig af den lokale konservative presse. Socialisternes ugeblad var

uden særlig betydning i denne forbindelse.

Først et par eksempler fra Fredericia Avis i vinteren 1872—1873:

»En Gaasetyv.

En Person, der havde Lyst til Gaasteg, men derimod ikke Lyst til at give 24 à 26 Sk. for Pundet, havde opdaget, at en Værtshusholder paa Mejlgade i Aarhus havde Overflod af denne Vare i sit Kjøkken, hvorfor han, hyldende de *socialistiske* Grundsatninger, kom til det Resultat, at han da nok kunne tilegne sig en Gaas, hvad han da ogsaa gjorde...«.

Og fra det lokale område:

»En praktisk Socialist.

I de sidste Dage er Sektionsformand og Formand for Sygekassen ved den herværende Afdeling af Internationale, Dugmager Heinrich Dichmann bleven anholdt for Tyveri.

Den Bestjaalne havde lagt Mærke til, at hans Brændeforraad formindskedes i paafaldende Grad, og lykkedes det at udfinde Grunden dertil, idet Dichmann en Aften blev fanget i Brændehuset ved Hjælp af en Snare.

Dichmann er født i Rendsborg og kom først her til Byen 1869, men har sandsynligvis været udenfor Voldene i 1849—50.

Et svensk Fruentimmer, med hvem han har levet i flere Aar, men til hvem han kun var ægteviet efter Socialisternes Læresætninger, er også anholdt«.

Bemærkningen om at have »været udenfor Voldene« var udsøgt uvenlig så få år efter belejringen og slaget ved Fredericia.

Hvordan modparten skulle have luft for sin uvilje, om det så skulle ud gennem sidebenene, kan følgende episode måske give en fornemmelse af.

Peter Nielsen, der var nysudlært cigarmager i begyndelsen af 1870erne og aktiv i den nye faglige bevægelse, beretter i sine erindringer fortalt til den senere Fredericia Socialdemokrat nedenstående tildragelse:

»Venstre var ogsaa dengang bæret med Højre-fanatikerens uforsonlige Had, som særligt rettedes mod Christen Berg.¹⁵⁾ Da de ikke kunde komme denne Politiker til Livs paa anden Maade, fik de et Smædestykke makket sammen, kaldet Kongen af Bogø. Teaterdirektør Levy med Selskab rejste rundt i Landet og opførte dette Makværk paa Teatrene til stor Moro for det forbenede Højre-folk. Da Stykket skulde opføres i det daværende gamle Teater, mødte vi unge Cigarmagere med Fløjterne parate, og Malersvend Christensen sluttede

sig til os. Paa Staapladerne bagest i Salen havde vi vort Stade, og i vor Nærhed ved Siden af Døren var Politibetjent Meng posteret.

Alle Siddepladser var tæt besat, selvfølgelig med »Blomsten« af Byens Befolkning med selve Borgmester Jørgensen paa forreste Række.

Da Tæppet gik op, kom Hr. Levy frem iklædt Vadmelsdragt, rød strikket Hue paa Hovedet og Træsko med blanke Kramper paa Fødderne samt en Merskumspibe i Munden. Dette Postyr skulde karikere Christen Berg. Fra alle Bænkerækker lød vilde Jubelhyl og Klapsalver, men saa kom vore Fløjter frem, skingrende og gennemtrængende. Maleren, der førte an, var den ihærdigste iblandt os. Meng raabte: I maa ikke pibe. Christensen svarede: Saa længe de andre klapper, saa længe piber vi. Saa rejser Borgmesteren sig i al sin Værdighed, vender sig om og raaber: Meng, hvem er det der piber. Det er Malersvend Christensen, Hr. Borgmester. Godt noter ham, befalede Borgmesteren. Da der vedblivende veksledes mellem Klappen og Piben, maatte Tæppet gaa ned, og der blev ingen Forestilling den Gang«.

For den noterede malersvend Christensen fik denne teateraffære ifølge Peter Nielsen et alvorligt eftersmæk i form af en langvarig politisag. Da

han forlod arresten bitter mod al dansk myndighed, gjorde han sit danske bo op og søgte at skabe sig en ny tilværelse i Hamborg.

I den livlige vinter 1872—1873 er der også nogen uro omkring folketingsvalgene.

Efter det ordinære valg til tinget den 20. september 1872 klages der fra en oplandskommune over optællingen, idet man hævder, at en del venstrestemmer ikke er kommet med. Folketinget beslutter så — bl. a. under hensyn til, at der kun er otte stemmers forskel på de to kandidaters stemmetal — at udsætte eventuel godkendelse, indtil en undersøgelse er foretaget.

Politimæssige undersøgelser og afhøringer afslører så meget uheldigt, at der må berammes omvalg til den 22. januar 1873. Her opnår Højres kandidat, Marius Gad,¹⁶⁾ et flertal på 46 stemmer og erklæres derefter valgt, og folketetinget godkender valget.

Nu rejses der imidlertid kritik af valget fra arbejderside. Fra Dagstelegraf¹⁷⁾ refererer Fredericia Avis den 8. februar 1873 således:

»Skjøndt dette Valg allerede er anerkjendt og saaledes ikke mere kan omstødes, vil der dog, efter hvad »Vejle Amts Folkeblad« har erfaret, fra Venstrepartiet i Kredsen blive ind-

givet en Klage til Rigsdagen over Maaden, hvorpaa Valget er foretaget, for som det hedder i det nævnte Blad, »at faa Vedkommende dragne til Ansvar for deres lovstridige Handlinger«. Bønderne skulle desuden ville tage følelig Hævn ved at søge til Vejle og Kolding med deres Handel og ved Oprettelse af en Brugsforening«.

Den 10. februar fortsættes således:

»Som antydet i Avisen for i Lørdags og bekræftet af Rigsdagsreferatet, er der gennem Folkethingsmand Berg indbragt i Thinget en Klage i Anledning af det sidste her i Byen afholdte Folkethingsvalg. Denne Klage skal efter Forlydende være indgivet af herværende Socialister og overrakt Hr. Berg af deres Formand. Anken — mærkværdig nok — skal fornemmelig gaa ud paa, at man har været for liberal med at modtage Stemmer af Fallenter og Fattige, der have nydt offentlig Understøttelse. Saavidt vides er Klagen ugrundet og beror paa Misforstaaelse«.

Den 13. februar er avisen kommen i besiddelse af en afskrift af klagen og skriver:

»Den tidligere omtalte af Socialisterne her i Byen indgivne Klage i

Anledning af det sidste Folkethingsvalg, er saa karakteristisk, at vi finde ikke at burde afholde Læserne fra at blive bekendt med dens Indhold, der er saaledes:

»Ved det den 22de f.M. her i Byen foretagne Omvalg paa en Repræsentant for Kredsen til Rigsdagens Folkething er der efter Undertegnedes alvorlige Overbevisning atter begaaet saa mange og betydelige Misligheder, at vi ikke kunne undlade at henlede det høje Things Opmærksomhed herpaa.

Vel vide vi, at her ikke kan blive Spørgsmaal om Valgets Kuldkastelse, men Nærværende fremkommer ogsaa blot for, at de paagældende Personer, der maatte findes skyldige i de begaaede Ulovligheder, kunne blive dragne til Ansvar for deres Handlemaade.

Af de forefaldne Uregelmæssigheder, som ere komne til vor Kundskab, skulle vi anføre Følgende, der dels juridisk kunne bevises og dels kunne ere Enkeltmands Vidnesbyrd, men om hvis Rigtighed vi ikke nære nogen Tvivl«.

Herefter anfører klagerne så en række forhold, hvor visse valgberettigede skal være afvist, fordi de ved sløseri med valglisterne ikke er optaget på dem. Samtidigt påstås det, at navngivne borgere uden stemmeret har afgivet stemme ved den offent-

lige valghandling, og det på den konservative kandidat.

Sluttelig henleder man, ifølge avisens gengivelse af klagen, det høje folkethings opmærksomhed på, at forholdene ved den pågældende valghandling også er påanket i Vejle Amts Folkeblad.

Klagen er underskrevet af Hans Jørgen Nielsen og ni andre socialister, heraf fire cigarmagere, hvoraf den ene, der har det gode danske navn Danielsen, sjovt nok undertegner sig som Cigarrenmacher.

Påstanden om uorden i valglisterne ryster imidlertid ikke datiden. Det var ikke ukendt dengang, inden man fik indført folkeregistrene, at det især i de større byer kneb med at holde listerne i orden.

Det skal endda være forekommen flere steder, at de døde har været opførte på valglisterne, og besynderligt nok, at de også har kunnet afgive deres stemme.¹⁸⁾

Under det vågnende røre i byen i 1872 havde der allerede været tilløb til uro på arbejdspladserne.

Den 1. juli gik nogle murersvende i strejke på kravet om en lønforhøjelse på en mark om dagen. Lønnen var i forvejen en rigsdaler pr. dag for elleve timers arbejde. Allerede dagen efter gik man ind på forlig om 8 skilling mere pr. dag.

I august samme år var der tilløb til strejke blandt farverne på dampværket.

Disse arbejdsuroligheder havde vel nok, trods deres meget beskedne omfang, vakt nogen bekymring i byen og hos dens myndigheder og arbejdsgivere.

Den helt store oprørsstemning opstod ved årets slutning, da en af byens store arbejdspladser, J. P. Schmidt jun.s fabrik, blev ramt af en totalstrejke. Og her stod man over for en strejke, skrue sagde man dengang, hvor der var organisation bagved.

Og ikke bare den lokale »Dødekasse«,

Bygningen Danmarks-gade nr. 56 i Fredericia, opført i 1854. Her havde Fredericia Avis' redaktion og trykkeri til huse fra 1854 til omkring 1935. Fra billedsamlingen på Fredericia bibliotek.

men også den nye cigarmagerforening i København, Enigheden, stod bag med støtte, og fra søsterorganisationer i Tyskland og andetsteds kom der løfte om hjælp.

Strejken startedes på kravet om 4 mark pr. tusinde cigarer, under henvisning til, at der betaltes højere lønninger til cigarmagerne i København end i Fredericia.

Fredericia Avis tog stilling på fabrikkens side således:

»Vel antage vi, at Arbejdslønnen nominelt er en Ubetydelighed højere i Kjøbenhavn, men det er bekjendt, at der i den herværende Fabrik arbejdes med nogle Lettelser, som gjør Cigarmagerne det muligt at producere mere, saa at i Virkeligheden Forskjellen bliver ubetydelig, og naar hertil kommer, at Livsopholdet er dyrere i Hovedstaden, maa det stærkt betvivles, at de kjøbenhavnske Cigarmagere ere bedre stillede end de herværende have været. Fabriken har sin meste Afsætning i Kjøbenhavn og skal derfor vanskeligt kunne betale ganske samme Arbejdspriser«.

Strejken omfattede ikke bare de ca. hundrede voksne arbejdere — også de godt fyrrer lærlinge, der var i firmaet, sluttede sig til, så fabriken var helt lammet, og da man kunne se, at de strejkende ved betydelig hjælp udefra kunne holde længe ud, opgav arbejdsgiveren kampen og gik ind på et kompromis om en forhøjelse på 3 mark pr. 1000 cigarer. Strejken havde da varet en lille uge.

Bag urolighederne på virksomheden lå der også nogen utilfredshed med en særlig form for skatteopkrævning, som foretoges af arbejdsgiveren.

Der var i de dage mangel på fagud-

dannede folk i tobaksfaget. En cigarmager kunne altid skaffe sig arbejde i en anden by, hvis han havde lyst dertil eller af særlige grunde ville skifte opholdssted. Der var derfor en hel del til- og afgang rundt på landets cigarfabrikker. Og det skete da jævnligt, at en og anden forsvandt fra byen efterladende sig en pæn skatterestance. Der var så truffen aftale med fabriken om, at man dér skulle tilbageholde skatten ved udbetaling af løn til arbejderne og så indbetale denne kildeskat til kommunen. (Man var forud for sin tid).

Efterhånden kom cigarmagerne til den opfattelse, at de på denne måde kom til at betale for meget i skat. De mente at have konstateret, at de blev hårdere beskattet end f. eks. telegrafisterne i byen. De hævdede, at et medlem af ligningsmyndigheden havde bekræftet det, men rigtignok også fundet det helt rimeligt.

De drøftede så sagen med mester Petersen på fabriken. Han fandt, at det var bedre, at man ophørte med ordningen, når arbejderne var så utilfredse.

Fabriken indsendte herefter på normal vis lønningslister til skattemyndighederne. Da Hans Jørgen Nielsen på kærnerkontoret så listerne og de efter disse beregnede og ansatte skattebeløb, mente han at kunne se noget muggent ved hele sagen. Han gik der-

for til fagforeningsformanden, Otzen, med en afskrift af skattelisten og satte ham ind i sagen. Formanden bad om at måtte låne papirerne. Det gik Nielsen langt om længe med til, imod at Otzen ikke viste dem til arbejdsgiveren, hvad Otzen bestemt lovede ham, da han var indforstået med, at sagen kunne blive farlig for kærnerassistenten.

Næste morgen gik så et udvalg fra fagforeningen til mesteren og påstod, at fabrikken havde opgivet for meget på lønlisterne, og at man derfor måtte kræve i alt fald en tilsvarende lønhøjelse. Mesteren afviste sagen som en ren og skær misforståelse. Der udviklede sig nu en voldsom diskussion, og den efterhånden ophidsede formand rev nu Niensens liste op af lommen og holdt den op for mesteren som syn for sagn. Mesteren blev bleg, beretter et medlem af forhandlingsudvalget, uden flere ord forlod han værkstedet og skyndte sig til kontoret, hvorfra man satte sig i forbindelse med byens borgmester. Samtidig forlod arbejderne fabrikken, arbejdet var nedlagt, strejken var en kendsgerning.

Borgmesteren indkaldte byrådet til hastemøde. Kærneren blev tilsagt og beordret til omgående at afskedige Hans Jørgen Nielsen, hvad kærneren ifølge overleveringen skal have været temmelig uvillig til, men under by-

rådets trussel om, at han selv ville blive afskediget, hvis han ikke fulgte rådets anvisning, måtte han med beklagelse fyre sin dygtige medarbejder. I øvrigt synes der at have rådet en nervøs stemning i det høje råd. Man fandt, at der øjeblikkeligt måtte træffes politimæssige foranstaltninger til roens opretholdelse i staden.

Strejken var udbrudt den 30. december, dagen før nytårsaften. Normalt var der dengang megen nytårshalløj og til tider ligefrem tumulter i gaderne nytårsaften, når godtfolk skulle tage afsked med det gamle år og give det nye en efter skik og brug passende velkomst. Det opskræmte byråd var nu bange for, at man i den højspændte stemning under storstrejken helt skulle gå over gevind denne sædvanligvis løsslupne aften, og at det hele måske kunne ende i det rene oprør.

Rygterne svirrede i byen. Det forlød, at de strejkende ville afbrænde rådhuset, lave hærværk på byens banegård og sågar storme de militære vagter. Disse blev for en sikkerheds skyld da også i dagens løb forstærkede.

Byrådet tog altså sagen yderst alvorligt. Man traf aftale med garnisonen om assistance, hvis det skulle blive nødvendigt. Man fik hurtigt samlet et hold tro borgere som en slags borgervæbning eller ekstrapoliti. Efter overleveringen skal de have været bevæbnede med store stokke. Den gamle

borgervæbning var ophævet et par år i forvejen.

Borgmesteren lod følgende »Bekjendtgjørelse« indrykke i Fredericia Avis:

»Forældre, Værger, Husbonder og Haandværksmestre, opfordres herved til at afholde deres Undergivne fra, uden Nødvendighed, at færdes paa Gaderne Nytaarsaften, og kunne forvente at blive gjorte medansvarlige for de af dem begaaede Uordener.

Fredericia Politikammer den 31te December 1872.

I. C. Jørgensen«. ¹⁹⁾

Samme bekendtgørelse lod han i dagens løb udråbe på gadehjørnerne.

De strejkende cigarmagere mødtes ved kontrollen om formiddagen. Her var Hans Jørgen Nielsen til stede. Han henstillede indtrængende, at man holdt sig hjemme nytårsaften. Der var da også almindelig enighed om, at var en af de strejkende cigarmagere først anbragt i arresten for uro nytårsaften, så skulle der nok findes påskud til at beholde ham dér en rum tid. Man mente at vide en del om myndighedernes fremgangsmåde. Bl. a. vidste man, at de tre fængslede førere i København nu havde siddet bag tremmer og slå i mere end et halvt år uden foreløbig udsigt til at få sagen afsluttet ved retten.

Julius Christian Jørgensen, byfoged og borgmester i Fredericia 1862–1884. Fra gravmonumentet på Assistens kirkegård i Fredericia. Foto: Axel Petersen.

Cigarmagerne holdt sig inden døre nytårsaften og natten efter som aftalt, og nytårs morgen kunne borgmesteren, byrådet, politiet, de bevæbnede borgere og garnisonens officerer og vagtmandskab ånde frit og lettet op og så gå til velfortjent ro. Revolutionen var i denne omgang udebleven. Helligtrekongersdag gik fabrikken igen i gang. For arbejderne var strej-

ken stort set lykkedes. Men den nye bevægelses førstemand, Hans Jørgen Nielsen, stod nu tilbage berøvet sit daglige udkomme.

Der går nu et par år, hvor der synes at have været nogenlunde ro på det fredericianske arbejdsmarked.

I 1875 er der igen strejke på cigarfabrikken. Arbejdernes krav gik denne gang ud på bl. a. følgende: En gennemgående lønforbedring, afskaffelse af de nye vikkelmaskiner, som fabrikken havde indført, aftale om, at virksomheden ikke måtte beskæftige kvindelige arbejdere, at fabriksporten skulle åbnes om middagen, at arbejderne skulle forsynes med behørig drikkevand mindst fire gange daglig, og så krævede man, at det urene vaskevand skulle nedbæres om aftenen i stedet for som hidtil om morgenen.

Efter et par dage kom det til forlig. Cigarmagerne opnåede det beskedne resultat, at porten skulle åbnes kl. 1 om middagen, at man skulle forsynes med det behørig drikkevand de fire gange om dagen, og at lønnen fik en beskeden forbedring.

Derimod blev der ikke noget af maskinernes afskaffelse eller forbud mod kvindelige arbejdere og altså heller ikke af det skidne vaskevands nedbæring om aftenen. Det skulle fortsat henstå til om morgenen. I samme måned nedlagde væverne og dugmagerne på tæppefabrikken (den nu

nedbrændte Lunds Klædefabrik) deres arbejde, og de kom fra det med fagforeningsæren i behold. Derimod gik det kort tid efter galt for skomagerne, som efter en 3–4 dages strejke måtte bede om godt vejr. De, der ikke ville det og derfor ikke kom tilbage til arbejdet ved strejkens sammenbrud, blev sat på sort liste hos samtlige mestre i byen. De måtte så se sig om efter arbejde andetsteds i landet eller inden for andre fag eller som ufaglærte.

I august 1876 strejkede formere og maskinarbejdere på Kjærs støberi i Prinsessegade. Resultatet blev vist nærmest at betragte som fiasko. Derimod klarede skræddersvendene lidt senere samme sommer en rask lille strejke med held og udbytte.

Slutningen af 1870erne var økonomisk nedgangstid i Danmark med stor arbejdsløshed. Bevægelsen blandt arbejderne stod iampe. Også i Fredericia var der noget nær stilstand. I løbet af 1880erne var der en 5–6 mindre betydende strejker i byen.

I januar 1873, efter at Hans Jørgen Nielsen var afskediget fra kærnerens kontor, blev han valgt til formand for den lokale afdeling af Internationale.

Hans venner rådede ham til at forsøge sig som værtshusholder, og de lovede at støtte hans forretning. Det var

svært at finde en husejer, der ville leje ud til en fremtrædende socialist. Efter nogen besvær fik han nogle beskedne rum hos musiker Friis i Bjergegade 13. Og her startede han så. Men indtægterne var små. Et års tid senere fik han lidt bedre lokaler i Købmagergade.

Kort efter højesteretsdommen over Pio, Brix og Geleff lod justitsminister Klein²⁰⁾ Internationale opløse ved et foreløbigt forbud den 14. august 1873. Det var naturligvis ventet inden for arbejderbevægelsen, at noget sådant ville ske. Man var klar over, at man måtte finde anden organisationsform, og allerede en uge før forbudet mod Internationale var en offentlig kendsgerning, havde man i Fredericia taget konsekvensen.

Fredericia Avis meddeler herom den 7. august 1873:

»Den herværende Afdeling af »Internationale« har paa et Møde i Søndags Aftes opløst sig, hvorefter Dannelsen af en saakaldet »Socialdemokratisk Arbejderforening« er bleven besluttet. At dømme efter Navnet, som den nye Forening har antaget, vil den hele Begivenhed vist kun sige, at vore Socialister for Fremtiden vil ophæve Forbindelsen med de kjøbenhavnske Meningsfæller og slutte sig til de tyske do., med hvilke det overvejende Fler-tal ogsaa har fælles Nationalitet«.

Bemærkningen om de tyske meningsfæller, med hvilke et flertal, endda et overvejende, har fælles nationalitet, forekommer udsøgt grov her så få år efter krigen i 1864.

Formodningen om, at man ville ophæve forbindelsen med København var forhastet. Fredericia bevarede sin forbindelse med hovedledelsen i København. Derovre skete det, ligesom her i byen, at man ophævede afdelingen af Internationale og dannede en demokratisk arbejderforening. Fredericia var fortsat en af bevægelsens bedste støtter i provinsen.

For nogle byers vedkommende kunne det — som nogen har gjort det — måske hævdes, at opkomsten af en bevægelse blandt arbejderne først og fremmest skyldtes en ferm politisk agitator, og at den vakte begejstring kun var øjeblikkelig og ikke kunne bære i dagligdagens kamp og besvær.

For Fredericia gælder dette i alt fald ikke. Her hvilede bevægelsen på en vis organisationskultur skabt af den tidligt organiserede, berejste cigarmager.

På den første socialdemokratiske kongres, Gimlekongressen i 1876,²¹⁾ var Fredericia repræsenteret, og Hans Jørgen Nielsen valgtes her sammen med tre andre fra provinsen til partiets hovedbestyrelse.

Hans Jørgen Nielsen spiller en væsentlig rolle i hovedledelsens drøf-

telser om partiets opbygning i årene efter førernes frigivelse. I striden mellem Piofløjen og den nok noget mere jordnære fagforeningsfløj står han på Pios side. Og han træder da også ud af hovedbestyrelsen som protest mod behandlingen af Pios eftermæle efter dennes og Geleffs udvandring til Amerika.

I øvrigt deltog H. J. Nielsen aktivt i udbygningen af partiarbejdet her i Østjylland. I 1877 dannede man et særligt jysk »Socialistisk Forenings Forbund« med Nielsen som formand. Det var nok i nogen grad sket i opposition mod den ændrede linie, de nye folk i København gik ind for. Inden dette jyske forbund rigtigt var kommet i gang, satte den alvorlige økonomiske krise ind med en omfattende arbejdsløshed, og virksomheden i de forskellige jyske byer mindskedes eller smuldrede hen; de fortvivlede forhold gjorde arbejderne mismodige, og fraldet var stort.

I Fredericia lykkedes det dog at holde liv i bevægelsen. Fagforeningerne, hvoraf der i alt var stiftet fem i 1870erne, førte en beskeden tilværelse, men de overlevede. Og ved Hans Jørgen Nielsens utrættelige indsats på det politiske felt lykkedes det så nogenlunde at holde liv i en lille trofast skare.

Da Pio nedlagde posten som formand for hovedbestyrelsen den 14. februar

1877, takkede han i Maanedtsbladet²²⁾ alle, som havde støttet ham, især takkede han Hans Jørgen Nielsen i Fredericia, »hvis fortrinlige Indberetninger og dygtige Ledelse af den derværende Afdeling har gavnet Sagen overordentlig«.

Men Nielsen måtte kæmpe hårdt for sin og sin families tilværelse. Det var svært at bjerge en nok så beskeden føde ved værtshusnæringen. Pengene var små i de år for dem, der skulle være hans kunder i forretningen. Også megen uvilje og direkte forfølgelse mod ham og hans familie fra borger-skabets side måtte han døje med. Han samlede dog fortsat sine tilhængere til møder og foredrag. Også i de enkelte fagforeninger indledte han politiske drøftelser. Hvert år på grundlovsdagen holdt man fest på en banke, som Nielsen havde fundet i Trelde skov, og som han havde døbt Håbets Bakke. I begyndelsen af attenhundrede- og firserne måtte han opgive disse årlige sammenkomster i Trelde skov. Det fortælles, at han, da han sidste gang, han havde kaldt til møde og var på vej til Håbets Bakke, måtte opgive på halvvejen i nærheden af det senere Hyby Lund og vende om og stiltfærdigt vandre hjem med uforrettet sag og gå til sengs.

Bekymringer og modgang, de økonomiske vanskeligheder og de mange di-

rekte forfølgelser havde nedbrudt hans helbred. Og den 12. januar 1884 døde han, knap 42 år gammel.

Hans Jørgen Nielsens venner og tilhængere indsamlede i alt 175 kroner, et efter datidens forhold og økonomiske vilkår meget stort beløb, sammen. Der kom også penge fra venner og meningsfæller, der havde måttet ud-

vandre til Tyskland eller til Amerika. Og man kunne så i 1866 rejse en smuk mindesten på hans grav på Trinitatis kirkegård.²³⁾

Efter højtideligheden ved afsløringen af stenen samledes man på Håbets Bakke til mindefest. Og her gav et halvt hundrede kvinder og mænd hverandre håndslag på at føre kampen videre i Hans Jørgen Nielsens ånd.

Kilder.

Foranstående fremstilling er bygget fortrinsvis på datidige artikler og nyheder i *Fredericia Avis*, årgangene 1871–1875, samt på erindringsartikler i *Fredericia Socialdemokrat*, årgang 1924, og sammenholdt og suppleret med oplysninger fra nedennævnte bøger:

C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: *Socialdemokratiets Aarhundrede II*, 1904.

E. Wiinblad og Alsing Andersen: *Det danske Socialdemokratis Historie 1871 til 1921*, 1921.

Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: *En bygning vi rejser I*, 1954.

Henry Bruun: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900 I*, 1938.

Oluf Bertolt: *Pionerer*, 1938.

Endvidere en række lokalhistoriske skrifter (bl. a. af Erik Lund og Eduard Nissen) og enkelte fagforbunds jubilæumsskrifter m. v.

Noter.

- 1) *Stabelstad*. Købstad med stabelret (jus emporii). Især brugt om havnebyer med eneret på udenrigshandel.
- 2) *Tobakshuse*. Særlige åbne lader til lufttørring af tobaksblade. Husene, der var på størrelse med almindelige lader, bestod af et meget åbent stolpeværk, der bar et stort sadeltag, hvorunder tobaksbladene kunne hænge i frisk luft og samtidigt hænge tørt.
- 3) *Ottesen, Rasmus*. (19/4 1803–15/10 1862). Lægprædikant, jordbruger og politiker. Født i Allerup. Gentagne gange i konflikt med myndighederne på grund af lægprædikantvirksomhed. Landarbejder 1822. Fæstebonde 1830. Gårdejer 1836. Avlsbruger i Fredericia 1841. Flere år borgerrepræsentant i Fredericia. Sup-

- pleant til stænderforsamling 1847. Folketingsmand for fredericiakredsen 1849–1852 og 1853–1854.
- 4) *Dampvæveriø, Bloch & Andresen*. Tekstilvirksomhed grundlagt af Peter Heinrich Lassen Bloch, født i Stege i 1822. Handelsuddannet i Lübeck. Efter arbejde i Hamborg og i Fredericia hos købmand Ahlmann startede han i 1847 væveriet i kompagni med skibskaptajn C. A. Petersen. Efter krigen 1864 trak C. A. Petersen sig ud af firmaet og påbegyndte en tobaksfabrik. Handelsrejsende Andreas Andresen optoges herefter som kompagnon. Han døde i 1888. Bloch fratrådte ledelsen i 1892 og døde i 1896. Fabrikken, der senere blev aktieselskab, ophørte i 1980.
  - 5) *J. P. Schmidt jun.* Den 9. marts 1865 fik Harald Jacob Petersen Schmidt borgerskab som tobaksfabrikant i Fredericia. Firmaet købte grund ved Landsoldaten af købmand Boalth og opførte her den nye fabrik. H. J. P. Schmidt var født i 1820 i Christianssand, han døde i Fredericia i 1882. Han var sønnesøn af Hans Petersen Schmidt, der stiftede firmaet i Flensborg i 1778. Virksomheden i Fredericia drives nu (1979) som aktieselskab. Moderfabrikken i Flensborg ophørte allerede i 1870.
  - 6) *Pio, Louis Albert Francois* (14/12 1841–8/7 1894). Politiker. Født i Roskilde. Student 1859. Deltog i krigen 1864. Løjtnant 1867. Postskriver 1870 (Postkassetømming ved hjælp af en sæk skubbet ind under kassen var hans opfindelse). Udsendte i 1871 Socialistiske Blade. Formand for Internationale i 1871. Fængslet den 5. maj 1872. Idømt forbedringshus i 1873. Løsladt i 1875. Emigreret til Amerika i 1877. Døde dér i 1894. Hans aske førtes til Danmark i 1921 og bisattes på Vestre kirkegård i København. Partiet har rejst en obelisk på hans grav.
  - 7) *Murerstrejken* i København startede den 3. april 1872 på svendenes krav om en nedsættelse af den daglige arbejdstid fra elleve til ti timer. 400 svende forlod denne dag deres arbejde kl. 18 i stedet for som normalt kl. 19. De blev herefter afskedigede og samtlige svende i byen i alt ca. 1200 sammen med ca. 600 murerarbejdsmænd gik derefter i strejke. Efter næsten to måneders kamp måtte man give op og gå i arbejde igen.
  - 8) *Uldall, Frederik Adolf* (1/10 1806–4/4 1873). Dr. med. Distriktslæge på Christianshavn 1834. Stadsfysikus og sygehushæge i Fredericia 1836. Landsfysikus på Sjælland 1843.
  - 9) *Valeur, Jens Glerup* (1804–1891). Prokurator, møllelejer og kæmner i Fredericia. Efter krigen i 1864 og besættelsen af byen udnævnte kongen ham til virkelig kammerråd.
  - 10) *Drejer, Frederik Henrik Hennings* (16/12 1827–9/5 1853). Socialøkonom, forfatter. Student 1844. Deltog i krigen 1848–1850 som underlæge. Udgav fra 1848 forskellige skrifter bl. a. Fremtidens Folkeopdragelse af en Socialist, hvori han opstillede et program for forbedringer af arbejderklassens materielle kår.
  - 11) *Brix, Harald Frederik Valdemar* (25/2 1841–28/5 1881). Journalist og politiker. Født i København, fætter til Louis Pio. Kasseredes som officersaspirant i 1863. Deltog som frivillig i krigen 1864. Drev musik- og boghandel, men gik fallit. Sekretær i Internationale i 1872. Udgiver af Socialistiske Blade og af Socialisten. Arresteret den 5. maj 1872. Idømt forbedringshus i 1873. Løsladt i 1875. Udgav bladet *Ravnen* 1876. Idømt forbedringshus igen i 1877. Løsladt i 1880.

- Grundlagde kort før sin død bladet *Herolden*.
- 12) *Geleff, Poul Johannes* (6/1 1842–16/5 1928). Lærer, journalist og politiker. Født i Bredebro. Lærereksamen i 1864. Senere journalist ved *Fyns Tidende* og derefter udgiver af *Heimdal* i Ribe. Kasserer i *Internationale* i 1872. Arresteret den 5. maj 1872. Idømt forbedringshus i 1873. Løsladt i 1875. Udvandrede til Amerika i 1877. Vendte tilbage til Danmark i 1920. Død på Capri i Italien i 1928. Socialdemokratiet har rejst en mindesten på hans grav på den engelske kirkegård på Capri.
- 13) *Würtz, Johan Carl Christian* (21/5 1832 – død efter 1873). Cigarmager, fagforeningsmand og politiker. Elev på opfostringshuset 1842–1846. Derefter i lære som bødker og drejer. Senere i lære som cigarmager. Sektionsformand for cigarmagerne i København 1871. Formand for *Internationale* i 1872. Idømt 15 dages fængsel for injurier mod politiet 1873. Straks derefter sammen med fem andre personer idømt 60 dages fængsel for at have klaget til kongen over politidirektør Crone. Efter udståede straffe udvandrede han til Amerika, hvor han døde.
- 14) *Fredericia Avis*. Grundlagt af bogtrykker, redaktør Israel Meier Eibeschutz, født 1814, død 1885. Han tilflyttede byen i 1849 og startede avisen den 8. december samme år. Den fik trykkeri og redaktion først i Riddergade 13 og fra 1854 i Danmarksgade 56. Bladet, der i 1931 indgik som aflægger under *Jydske Tidende*, Kolding, ophørte helt som fredericiansk avis i april 1975.
- 15) *Berg, Christen Poulsen* (18/12 1829–28/11 1891). Født i Fjaltring. Lærer, ledende venstrepolitiker. Lærereksamen i 1850. Lærer i Kolding 1852. Lærer på Bogø 1861. Medlem af folketinget fra 1865 for koldingkredsen. Sad i tinget, til han døde i 1891.
- 16) *Gad, Jakob Marius Elieser Kristian* (8/4 1827–29/10 1902). Nationaløkonom. Født på Færøerne. Deltog i treårskrigen. Embedseksamen i 1854. Chef for Statistisk Bureau 1878. Departementschef 1895. Medlem af folketinget 1858–1876 for fredericiakredsen, 1879–1895 for Københavns 6. kreds.
- 17) *Dagstelegrafen*. Konservativ Avis. Udkom 1864–1891. Udgiver: etatsråd J. C. Ferslew.
- 18) *Valglisterne*. At døde ikke var slettede af listerne, og at de endog har kunnet stemme, gav sig i sin tid udslag i folkeviddet, som det kom frem i anekdoter om vælgermøderne. Således skal kandidater, der stod over for modstandere med »døde vælgere«, have citeret fra Ingemanns Valdemar den Store: »Stig op af graven, du slægt, som døde, forkynd dit fald og afmal din brøde«.
- 19) *Jørgensen, Julius Christian*. Borgmester og byfoged i Fredericia fra 1862 til 1884. Død i 1884 og begravet på Assistens kirkegård i Fredericia. Mindesten med buste afsløret den 13. oktober 1886.
- 20) *Klein, Christian Sophus* (17/8 1824–9/1 1900). Jurist. Medlem af folketinget 1866–1898. Justitsminister 1872–1875.
- 21) *Gimlekongressen*. Socialdemokratiets første kongres afholdt i dagene 6.–8. juni 1876 i etablissementet »Gimle« på Frederiksberg. Her vedtoges partiets første offentlige program. I kongressen deltog 75 repræsentanter fra 56 faglige og politiske foreninger i København og provinsen.
- 22) *Maanedssbladet*. Gimlekongressen fastsatte medlemskontingentet til ti øre pr. måned og vedtog som § 4 i partiets love:

»Ethvert Medlem modtager maanedlig i Kvittering et Eksempel af Foreningens Blad: »Maanedblad for det socialdemokratiske Arbejderparti«, der indeholder alle Cirkulærer, Bekendtgørelser og Udtalelser angaaende Foreningen fra dennes Bestyrelse«. Bladet udkom kun i få numre. I de ændrede love, der vedtoges på »Købmagergade-kongressen« 1877, er bestemmelsen udgået.

23) *Mindestenen*. Hans Jørgen Niensens gravsten på Trinitatis kirkegård findes ikke mere. Graven er sløjftet omkring 1968, og stenen er fjernet, efter at der var sket behørig henvendelse til den daværende borgmester samt avertering i Fredericia Dagblad. Da der ikke blev reageret positivt, blev stenen destrueret. Graveren karakteriserede stenen som stor og flot. (Oplyst af Kirkegårdens kontor i Fredericia).

Fra museerne.

De følgende fire beretninger om Museet på Koldinghus, Fredericia Museum, Glud Museum og Vejle kulturhistoriske Museum i året 1979 er udarbejdet af museernes ledere, hen-

holdsvis museumsinspektør *Poul Dedenroth-Schou*, museumsinspektør *Søren Kyed Jakobsen*, købmand *Anders Bager* og museumsinspektør *Steen Hvass*.

Museet på Koldinghus.

Genopbygningen af Koldinghus skridder fremad – langsomt, men dog nogenlunde planmæssigt. Efter projektgodkendelsen i forsommeren 1978 fra Det særlige Bygningssyn har Byggeudvalget kunnet iværksætte detailprojektering af genopbygningens 2. etape: opførelsen af »rå-huset« over syd- og østfløjene. De valgte byggeetaper indebærer, at genopbygningen ikke finder sted fløj for fløj, men at ruinfløjene lukkes med tag, vægge og vinduer, således at 3. etape kan udføres som indendørs arbejde. Medens østfløjens indre af hensyn til fremtidige funk-

tioner udføres traditionelt med adskillelse af museets administrative rum og værksteder, så arbejder arkitekt Johs. Exner for tiden med at skabe et monumentalt interiør i slottets sydfløj, et interiør der på samme tid skal markere slottets ruinperiode og tilføre nye arkitektoniske og æstetiske værdier. Samtidig skulle også sagen om det genopbyggede slots yderfacade være ført igennem til endelig afklaring; de manglende murpartier vil blive genopført i let trækonstruktion med træspåner som yderbeklædning. Der er taget fat på den endelige fær-

diggørelse af etape 1: restaurering af kirkesalen. Efter at Det særlige Bygningssyn havde erklæret, at der ikke var antikvariske problemer i salen, har projektet fundet sin endelige form, og udførelsen er påbegyndt. Salens gulv er lagt med stenfliser af ølandstype; gulvet i sidegallerierne, som skal dække over varmeinstallationen, samt det tværgående pulpitur langs sydvæggen skal udføres i træ. Dette samt lysarmaturer tegnede specielt for salen er under forberedende arbejde.

For ikke at risikere forsinkelser i byggeriet på grund af arkæologiske forhold iværksattes i sommeren 1979 den nødvendige undersøgelse af de jordpartier under slottets kældre, som bliver berørt af de nye fundamenter. Ca. 60 % af kældrene i syd- og østfløjene er blevet gennemgravet i grøfter. Undersøgelsen har føjet væsentligt nyt til vor viden om middelalderens Koldinghus. Indtil Christian III omkring 1550 udvidede slottet ved at opføre syd- og østfløjene, var borgområdet på disse sider afgrænset af en voldgrav helt oppe på banken; de nye fløje er bygget i en opfyldt voldgrav. Heri ligger gemt en væsentlig del af forklaringen på, at slottets sydmur i to omgange har måttet rettes op; murens fundament står på fyld og ikke på fast undergrund. Undersøgelsen har frembragt et stort antal enkeltfund, der

skal analyseres nøjere, inden de kan føje yderligere oplysninger til slottets historie. Undersøgelsen er udført af cand. mag. Vivi Jensen; Museet på Koldinghus har sammen med Fredningsstyrelsens Fortidsmindekontor og Nationalmuseets 2. afdeling forestået den faglige styring. Økonomisk har en bevilling fra Byggeudvalget vedrørende restaurering af Koldinghus sikret de nødvendige midler til undersøgelsen.

I slutningen af 1978 forsøgte overflytning af en udstilling fra Nationalmuseet til Koldinghus' lokaler, der er lidet egnede til særudstillinger. Fra Etnografisk Samling hentedes udstillingen »Kulturen leve... men hvordan? Et øsamfund i Stillehavet under fremmed pres«. Udstillingen fortalte om fortid og nutid på den lille stillehavsø Bellona, som først meget sent kom i kontakt med den vestlige civilisation, og som i en længere årrække har været målet for danske etnografiske ekspeditioner netop på grund af modsætningen mellem øens egne traditioner og industrikulturen, som skyller ind over den lille ø.

Maj 1979 åbnedes tre særudstillinger, der alle havde udgangspunkt i en indsamlingskampagne omkring Kolding Hørfabrik. Basisudstillingen »Hør« skildrede hør dyrkning og hørforarbejdning på koldingegnen både som

husflid og som industriel produktion. Udstillingen rummede færdige produkter ikke blot fra den nu lukkede Kolding Hørfabrik, men tillige fra to eksisterende væverier i Kolding, som til dels endnu arbejder med hør: Damaskvæveriet Georg Jensen og Josef Najgebauers væveri. Foruden basisudstillingen vistes endnu to udstillinger. Væveren Hanne Vedel, nu Spindegården i Åbenrå, var den første designer, der var tilknyttet Kolding Hørfabrik, og hun arbejder stadig med hør. I museets rum med middelalderligt kirkeinventar viste hun en række fine eksempler på sine kirkelige arbejder i hør. Endelig etableredes i slottets bibliotekssal en borddækningsudstilling

med velvillig medvirken fra Den kongelige Porcelainsfabrik, Damaskvæveriet Georg Jensen, Hans Hansens Sølvmedie og E. Lumbye, Kolding (Holmegård glas). Udstillingen organiseredes af fru Gerd Bøgelund, Den kongelige Porcelainsfabrik.

Hørudstillingen har været første synlige resultat af indsamlingen omkring Kolding Hørfabrik. Museet har modtaget værdifuld bistand fra tidligere direktionssekretær Leo E. Frederiksen og andre ledende medarbejdere fra den hedengangne hørfabrik. Indsamlingen vil blive fortsat, indtil denne produktions historie på koldingegnen kan siges at være tilfredsstillende dokumenteret i museets samlinger.

Fredericia Museum.

Udvidelsen af Fredericia Museums lokalekapacitet har i en årrække stået højt på museets ønskeseddel, og 1979 bidrog til at føre dette ønske et skridt nærmere sin opfyldelse. Som det formodentlig vil være mange læsere bekendt fra bl. a. omtalen i Vejle Amts Årbog 1978, går museets udbygningsplaner ud på at genopføre en treetages bindingsværksbygning, Brøchners Pakhus, på museets område.

Under den konserverende behandling af det originale tømmer viste det sig,

at henved $\frac{1}{3}$ af dette desværre var i en så dårlig stand, at det ikke var anvendeligt til genopførelse, og det har derfor været nødvendigt at anskaffe enten helt nyt tømmer eller rekvirere godt brugt erstatningstømmer — et forhold, som i årets løb medførte dels uforudsete udgifter, dels øget arbejdsindsats til forarbejdning af det »nye« tømmer.

Selve rejsningen af bindingsværket kom for alvor i gang omkring den 1. marts 1980, og forhåbentlig vil byg-

Brøchners Pakhus efter tegning udført af A. Funder Markussen.

ningen kunne tages i brug hen på sommeren. Genopførelsen af pakhuset vil afhjælpe et stort akut behov for bedre toiletfaciliteter og et kombineret særudstillings-, foredrags- og undervisningslokale samt ikke mindst magasin.

Et stadig stigende aktivitetsniveau på Fredericia Museum har medført, at museets stab af fastansatte medarbejdere pr. 1. april 1979 blev udvidet

med en professionelt uddannet museumsinspektør. Blandt 35 ansøgere valgtes Søren Kyed Jakobsen fra Odense. Museets hidtidige leder, A. Engelbrecht Jensen, fik samtidig ny status som museumsassistent.

Fredericia Museum har i 1979 forøget sine samlinger med i alt ca. 125 museumsgenstande, hvoraf her specielt kan nævnes: En buste af komponisten Knud Vad Thomsen udført af hans hustru i anledning af komponistens 60 års fødselsdag i 1965. En håndskrevet beretning fra en soldat, der deltog

i udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849, indrammet sammen med en blodig blomst plukket på slagmarken samme dag. En ca. 2,80 meter høj kakkelovn (fabrikat: Hakkemose) fra ejendommen Kastelsvej 1 (tidligere Fredericia Trælasthandel).

Omkring årsskiftet 1979–1980 er foretaget en besigtigelse af området Lyngs Odde/Snoghøj, som nu er omfattet af en af Fredericia kommunes lokalplaner – bl. a. med henblik på bebyggelse. Området har historisk betydning, fordi der på Lyngs Odde i begyndelsen af 1640'erne lå et dansk skanseanlæg, som i 1644 blev erobret af en svensk hærafdeling efter tre dages bombardement – en hændelse, som indirekte fik stor betydning for Fredericias anlæggelse få år senere.

Der kan i vore dage kun spores svage rester af voldanlæggets placering i terrænet, hvorimod kommende anlæggelsesarbejder i området evt. kan medføre tilsynekomst af jordfund (våbendele og lignende) fra bataljen. Museet har derfor henstillet til kommunens tekniske forvaltning at tage størst muligt hensyn til områdets historiske betydning.

I alt 5 018 gæster besøgte Fredericia Museum i 1979 – en fremgang på 94 personer i forhold til det foregående år.

Som et led i Kongens Jyske Fodregiments 300 års jubilæum i november 1979 foretog Fredericia Museum en gennemgribende omordning og nyopstilling af sin krigsmindesamling. For at skabe en mere informativ og sikkerhedsmæssig forsvarlig udstilling blev der anskaffet nye indbyggede montrere og andre udstillingsmaterialer, ligesom rummene blev malet og forsynet med ny belysning.

I forbindelse med garnisonsjubilæet har museet været medarrangør af et velbesøgt lysbilledforedrag om udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849.

Endvidere forestod museet fremstillingen af 5 000 papirdækkeservietter, der blev anvendt ved alle bespisningsarrangementer i jubilæumsugen. På servietten var trykt et militærhistorisk motiv, nemlig den svenske hærs storm på Fredericia i oktober 1657. Eksemplarer af dækkeservietten kan endnu erhverves på Fredericia Museum.

Året bød på to særudstillinger: I april holdtes en plancheudstilling »Værd at værne« om forskellige former for byg- og landskabskultur. I anledning af Fredericia Bryggeris indvielse vistes i september-oktober udstillingen »Fra bryggers til tappehal« med træk fra ølbrygningens udvikling gennem tiderne.

I dagene op til 6. juli introducerede museet første årgang af en planlagt serie af porcelænsplatter med motiver

fra museets bygninger. Første årgangs motiv var Brøchners Pakhus, og platten blev fremstillet i 250 eksemplarer. Endelig har museet forsøgsvis udar-

bejdet et årsskrift, hvori Museumsfor- eningens medlemmer og andre inter- esserede vil blive orienteret om mu- seets drift.

Glud Museum.

I de gamle bondehjem var der i stue- huset en stue, der gik fra yderside til yderside. Den var i enden af huset og havde vinduer til to sider, måske til tre. Storstuen, øverstestuen eller over- stuen kaldtes den, og man betragtede den som en boskabsstue.

Den blev først og fremmest brugt til opbevaring af familiens klæder — de gemtes hen i kister og skabe. Mange steder stod der et bord midt på gulvet med stole omkring. Måske havde en seng med masser af sengetøj også sin plads dér. Den brugtes som gæsteseng, når der var brug for det.

I sommertiden eller om julen, når de indendørs sysler lå stille, henstod rok- ke og lignende også derinde i stuen, og der kunne være andre ting, man gemte hen dér.

Kun ved de store gilder som bryllup- per og lignende blev overstuen ryddet og omdannet til festsal til spisning og dans, også selv om der endnu var ler- gulv.

Indtraf der dødsfald i familien, blev den også benyttet til ligstue. Eller byens ungdom kunne måske få den overladt til legestue på omgang med andre storstuer i landsbyen.

Sådan en boskabsstue kunne være me- get righoldig, både hvad angår møb- ler og det, der opbevarede i dem: klædeskabe fulde af gangklæder til højtid og fest for både kvinder og mænd. I almindelighed var gangklæ- derne tilvirket af uld fra egne får, men også af stykker af stof, som var indkøbt hos købmanden i købstaden. Med hensyn til det sidste vedrørte det mest kvindernes påklædning. Dragki- ster — specielt høje kommoder med mange skuffer — var fulde af skjorter og særke til store og små, tilvirket af egne råvarer og med hvert sting syet i hånden af husets egne kvinder. Og uldtrøjer i rigt mål, også fremstillet af gårdens egen uld.

Standkister, som, når man åbnede lå- get, åbenbarede adskillige uldent og

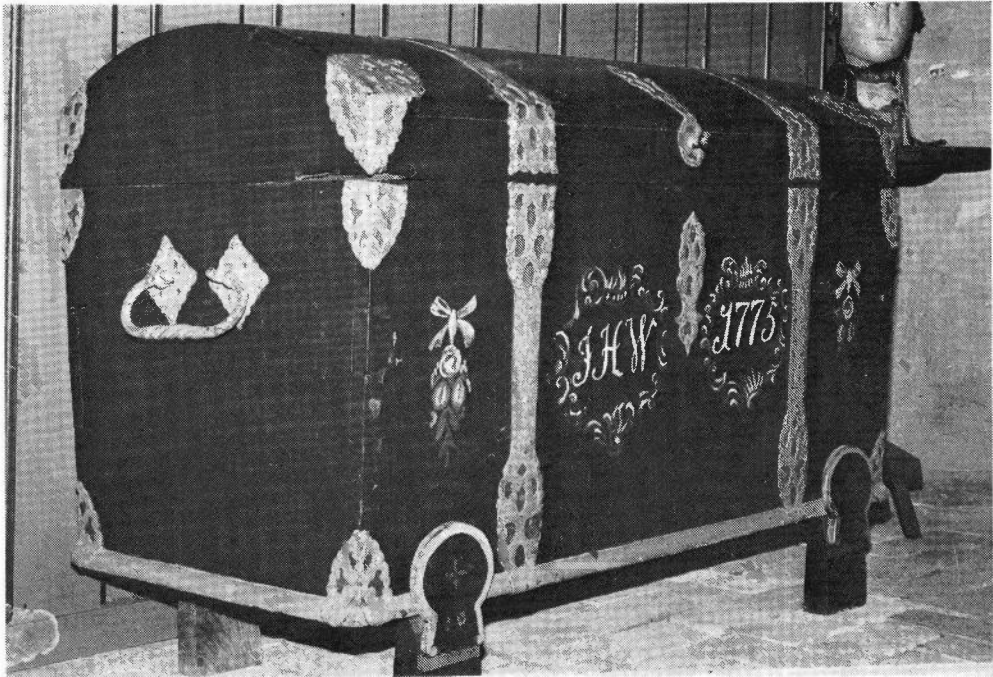
linned stofruller, der var gode at tage til, når den dag kom, hvor der var brug for det.

En sand rigdom, hvis mængde nødvendig skulle formindskes, som tiden gik. Derfor brugtes en del af tiden, særlig om vinteren, til arbejde med supplerende af det ene eller det andet, hvilket der netop for tiden var mest brug for. For en sikkerheds skyld, til værn mod møl og andet utøj, var der i alle gemmer nedlagt kviste af lavendler og drysset med naftalin, hvis duft nok skulle fordrive, hvad skadeligt der var af levende. Den duft mærkedes i næsten alle gemmer, ja, den bredte sig

til hjørner og kroge i overstuen og slog den indtrædende i møde, når døren blev åbnet.

En kiste især tiltrak sig opmærksomheden. Det var brudekisten, som vel tilhørte husmoderen fra den tid, hun rykkede ind i huset som ung kone.

I den slags kister, som altid var ekstra omhyggeligt udsmykket, samledes datterens udstyr, efterhånden som det blev færdigt under hendes opvækst, og når tiden kom, da hun selv skulle stifte hjem, fik hun kisten med indhold med som sin ejendom. Siden gik brudekisten, som det klenodie den

var, i arv blandt medlemmer af familien.

Det, som regnedes for et godt udstyr, var meget fyldigt. Det bestod af duge, lagener, dynebetræk, håndklæder, lommetørklæder, forklæder, undertøj, strømper o.s.v., mindst et dusin af hver slags, samt en eller flere sengs klæder beregnet til dobbeltseng, og det hørte til en moders største ønsker at kunne forsyne hver af sine døtre med et stort og smukt udstyr, som hun med stolthed kunne vise frem for sine nabokoner, når de kom på besøg.

Også de unge mænd, som stiftede hjem, mødte med et godt udstyr. Man kender et tilfælde, hvor den unge brudgom medbragte blandt andre ting 19 par hjemmestrikkede, uldne strømper, som nåede ham op over knæene, og de var så solide, at de i de følgende år holdt til at forfødde flere gange.

Vejle kulturhistoriske Museum.

Der har i det forløbne år været stor udstillingsaktivitet på museet. Den store udstilling Fra Vadested til Bro — Vejle bys historie i 650 år — som museet genåbnede med i jubilæumsåret 1977, er blevet kortet af til den

En sådan storstue kan ses på Glud Museum.

Glud Museum havde i påsken 1979 udstilling af Bjerre Herreds Amatørmalere, en meget righoldig udstilling, der helt fyldte museets nye udstillingslokale, og som vakte god interesse.

Udadtil har museet haft en specialudstilling i Juelsminde i forbindelse med dyrskuet.

På museets forlag er udkommet bogen: Søren Knudsen, en folkemindesamler fra Glud. Den fortæller bl. a. om Søren Knudsens ungdom og om hans store og besværlige arbejde med at skabe Glud Museum. Bogen kan købes hos boghandlerne og på museet. Af større reparationsarbejde kan nævnes, at tagene på Smedjen fra As og på Hjarnøhuset er blevet omlagte og nu er gode og tætte.

Siden sidste artikel har 23 358 besøgt Glud Museum.

halve udstillingsplads og fungerer nu som en del af de permanente udstillinger. Dog er den ikke mere fast, end at nyt materiale og ny viden om Vejle bys udvikling hele tiden vil blive indarbejdet i denne del af udstillingen.

I årets løb har der været en række særudstillinger. Der blev lagt ud med en udstilling om helleristninger, vist som gvidebilleder, vævarbejder og fotografier. Udstillingsmaterialet var udlånt af redaktionssekretær G. Nørsgaard Jepsen og Grethe Nørsgaard Jepsen, Silkeborg. De har samlet det store billedmateriale, hovedsagelig fra helleristningsfelterne i Bohuslän i Vest-sverige. Med omkring 1200 dekorerede klippeflader er det det vigtigste landskab i Skandinavien med denne bondekunst, der især var udbredt i bronzealderen for omkring 3000 år siden. Fra Danmark kender vi kun enkelte ristninger, især fra Bornholm. Et lysbilledforedrag i udstillingen fortalte både om de svenske billeder og om helleristningsfigurer fra Jylland, også de få ristninger, der kendes fra Vejles omegn.

Derefter blev der vist en udstilling med jyske dynetøjer. Af Esther Sørensen, Viborg, havde museet lånt en meget stor samling fine bolstre og olmerdugsdyner fra hele Jylland, hvoraf flere var fra Vejle-egnen. Denne udstilling blev suppleret med museets ret store samling af lokale bolstre og olmerdugsdyner. Udstillingen afstedkom, at museet fik indleveret flere gamle olmerdugsdyner fra Vejle-egnen.

I påsken blev museets omfattende samling af sølvtøj fra andre byer end

Vejle udstillet, og flere jyske købstæder er repræsenteret med virkelig fine sølvarbejder. I den permanente samling er kun udstillet museets sølvarbejder, udført af vejlemestre.

Forårets næste særudstilling drejede sig om gamle postkort, en meget stor samling lånt af Jacob Clausen, Haderslev. Udstillingen blev suppleret med lokale postkort fra Vejle og dens naturskønne omegn. De er en vigtig kulturhistorisk kilde og har betydning som udtryk for en billedverden fælles for næsten alle lag i samfundet i perioden 1880–1920, hvor billedpostkortene kan ses som et spejl af tiden.

Skæbnen ville, at eftersommerens store særudstilling på museet blev næsten uhyggeligt aktuel. Udstillingen belyste fortid, nutid samt den sandsynlige fremtid for et lille øsamfund, BEL-LONA, i det sydlige Stillehav, og den 15. februar 1979 blev øen ramt af en større naturkatastrofe, der ødelagde huse, beplantning o.s.v. Udstillingen var udlånt af Etnografisk Samling på Nationalmuseet. Materialet gav et overskueligt billede af nogle af de problemer, udviklingslandene står med i dag. Det viste et oprindelig selvforsynende øsamfund med fin økologisk balance, som belloneserne tidligere opretholdt, før den hvide mand og med ham kristendommen skabte alvorlige ændringer i hele samfunds-

Fra udgravningerne i efteråret 1979 af gravpladser i Vorbasse ses her den rigeste krigergrav med et skjold stående i siden af graven, to lansespidsler stukket ned i hjørnet og et knust lerkar ved hovedgærdet. Den døde ligger midt i graven med sit sværd. I fodenden en hel bronzekedel.

mønsteret. Hele denne dybtgående samfundsomvæltning med dens mange problemer blev illustreret helt op til dagens og fremtidens problemer. — Kulturen leve — men hvordan? —

I Vorbasse er der siden 1974 blevet foretaget omfattende arkæologiske udgravninger af et af de største og mest velbevarede landsbysamfund fra jernalderen. Vejle kulturhistoriske Muse-

um indgik i 1979 et samarbejde med Nationalmuseet om de fortsatte undersøgelser på stedet. Dette samarbejde indebar, at fundet, som tilhører Nationalmuseet, er blevet deponeret på Vejle kulturhistoriske Museum, hvor en del af den videre bearbejdning af materialet vil foregå. Samtidig med, at der i efteråret 1979 blev foretaget fortsatte arkæologiske undersøgelser i Vorbasse, blev der åbnet en udstilling på Vejle kulturhistoriske Museum, der viste resultaterne af de sidste fem års undersøgelser. Også en del af de fundne genstande blev udstillet. Det er meningen fortsat at vise resultaterne af undersøgelserne i udstillingen, efterhånden som de foreligger.

Hos gårdejer Daniel Olesen, Ravning Mark, har museet tidligere undersøgt et sjældent gravfund fra yngre stenalder, for ca. 5000 år siden. Der fandtes tre meget fine lerkar, som har været udstillet på museet. I foråret anmeldte sønnen Jørgen Olesen, at der i nærheden blev pløjet på sten. En udgravning i efteråret viste, at der ca. 15 m fra den tidligere grav fandtes en lignende grav med ca. 250 ravperler. Det er et af de hidtil største fund af ravperler i grave fra begyndelsen af den yngre stenalder. Hen over gravene havde der i yngre bronzealder været en bebyggelse, og der undersøgtes

dele af de sjældne hustomter fra denne periode.

I forbindelse med forslag til en lokalplan ved Nørre Snede har museet foretaget arkæologiske undersøgelser. Der blev konstateret en stor jernalderlandsby fra samme tid som Vorbasse. Landsbyen ved Nørre Snede har dækket et område på ca. 60 000 m². Der vil i 1980 blive foretaget yderligere udgravninger her.

Desuden har museet foretaget mindre arkæologiske undersøgelser i Vejle by, på Uhrhøj, i Lunderskov, Egtved, Ødsted, Lindved og Erritsø.

I løbet af 1979 er der indgået omkring 600 genstande til museet, dækkende næsten alle katagorier af museumsgenstande. Blandt de større gaver kan nævnes et stort antal genstan-

de fra C. C. Brinckers Isenkramforretning i Nørregade i Vejle, en del deraf fra varelageret i mellemkrigsårene. Der er modtaget et helt sæt skomagerværktøj og hele redskabsinventaret fra et urmagerværksted.

I museets interne arbejde er hovedvægten lagt på en gennemgribende nyregistrering af hele samlingen, der vil vare nogle år. Også opbygningen af museets arkiver har krævet en del af museets arbejdsindsats. Der foreligger i dag på museet et ajourført arkiv over alle registrerede oldtidsfund i Vejle amt, ligesom også nyere tids fund er blevet indført i arkiverne. Dermed opnås, at museet kan stå til rådighed for byens og egnens beboere med at besvare henvendelser så fyldestgørende som muligt.

Vejle Amts historiske Samfund.

Tirsdag den 26. februar 1980 afholdtes vinterarrangement i Trinitatis sognegård i Fredericia. Omkring 70 var mødt frem for at høre to foredrag med lysbilleder om et aktuelt emne i byen: *Slægten Bruun/Brøchner og deres pakhuse*.

Først viste arkitekt Torben Olesen billeder af pakhuse i almindelighed. Derefter gik han over til at gennemgå billeder og teorier omkring Brøchners pakhus, der i år (1980) genrejses ved Fredericia museum efter at være blevet nedtaget ved havnen. Arbejdet foregår som beskæftigelsesarbejde.

Til sidst gennemgik Torben Olesen en række fine lysbilleder fra Det bruunske Pakhus i Kirkestræde, som Fredericia kommune købte få dage efter mødet. Billederne viste på den ene side de spændende detaljer, huset rummer, og på den anden side det begyndende forfald.

Efter kaffen fortalte Kamma Varming om slægten Bruun/Brøchner, som gennem mere end to hundrede år satte sit præg på Fredericias handel og industri.

Især justitsråd Bertel Bruun og hans hustru Magdalene Barbara Brøchner havde stor betydning for Fredericia. Bertel Bruun var initiativtager til, at byen omsider fik en havn i 1809. Det var i øvrigt også dette år, han med kone og tretten børn forlod Fredericia for at grundlægge klædefabrikken Bruunshåb ved Viborg. Efter den tid var det en gren af slægten Brøchner, der førte virksomhederne i Fredericia videre.

Onsdag den 27. februar 1980 afholdtes møde på hovedbiblioteket i Kolding. Museumspædagog cand. mag. Vivi Jensen holdt foredrag over emnet: *Kolding og Koldinghus i middelalderen*. Foredraget var ledsaget af lysbilleder. Vivi Jensen har foretaget arkæologiske undersøgelser i Kolding hver sommer i årene 1974–1980. Hun redegjorde engageret og levende for den viden, man har om det middelalderlige Kolding, og fortalte herunder specielt om de iagttagelser, hun har gjort under sine udgravninger. Der deltog 151 mennesker i mødet,

som var et fællesmøde for Vejle Amts historiske Samfund og Arkæologisk og Byhistorisk Samfund for Kolding og Omegn.

Onsdag den 5. marts 1980 afholdtes møde på Teater-Cafeen i Horsens med et fremmøde på ca. 35.

Viceborgmester Chr. Bie, Hatting, der er født og har levet al sin tid i Hatting, og som i kraft af sit mangeårige kommunalpolitiske virke har et stort lokalkendskab, var aftenens fortæller.

Chr. Bie genfortalte *Sigurd Elkjærs roman Niels Tambours Datter*, som foregår i og omkring Horsens og giver et billede af en jysk slægt og glimt af præste- og degneskikkelser, på en meget levende, interessant og underholdende måde.

Forsamlingen kvitterede med et velfortjent bifald, og mange flere burde have haft denne oplevelse.

Mødet sluttede med et hyggeligt kaffebord.

Torsdag den 27. marts 1980 afholdtes møde i Skyttehuset i Vejle. Her redegjorde museumsinspektør Steen Hvass, Vejle, for seks års *arkæologiske udgravninger i jernalderlandsbyen ved Vorbasse*.

Gennem foredraget, som var ledsaget af en række fine lysbilleder, fik medlemmerne en levende forestilling om

arbejdets forløb og hvilke resultater, man var nået frem til ved undersøgelsen.

Tilhørerne, som i antal nærmede sig de 100, fik en klar fornemmelse af jernalderbondens livsvilkår, ligesom sammenhængen mellem det hedenske og det kristne samfund blev tydeliggjort.

I kaffepausen fortalte overlærer With-Pedersen i korte træk *Vejle Skytte- laugs og Skyttehusets historie*, og efter pausen besvarede Steen Hvass spørgsmål vedrørende Vorbasse. Spørgelysten var stor, og foredragsholderen fik lejlighed til at uddybe emnet yderligere.

Alt i alt en lærerig og hyggelig aften.

Søndag den 15. juni 1980 — tresårsdagen for de sønderjyske landsdeles overgang til dansk administration — afholdtes *sommermøde og årsmøde*. I erindring om Vejle amts fortid som grænseamt var mødestedet henlagt til Skamlingsbanken, hvor deltagerne samledes i den derværende restaurations festsal. Her holdt professor, dr. phil. Troels Fink et interessant og oplysende foredrag over emnet: Perspektiver vedrørende grænsedragningen i 1920. Før og efter foredraget sang Kolding Korforening danske sange.

Årsmødet afvikledes med rektor Knud Moseholm, Kolding, som dirigent.

Formanden, viceskoleinspektør Peter Eg Jensen, aflagde beretning. Han oplyste, at medlemstallet pr. 1. juni 1980 var 3264, og berettede om vintestens foran omtalte fire møder. Endvidere nævnte han, at andet bind af værket Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970 var udkommet i 1979, og fortalte videre, at Peder Herschends efterladte beretning Fra min Silkeborg-tid ville blive leveret medlemmerne sammen med årbogen 1980. Han erindrede om, at samfundet i 1980 fylder femoghalvfjerds år, og meddelte, at medlemmerne ville få tilsendt en serie postkort med gamle billeder fra Vejle amt. Sluttelig takkede han kommuner og pengeinstitutter, som støtter samfundet økonomisk.

Efter formandens beretning fremlagde kassereren, museumsinspektør Steen Hvass, det reviderede regnskab. Derefter foretoges valg til bestyrelsen. Følgende fire bestyrelsesmedlemmer, hvis funktionstid var udløbet, genvalgte: Peter Eg Jensen, Knud Erik Reddersen, Leo Novrup og Kamma Varming. Da magister Sigvard Skov ønskede at udtræde af bestyrelsen, valgtes museumsinspektør Poul Dedenroth-Schou i hans sted.

Den ene af samfundets revisorer, museumsassistent Engelbrecht Jensen, ønskede ikke at modtage genvalg; i

hans sted valgtes museumsinspektør Søren Kyed Jakobsen.

Magister Sigvard Skov fortalte livfuldt om sin tid i bestyrelsen og oplyste, at han havde fundet, tiden var inde til at give plads for en anden, og formanden takkede ham varmt for hans indsats gennem de mange år.

Efter årsmødets afslutning konstituerede bestyrelsen sig med Peter Eg Jensen som formand, Kamma Varming som næstformand, Steen Hvass som kasserer og Poul Dedenroth-Schou som arkivar og sekretær. Kamma Varming indvalgtes i redaktionsudvalget i stedet for magister Skov.

Samfundets bestyrelse består derefter af følgende personer:

Anders Bager, købmand, Glud.

Poul Dedenroth-Schou, museumsinspektør, Kolding.

Steen Hvass, museuminspektør, Vejle.

Peter Eg Jensen, viceskoleinspektør, Give.

Marius Wellner Jensen, gårdejer, Gedved.

O. Herskind Jørgensen, lektor, Fredericia.

Aksel Nellemann, magister, Kolding.

Leo Novrup, konservator, Bredballe.

B. Ousager, museumsinspektør, Horsens.

Knud Erik Reddersen, civilingeniør, Kolding.

Kamma Varming, viceskoleinspektør, Fredericia.

Erik With-Pedersen, overlærer, Vejle.
Rudolf Volf, forhenværende sogne-
 præst, Horsens.

Aksel Nellemann er redaktør af år-
 bogen, og i redaktionsudvalget sidder
 foruden ham Rudolf Volf og Kamma
 Varming.

Det årlige medlemskontingent er
 50,00 kr., og kontingent for livsvarigt
 medlemskab 1000,00 kr. Indmeldel-
 ser i samfundet kan ske til et af besty-
 relsens medlemmer eller til ekspedi-
 tionen, hvis adresse er: Vejle kultur-
 historiske Museum, Flegborg 18,
 7100 Vejle.

Ekstrakt af årsregnskab fra 1. januar til 31. december 1979.

INDTÆGTER.

1. Ministeriet for kulturelle anliggender		6 500,00
Kommuner:		
Egtved	250,00	
Fredericia kommune og havn	3 568,00	
Hedensted	200,00	
Horsens	1 900,00	
Jelling	500,00	
Juelsminde	200,00	
Kolding	1 933,20	
Vejle kommune og havn	2 100,00	
Vejle amtskommune (1978)	3 000,00	13.651,70
Banker og sparekasser:		
Aktivbanken	200,00	
Egnssparekassen Horsens	200,00	
Midtbank, Give	400,00	
Sparekassen Kolding	600,00	
Sparekassen Sydjylland, Vejle	1 000,00	2 400,00
2. Kontingent (+ porto)		201 333,06
3. Salg af årbøger		4 533,25
4. Renter af grundfonden		932,50
Renter af indskud		2 480,91
5. Annoncer		2 160,00
6. Tilskud fra Vejle amtskommune til disp. for		
Herschends erindringer	50 000,00	
+ renter	1 700,00	51 700,00
Refunderet porto vedrørende Kolding-bog		132,10
Kassebeholdning overført fra forrige år		98 086,89
		<u>383 910,41</u>

UDGIFTER.

7. Årbogens trykning:		
Skyld fra årbog 1978	173 539,45	
Årbog 1979	88 400,91	
8. Årbogens udsendelse	20 468,85	
9. Møder	7 617,82	
10. Dansk Historisk Fællesforening, årsmøde og abonnement	655,40	
11. Afgift til Sæmmenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger	6 930,00	
12. Administration	8 346,61	
13. Hvervning af medlemmer	10 980,65	
14. Andre udgifter	416,10	
Kassebeholdning at overføre til 1980	14 854,62	
Tilskud til disp. for Herschends erindringer	51 700,00	66 554,62
		<u>383 910,41</u>

GRUNDFONDEN.

INDTÆGTER.

Overført obligationsbeholdning	13 500,00
Indvundne renter ÷ gebyr	932,50
	<u>14 432,50</u>

UDGIFTER.

Obligationsbeholdning	13 500,00
Overført til driftskontoen	932,50
	<u>14 432,50</u>

STATUS PR. 31. DECEMBER 1979.

AKTIVER.

Obligation Jydsk Kreditforening 14. serie	5 500,00
— — — 12. serie	500,00
— — — 9. serie	2 000,00
— Jydsk Grundejer Kreditforening 4. afd.	500,00
— — — 1-2001	5 000,00
Beholdning af årbøger	25 000,00
Kontantbeholdning	66 554,62
÷ disp. for Herschends erindringer	51 700,00
	<u>14 854,62</u>
	<u>53 354,62</u>

PASSIVER.

Legatkapital	13 500,00
Anden kapital	39 854,62
	<u>53 354,62</u>

Vejle, den 12. maj 1980.

Steen Hvass,
kasserer.

Regnskabet er revideret efter de os forelagte bilag og fundet rigtigt. Kassebeholdningen pr. 31. december 1979 forefandtes.

Fredericia, den 11. juni 1980.

G. Hemmingsen. Engelbrecht Jensen.

BØGER TIL SALG.

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S, Slotsgade 10, 6000 Kolding, telefon (05) 52 14 88, girokonto 6 00 54 70.

	<i>For medlemmer:</i>	<i>For ikke-medlemmer:</i>
	kr.	kr.
1908—1949	7,00	10,00
1950—1960	13,00	19,00
1955	7,00	10,00
1961—1968	16,00	23,00
1969—1972	21,00	29,50
1973	26,00	36,00
1974	36,00	51,00
1975	41,00	56,00
1976	41,00	56,00
1977	41,00	56,00
1978	47,00	64,00
1979	47,00	64,00
1980	52,00	70,00
Realregister for årgangene 1905—1960....	8,00	11,00
Register til Vejle Amts Årbog 1961—1975	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene:

1905—1907	1924 bd. I
1917—1919	1934 bd. I + II
1920 bd. II	1935
1921 bd. I	1936
1923 bd. I + II	1944 bd. I + II
	1959

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Konrad Jørgensens Bogtrykkeri:

	<i>For medlemmer:</i>	<i>For ikke-medlemmer:</i>
	kr.	kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt.	6,00	8,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle teaters historie).	16,00	21,00
Orla Lehmann: Den græske Thronfølgesag 1863. (1970).	21,00	29,50
Anton Berntsen 1873—1973. Liv og digtning. (1973).	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommune-kontoret i Jelling).	28,75	28,75
Træk af Vejle bys historie. (1977).	41,00	56,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid (1980).		

Årbogens udgivelse støttes af følgende annoncører:

Vejle Amts Folkeblad

DET FORETRUKNE DAGBLAD
I VEJLE AMT

 GORI®
træ-
restaurering

Birkemosevej 1
6000 Kolding
Tlf.: (05) 52 77 22

Noget for noget.

I Sydjylland belønner vi opsparing med lån.

I Sydjylland er det ikke noget problem at sikre sig lån til forbrug. Det er med garanti.

Men noget for noget - det kræver lidt sparevilje først.

Kom ind i Sydjylland og hør nærmere om Spar-op-lån. En speciel opsparings-aftale med lånegaranti.

Med en sådan aftale kan De allerede efter 12 måneder låne 3 gange Deres opsparing - også til forbrug.

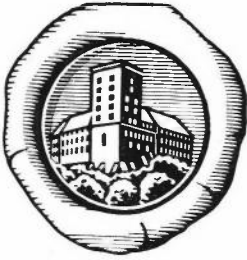
Når De opretter en aftale om Spar-op-lån i Sydjylland, får De straks udleveret et lånegarantibevis. Det viser, hvornår De har ret til at låne og hvor meget.

Efter 1 års opsparing kan De låne op til 50.000 kroner.

Efter 2 års opsparing op til 75.000 kroner og efter 3 år op til 100.000 kroner.

Vil De sikre Dem lån - så tal med Sparekassen Sydjylland om et Spar-op-lån.

 **Sparekassen
Sydjylland**

**BRYGGERIET
SLOTSMØLLEN
KOLDING A/S**

DRONNING DOROTHEA GRUNDLAGDE SLOTSMØLLEN ÅR 1570

JYLLANDS CLICHÉFABRIK A/S

Kolding

Telefon 52 06 11

CHARLES HINDBORG A/S

Papir en gros — Papirvarefabrik — Bogtrykkeri

Vejle, telf. 82 84 11

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri A/S

Telefon 52 14 88

KOLDING

stedet hvor man handler

GADE kontorsystemer

Sdr. Ringvej 44 · 6000 Kolding · Tlf. 05 - 52 07 77

Børns

PATENTAVLER

Telefon (05) 52 40 00* · 6000 Kolding

Alt i TAVLER - KORTSKINNE-SYSTEMER - FILMLÆRREDER - BØRNEBORDE

Til skoler, sygehuse, kontorer, konferencerum, hoteller, etc.

Vore medlemmer

bedes hver især agitere stærkt for tilgang af nye medlemmer på land og i by. Den, der ikke kender sin egne skæbne gennem tiderne, bliver aldrig rigtig hjemme, selv om hun eller han er født på stedet.